

DENG

AYLIK SİYASAL VE KÜLTÜREL DERGİ

İçindekiler

Naverok

Sekreterê Giştî yê Partîya Sosyalîst a Kurdistan

Kemal Burkay

2-3

*Dewleta Tirk Raya Giştî
Dixapîne*

Mahmut Kılınç

4-10

*Olası bir Irak operasyonu ve
Türkiye'nin geleneksel Kürt
politikası*

Munzur Çem

11-32

Büyük bir yeniden doğuş olayı

A. İbrahimoglu

33-37

*Eğitim-Sen Tüzük Kurultayı ve
Ana Dilde Eğitim*

Ali Haydar Koç

38-49

*Bir belge ve Kürdistan'da tarih
araştırmaları*

Kemal Tolan

50-59

*Di Kurdîstanê de erdên
Êzîdiyan-2*

Mehmet Bayrak

60-64

*Geçmişten günümüze
Kürt kadını-2*

Evin Turizm İnşaat ve Yayıncılık
Ticaret Limited Şirketi Adına Sahibi
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Hukuk Müşaviri

Zozan Sezen
Memet Aslan
Av. Erhan Aslaner

Yazışma Adresi
Tarlabası Cad. No: 95 Kat: 1 Beyoğlu - İstanbul
Tel: 0 (212) 292 66 26 / 292 66 27
Fax: 0 (212) 292 66 35

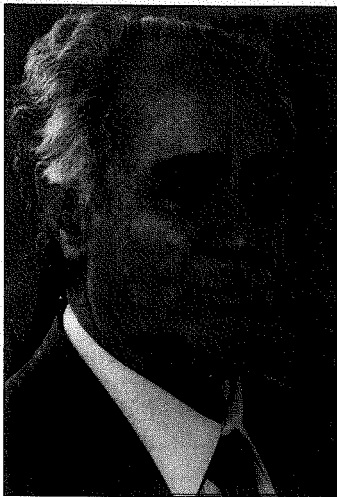
Avrupa
Postfach: 131831, 42045 Wuppertal/Almanya
Tel: 0049 202 283 23 39
Fax: 0049 202 758 34 79

Baskı: *Yön Matbaası*

Kapak Resmi
Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (Mardin)

ISSN: 1302-7964

Dewleta Tirk Raya Giştî Dixapîne

Kemal Burkaya
Sekreterê Giştî yê
Partiya Sosyalîst a Kurdistan

Di destpêka meha Tebaxê da li parlamena Tirk, bi navê “Pakêta Yekitîya Ewrûpa” hin qanûn hatin derxistin, yan jî guhartin. Piştî wê siyasetmedarên Tirk û çapemenîya wan şematê dinê dikin, wekî wan êdî daxwezên YE bi cî anîne, gor Şertên Kopenhagê kirine. Dibêjin, êdî top li meydana Yekitîya Ewrûpa ye, divê ew ji bo endametîyê bi Tirkîyê ra dest bi danustendinê bike..

Eva ne rast e. Herçiqas di vê pakêta teze da hin tiştên misbet hebin jî, evana gor Krîterên Kopenhagê gelek kêmtir in, berê tiştêkî nagirin. Tirkîyê ne ji bo çareserkirina pirsê Kurd û ne jî bo avakirina demokrasîyê li welat gaveke bi qîmet ne avêtîye.

Wek nimûne, parlamena Tirk ceza dardakirinê bi tevayî ranekir, lê “bi rewşa şer û şerê nêzik (xetera şer)” sînor kir. Lê gelo, ma roj heye ku Tirkîyê di şer da nebe, yan jî şer jê ra nêzik nebe? Pêwendîyên Tirkîyê bi der û cîranan ra tim xirab e û Tirkîyê bi Kurdan ra tim di şer da ye. Ango, xuya ye, hukumeta Tirk kîngê bixwaze ji bo dardakirina mirovan mane dibîne..

Li alîyê din, ji bo kuştina mirovan di dest dewleta Tirk da gelek rê olaxên dinê jî hene. Ji sala 1984 vir da, li Tirkîyê tu cezayê dardakirinê bi cî ne hatîye; lê bi hezaran kes di qereqol û qîşleyan da, di zindanan da, li ser rêyan, heya di malên xwe da li ber çavê jin û zarokên xwe, bi eza û teda, yan jî bi gulebaranê hatine kuştin. Hîn jî her roj di zindanan Tîpa F da cinazeyên girtîyên siyasî derdikevin. Gelo nahî şunda êdî dawîya kiryarên han tê?

Tê gotin ku, bi van guhartinên dawî êdî zmanên dinê serbest bûne û Kurd jî li Tirkîyê wê bikarin bi zmanê xwe perwerde bin û bi Kurdî weşana radyo û têlevîzyonê serbest be. Lê ev gotin ne rast in. Perwerdegarî bi zmanên dinê, her usa jî bi Kurdî serbest nebû. Ango mektebên Kurdî dîsa venabin. Gor guhartina teze bi zmanên dinê tenê qurs dikarin bînin vekirin.

Ango milletekî wek Kurd ku tenê li Kurdistanê Bakûr, di nav sînorên Tirkîyê da, hejmara xwe ji 20 mîlyonî zêdetir e, dîsa bi zmanê xwe ne xwedî dibistan, ne mektebên navçe, ne jî xudan zanîngeh be. Ew çawa perwerdegarî ye? Xuya ye vana henekê xwe bi me Kurdan dikin.

Ew qursên hanê jî dîsa bi destûra dewleta Tirk wê vebin. Bi çi şiklî vebin, ew jî xwedê dizane. Dibe ku vekirina wan jî bi hezar fend û şertên îdare û polêzê Tirk bêne astengkirin.

Dîsa tê gotin ku, bi guhartina dawî weşana bi zmanê Kurdî di warê radyo û tîlevîzyonê da serbest bûye. Lê bi vê gotinê jî bawer nekin. Karbidestên Tirk bi mehan e li ser vê yekê di navbera xwe da nîqaş dikin. Hinên wan bi temamî dijî weşana bi zmanê Kurdî ne. Hinên wan jî dixwazin rojê bi niv saet weşanê di tîlevîzyona dewletê da ji vî barî xilas bin.. Ango tu nîyeta wan tune ku di warê weşanê da jî serbestî bidine zmanê Kurdî. Ango ev jî xapandineke dinê be..

Lê heqê bîr-bawerî û rêxistinî? Gelo Kurd wê bikaribin nah şunda bi nav û nasname xwe partî û komeleyan ava bikin û daxwazên xwe bi rîya wan bi serbestî bi cî binin? De ha!.. Ev heq û azadî jî wek berê dîsa qedexe ye, curm e, wek "parçekirina welat û millet!.."

Sîstema dewleta Tirk di warê heq û huqûqê da wek labîrentekî ye ku mirov tê da rîya xwe winda dike û bi hîle û dafikan dagirtî ye. Berî hemûyan jî Qanûna Esasî ya 1982 ku bi destê Cunta faşîst hat çêkirin. Heya ku ev Qanûna Esasî û qanûnên dinê bi temamî û bi dil û daxwazekî pak ji ber dest derbaz nebin, neyên paqîjîkirin. di warê demokratiyê da gavekê pêş nayê avêtin û Şertên Kopenhagê jî bi cî nayên. Bona vê yekê jî divê daxwazê xurt hebe di civakê da, him jî îradeya siyasî hebe ji bo guhartinê.

Lê mixabin îro di civaka Tirk da û di nav siyasîyên wan da ew daxwaz û îrade tune. Ew tenê, ji bo ku bazariyekê bikin ji Yekîtîya Ewropa ra, ji bona endametiye bi wan ra rûnin, hin gavên derewîn davêjin; lê sedî sed bê dil in. Tenê xelkê welat û Ewropîyan dixapînin.

Dema sê sal berê Yekîtîya Ewropa li civîna Helsinkî Tirkîye wek namzet hilbijart, hingê me got rêvebirên dewleta Tirk tucar şertên Kopenhagê bi cî naynin, ewê çi ji destê wan tê bikin da ku van şertan dejenere bikin.

Ev gotinên me yek bi yek derketin. Îro jî tiştê ku dewleta Tirk dike hemû listik e, bi derewan e.

Her usa jî, dewleta Tirk hin tiştan bi gotin qebûl bike jî ewê li ser kaxîzê bimînin. Wek nimûne, gor qanûnên Tirkan eza û cefa jî qedexe ye, heya wek curm e; lê çerxa eza û cefayê li vî welaî rojekî jî ne sekiniye, tim dişuxule.

Bi zmanê zikmakî karê weşan û çapemenî

gor Peymana Lozanê jî ji bo hemû welaîyên Tirkîyê divê bi tevayî serbest be. Di bendê 39'an ya Peymana Lozanê da usa tê gotin: "Hemû welaîyên Tirkîyê wê bikaribin zmanê xwe di warê weşan û çapemenî da û di hemû warên civakî da bi serbestî bi kar binin." Ango gor vê bendê, diviyabû hemû welaîyên Tirkîyê bi zmanê xwe û bi serbestî weşana radyo û tîlevîzyonê bikin rojname derînin. Bona vê yekê hewcedariya wan bi Şertên Kopenhagê jî tune. Lê mixabin, dewleta Tirk guh neda vê peymanê, ew heq ji dest welaîyan girt, heya ceza da wan kesan ku bi zmanê xwe peyivîn.

Dewleta Tirk nuha dixwaze eynî tiştî bine ser Şertên Kopenhagê jî. Ango ew heya Yekîtîya Ewropa jî dixapîne.

Yekîtîya Ewropa di rewşeke han da bi Tirkîyê ra rûdine yan na, bêtî ku ew Şertên Kopenhagê bi cî bine, bibe welaîkî demokrat, bêtî ku ew heq û azadiyên milletê Kurd nas bike? Helbet em nizanin. Ger YA norm û prensîbên xwe bide bin lingan û bi Tirkîyê ra rûne, wê bike endam, ew jî îşê wan e..

Lê Tirkîye nikare bi van vir û derewan, bi van fen û fûtan 20 mîlyon Kurd bixapîne.

Kurd heya îro bi listikên han nehatin xapandin û teslîmî zulm û zordestîyê nebûn, nah şunda jî nabin. Em tucar bindestîyê û koletîyê qebûl nakin, serê xwe li ber zalîman danaynin.

Milletê Kurd azadiyê dixwaze. Ger em wek cîranên baş bi hevra bijîn, divê ev yekîti li ser esasê vekhevîyê bibe.

Bona vê yekê jî divê berî hertiştî ev Qanûna esasî ya nijadperest û mîlîtarîst bê guhartin, yekê demokratîk bê çêkirin û nasname û heqê kurd jî tê da bê nîşandan. Di gel Tirkî, divê zmanê Kurdî jî bibe zmanê resmî.

Divê heqên çandî û siyasî yên milletê Kurd bi temamî bêne naskirin.

Divê heqê perwerdegarî bi zmanê zikmakî ji dibistana pêşîn bigir heya zanîngehê pêk bê.

Divê heqê weşanê bi zmanê Kurdî di rayo û tîlevîzyonê da seranserî rojê bê naskirin.

Divê partî û komeleyên Kurd serbest bin.

Divê pîrsa Kurd li ser esaseke federal bê çareserîkirin.

Ew heqê ku rêvebirên dewleta Tirk ji bo 150 hezar Tirkê Qıbrîsê dixwazin, divê ji 20 mîlyon Kurdê Kurdistanê Bakûr ra jî bêne naskirin.

Çareserîya rastî û demokrasîyeke rastî û wekhevî ev e.

7 Tebax, 2002

Olası bir Irak operasyonu ve Türkiye'nin geleneksel Kürt politikası

● **Mahmut Kılınc**

Aslında, yukarıdaki başlık “Türk Devletinin Geleneksel Kürt Düşmanlığı” seçilseydi daha isabetli olurdu. Türk Devleti’nin, Kürt Halkı’nın ulusal ve demokratik haklarını serbestçe kullanma isteği karşısında gösterdiği, hiç bir akli ve bilimsel ölçüye sığmayan tutum ve davranışları, daha doğru bir ifadeyle saldırılarını, başka nasıl tanımlamak mümkün olabilir? Elbette bu durum, tarihi süreçte defalarca kanıtlandığı gibi, hem Türk ve hem de Kürt toplumu aleyhine ağır sonuçlara neden olmaktadır.

Türk Devleti’nin sürdürdüğü bu karşıt askeri ve politik süreçlerin; nedenleri,

çıkışları, tanımı, pratikte izlenen yöntemler; bütün bunların Kürt toplumunun kolektif bilincinde bıraktıkları izler ve nihayet toplumsal yargının vardığı sonuçlar, Kürt Halkı ile merkezi otoritenin ilişkilerini belirlemekte ve bu, tarafların biriken sorunların çözümüne yaklaşımlarına da yansımaktadır.

Bu askeri ve politik süreçlerin neden olduğu karşı tepkinin, Türk Devleti ve toplumu üzerinde yarattığı korku sendromu, çatışmalardan kaynaklanan korkunun bir döngüye dönüşmesi, askeri ve sivil bütün kurumları da rehin alarak; çatışmaların bittiği dönemdeki gelişmeleri

de bütünüyle etkileyip demokratik gelişmenin önünü tıkamakta, toplumun kendi kabuğuna çekilmesi sonucuna neden olmakta ve bu da bir bütün olarak toplumu hızla gelişen dünyadan kopararak; bir krizler girdabında debelenmesi sonucunu doğurmaktadır. Eğer, topluma özgüvenini kazandıran ve onurlu bir barış sürecinde ilerlemesini sağlayan bir liderlik yoksa, toplumu derinden sarsacak ekonomik ve siyasal alt-üst oluşlar kapıya dayanacak ve böylesi bir süreç, söz konusu toplumun, on yıllarca geriye doğru yuvarlanmasına neden olabilecektir. Böylece, dünya gelişip her bakımdan büyüdüğü, ırkçı-şoven ideolojik ve politik tercihlerde ısrar eden ülkeler marjinalleşmekten kurtulamayacaklardır.

Ne yazık ki, bu askeri ve politik süreçler, pek çok zamanlar düşmanlık sınırına varmakta; Kürt halkının, bölgesel ve uluslararası alanda hak ve çıkarlarına saldırıda bulunulmakta, ulusal demokratik haklarına engel olunmakta, uluslararası hukuktan doğan hakları gaspedilmekte, Kürdistan bölgesi uygulanan planlı devlet politikalarıyla geri bırakılmakta, bu bölgeye uluslararası sermayenin girmesi hem alt yapının hazır hale getirilmemesi ve hem de pek çok bürokratik engeller çıkarılarak engel olunmakta ve nihayet bir insanlık suçu olan asimilasyonda ısrar edilerek, bir halk toptan tarih sahnesinden silinmek istenmektedir. Bunlar düşmanlıkla olanaklıdır. Düşmanlık illaki silahla olur diye bir yanılgıya kapılmamak gerekir, aynı zamanda silah kullanmadan da, ekonomik, sosyal, siyasi, askeri ve diplomatik tedbirler alarak bir halka veya topluma karşı düşmanlık yapılabilir ve bu topluma gelecek kuşakları da geniş şekilde olumsuz etkileyecek zarar verilebilir. Örneğin, bir halkın dil, kültür, folklorik değerlerine sahip çıkılmasına ve bunları serbestçe kullanmasına engel olmak ve ayrıca, bugünkü uluslararası askeri ve siyasi

sistemin verdiği imkanları da kullanarak, bu evrensel değerlerin yok edilmesini veya gaspederek, başka bir halkın değerleri gibi göstermek de düşmanlık değil midir? Veya bir halkın en doğal hakkı olan kendi ulusal diliyle eğitim görmesi hakkının, yöntemi ne olursa olsun engellenmesi, bariz bir insanlık suçu değil midir? Daha da beteri, bir halkın kendi bölgesi ve toplumunun ekonomik, toplumsal sorunlarına çözüm bulmasına, akla gelmediği yöntemler kullanarak engel olunması nasıl tanımlanabilir?

Ayrıca TC'nin, bu karşıt askeri ve politik süreçlerin dikkat çekici bir yanına daha değinmek gerekiyor. Bu hemen hemen benzeri görülmeyen bir durumdur. Genelde Ortadoğu ve özelde Irak'la ilgili bir sorun ortaya çıktığı hemen her dönemde, her kademedeki Türk Devlet yöneticileri hiç bir insani kural ve değer tanımadan, Türkiye'nin dışındaki Kürtlerin herhangi bir alanda, ulusal demokratik haklarına sahip olması ihtimali belirince; verilen karşıt mesajlar, yapılan tehditler anlayan herkes için açık bir düşmanlıktır. Veleve ki, bu sokak kabadayılığı "Türkiye'nin yüce çıkarları" uğrana yapılıyor olsa da, bütün bu tehditlerin insani değerlere karşı olan yanını perdeleyemez. Bu, yalnız "Irak

Türk Başbakanı Bülent Ecevit ve diğer devlet yöneticileri, hemen her gün medya önüne çıkarak Irak'a karşı bir askeri harekatin yapılmasını istemediklerini, bunun Türkiye'nin bölünmesine neden olabileceğini hiç sıklıkla söyleyebilmekteler. Hatta bazen daha da ileri gidecek, Kürdistan Federe Devleti'ne müdahale edeceklerini ve bunun "meşru" olacağını ileri sürmekteler. Kimse sormuyor ki, neden Irak'a karşı bir askeri harekatin başlaması ve iflah olmaz bir insanlık düşmanı olan Saddam Hüseyin'in hak ettiği şekilde defedilmesi, TC'nin bütünlüğünü bozacak olsun? Güvenliğini tehdit etsin? Faşist Bağdat rejiminin sürmesinin TC'nin bütünlüğü ile ne gibi rabatası bulunmaktadır?

Kürtleri" için olmamakta, örneğin herhangi bir Avrupa ülkesinin bir bölgesinde bulunan göçmen Kürtlerin, dayanışma ve yardımlaşma amacıyla kuracakları bir dernek bile, basını da kullanan bu yöneticilerin tehditlerini içeren kof saldırılarından payını almakta ve ilgili ülke çok sorumsuzca suçlanarak, TC'nin bölünmek istendiği savı kolayca ileri sürülebilmektedir. Türkiye'nin, Kürtlerin toplumsal, siyasi, ekonomik gibi haklarını kullanmak için dünyanın neresinde olursa olsun, hiç bir siyasi, hukuki ve diplomatik kural ve nezaket tanımadan, bir takım bahanelere sığınarak Kürtlere saldırmasını insaf sahibi herkes, hak ettiği şekilde değerlendirebilir.

Özellikle ABD'nin, Afganistan'da Talibani ezmek ve iktidardan uzaklaştırmak amacıyla başlattığı ve sürdürdüğü operasyonundan sonra, "uluslararası alanda terörizmi destekleyen devlet" yönetimlerine karşı bir tedbirler dizisinin başlaması ve bunun sonucu olarak Irak'a karşı da bir askeri hareketin başlama ihtimalinin belirmesi, Türkiye'de çok ciddi boyutta bir sendromun depreşmesine neden olmaktadır. Türk Başbakanı Bülent Ecevit ve diğer devlet yöneticileri, hemen her gün medya önüne çıkarak Irak'a karşı bir askeri hareketin yapılmasını istemediklerini, bunun Türkiye'nin bölünmesine neden olabileceğini hiç sıkılmadan söyleyebilmekteler. Hatta bazen daha da ileri giderek, Kürdistan Federe Devleti'ne müdahale edeceklerini ve bunun "meşru" olacağını ileri sürmekte. Kimse sormuyor ki, "neden Irak'a karşı bir askeri hareketin başlaması ve iflah olmaz bir insanlık düşmanı olan Saddam Hüseyin'in hak ettiği şekilde defedilmesi, TC'nin bütünlüğünü bozacak olsun? Güvenliğini tehdit etsin? Faşist Bağdat rejiminin sürmesinin TC'nin bütünlüğü ile ne gibi rabitası bulunmaktadır?"

Kürt Halkına karşı kimyasal silah kullanan, bugüne kadar yüzbinlerce Kürt insanın ölümüne neden olan Bağdat rejiminin gitmesi ve yerine bu ülkede yaşayan bütün halkların ve farklı dinsel ve mezhepsel grupların, elbette buna Türkmenler de dahil, hak eşitliği temelinde temsil edilecekleri bir demokratik sisteme kavuşmaları ve eğer olacaksa, gönüllü bir birlik içinde yaşamaları neden Ankara'nın güvenliği ve birliğine zarar versin? Yoksa, Saddam'dan sonra sıranın Ankara'ya geleceği korkusu mu böyle söylüyor?

Sonra kaldı ki, Saddam'ın def edilmesinin Kürtlere ne kadar yarayacağı da henüz açık değildir ve Ankara'nın düşmanlığını depreştirdiğinin aksine bir sonuç da ortaya çıkabilir! Nitekim, ABD yönetimlerinin de bizat içinde yer aldığı uluslararası komplolar sonucu Kürt Halkı çok acılı süreçler yaşamış, kitlesel katliam ve sürgünler olmuştur.

Öyle görünüyor ki Ankara'nın hesabı, Kürtler için olumlu bir sonuç verme ihtimalinin şimdiden ters yüz edilme çabasıdır. Bu uğursuz ihtimal tümünden yok da değil! Maalesef bölgedeki veya bölgeyle bağlantılı gelişmeler, özellikle New York saldırısı gibi, Washington'u baskı altına alan her gelişme, Kürt Halkının geleceğini rehin almak isteyen güçlerin, ABD nezdinde işini de kolaylaştırmaktadır.

Onlar uğursuz girişimlerini sürdürdükçe dursunlar, olaylar onların beklediğinden daha hızla gelişmektedir.

Başkan Georg W. Bush'un seçilmesiyle ABD'de gündemin on sıralarına tırmanan Irak'a müdahale, 11 Eylül saldırısından sonra daha da gündemleşmekle kalmadı, son günlerde artık ABD'nin "yarım bıraktığı işi" tamamlaması için gün sayılmaktadır. ABD'nin, Irak'a olası müdahalesi kamuoyunu ikiye bölmüş durumda. İyi bir şekilde izlendiğinde, Irak'tan yana tavır alan veya en azından müdahalenin hiç bir şeyi çözmeyeceği görüşünü ileri süren kesimlerin, devletlerin açıkca bu Irak'la çıkar ilişkisi içinde bulundukları görülür. Bu kesimler, ABD'nin müdahalesine karşı koyarlarken, genellikle dört gerekçeye sığınmaktalar.

Birincisi, bölgenin daha da istikrarsızlaşması, bölge ülkelerdeki iç çelişki ve çatışmaların daha da derinleşmesi ve bu ülkelerde toplumsal kırılganlığın olacağı riski. İkincisi, bu işi ABD kendi çıkarını esas alarak yaptığına göre, başka bölgelerde de bu tür müdahalelerin artık bir gelenek haline alabileceği tehlikesi. Diğer bir gerekçe de, özellikle Türkiye'nin ileri sürdüğü Irak'ın toprak bütünlüğü gerekçesi ve biliniyor ki Türkiye'nin temel çekincesi, bu müdahaleyle Kürtlerin devletleşmeye doğru bir adım daha ileri atma ihtimalinin varlığıdır. Bir diğeri de, özellikle demokratik olmayan rejimlerle idare edilen bölge ülkelerinde, demokratik gelişmelerin filiz vereceği endişesi ve bunun bir istikrarsızlığı körükleyebileceği iddiası.

Yukarıda da değindim gibi, bütün bu gerekçeler görünürde olanlar, perdenin arkasında, bu devlet veya güçlerin Irak'la olan çıkar ilişkileri veya kendi düzenlerinin sarsılabileceği endişesi yatmaktadır. Ancak, her ne sebeple ileri sürülürse sürülsünler sonuçta bu çabalar Saddam Hüseyin'in tiranlığını koruma işlevi görmektedir. Oysa Saddam, sadece Kuveyti işgal etmeye kalkan ve bu nedenle ABD'yle çelişkiye düşen biri olarak hatırlanırsa, bu sınırlar içerisinde kalarak yapılacak bir değerlendirme, Saddam'ın ve Irak rejiminin yaptıklarını yeterince anlamaz kılar.

Bağdat rejimi, genel olarak Saddam iktidarı ele geçirdikten sonra, özel olarak da 80'li yılların başından bu yana yalnız Irak'ı değil bölgeyi kan gölüne çevirmiş ve milyonların ölümüne neden olmuştur. Ülkesinin harap ve Irak halkının mağdur olmasının ilk sorumlusudur. Bütün

bunlardan dolayı yargılanmayı bırakın, hala bir kahraman olarak karşılanmakta, hala bir avuç hırsız ve çapulcu Türk tüccarı tarafından, bir kaç dolar daha ceplerine girebilsin diye, ambargo delinerek korunmaya çalışılmaktadır. İnsani hiç bir değerden nasibini alamamış ve sadece gözleri para hırsı ve Kürt düşmanlığı bürümüş bu takım, bir ihale almak, ya da bir buzdolabı daha satmak için yüzbinlerin ölümünden sorumlu bir diktatörün eteğini öpmekte hiç bir beis görmemekte. Bağdat'a aylık uçak seferleri yapan bu takımın devletten destek aldığı ve hatta Türk Dışişlerinin bu gezileri organize ettiği gizlenmeye bile gerek duyulmamaktadır.

Elbette herkes yaptıklarıyla anılacaktır.

Bölge istikrarının bir unsuru olarak görülen Saddam, iktidarı zorla ele geçirdiği günden bu yana Kürt Halkına karşı savaş suçu, insanlık suçu işlemiş ve kitlesel katliamlara başvurmuştur. Aynı Saddam, M. Mustafa Barzani önderliğindeki Kürt Ulusal Direnişinin İran'dan olası desteğinin kesilmesi karşılığı Cezayir'de imzalanan anlaşmada Körfez'de İran'a bıraktığı toprak parçasını, bu ülkedeki iç karışıklığı fırsat bilerek geri almak için İran'a karşı savaş başlatmış, bu savaşta taraflardan yüzbinlerce insan hayatını yitirmiş, her iki ülke de tahrip olmuş, toplumların kalkınmasına ayrılması gereken kaynaklar savaşın finansmanına ve silaha yatırılmıştır. Hem bu savaşta ve hem de bu sırada Kürt Halkına karşı kimyasal silah kullanmış ve binlerin bir kaç dakikada yok olmasına neden olmuştur. Özellikle, bu konu gündeme gelince bugün Saddam'ı korumak isteyen kesimler, Bağdat rejiminin suçluluğunu bir kenara bırakarak, onlara bu silahları verenleri öne çıkarmak gayretkeşliğine düşmekteler. Bu, gerçek suçluyu gizleme gayretinden başka bir anlam taşımaz. Elbette Saddam'a bu silahları veren devlet veya kişiler de Saddam kadar suçludurlar, her ne kadar bunların başka amaçlarla verildiği ileri sürülse bile, kontrol edilmemesi veya bu ihtimalin göz önüne getirilmemesi onların suçluluğunu gizlemez. Ancak, bu silahları direk Kürt Halkına karşı kullanan Batı'lı fabrikatörler değil, bizzat Saddam'ın kendisi idi. Üstelik Bağdat rejiminin benzer silahları yapması ve geliştirmesi ihtimali her zaman vardır ve bu ciddi bir potansiyel tehlikedir.

Şimdi, bütün bunlar açıkken hala Saddam'ın bölgede bir istikrar unsuru olduğunun ileri sürülmesi, tamamen bir yutturmacadır, bir sahtekarlıktır. Burada önemli olan, Saddam sonrası

Irak'ın nasıl yeniden yapılandırılacağı olmalıdır. Saddam'ı korumak isteyen kesim ve güçler gerçekte Saddam sonrası için gerekli çabayı gösterebilseler; Kürt ve Arap halklarının barış içinde bir arada ve huzur içinde yaşamaları amacıyla zaman ayırsalar, daha iyi olmaz mı?

Oysa, bugünkü Irak'tan beslenenler, son çare Saddam gidecekse mevcut sistem devam etmeli diyorlar. Burada gözardı edilmek istenen, bölgenin önemli bir gerçeğidir: Bu da, Saddam gibi diktatörlerin, bölgedeki otoriter rejimlerin birer ürünü olduklarıdır. Ortadoğu ülkelerinde gerçek bir demokrasinin olmayışının elbette tarihsel ve kültürel nedenleri bulunmaktadır, ancak uluslararası ilişkilerde öne çıkan aşırı pragmatizm otoriter rejimlerin ömrünü uzatmaktadır. Bölgenin bu gerçeği demokrasinin kurumlaşmasına, toplumsal ve etnik sorunların çözümü önündeki en temel engeldir. Diktatörlük bölgenin değişmez kaderi olmuş durumda, bazı ülkelerde birden fazla partinin tabelasının asılı olmasına bakmayın, aslında bunların tümü, otoriter bir babanın çizdiği sınırlar içerisinde, konulan kuralları aşmamaya özen göstererek oynayan çocuklara benzemektedirler.

Oysa doğru olan, Saddam sonrası Irak'ın halkların yararına oluşmasına katkıda bulunmaktır. Korkularının esiri olanlar, olsa olsa bölgedeki sorunların önümüzdeki on yıllara yayılmasına ve böylece gelecek nesillere bir sorunlar yumağı bırakılmasına neden olurlar. Hele bunun barış ve insan hakları adına yapılması da ayrıca bir talihsizliktir.

Irak operasyonuna karşı olan Türkiye'nin bu tutumu üzerinde önemle durmak gerekiyor. Üstelik Türkiye, "ülkelerin toprak bütünlüğünün korunması" ilkesinin arkasına sığınmaktadır. Her Irak sorunu gündeme gelince, ayıdan pençe yiyen sağır adam misali, Türkiye ezberini tekrarlayıp duruyor. Bu da, Kürt Halkının herhangi bir şekilde ulusal demokratik haklarına sahip olmaması, Kürdistan Federe Devletin'nin bağımsız bir devlet sürecine girmemesi, hatta halen sürmekte olan federe devlet statüsünün resmîyet kazanmaması ve uluslararası alanda, örneğin BM nezdinde kabul görmemesi... Elbet bunların bu kadar yalın söylenmesinin yanında, toprak bütünlüğü, bölge barışı, Türkiye'nin uğrayacağı zararları ve güvenliği gibi, gerçek niyeti gizleyen iddialar ileri sürülecektir. Ancak ana tema, Kürt Halkına düşmanlıktan başka bir şey değildir.

Türkiye bu tezlerini son olarak ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz'e, para olarak ne isteklerini de içeren listeyi ekleyerek iletti. Türkiye'nin bu pazarlıkta istediği para miktarı, sıraladığı koşullar arasında en sonuncusu muydu, yoksa esasta hepsinden önemlisi bu muydu? Son yıllarda Türkiye'nin, uluslararası sorunlarda ABD ve AB nezdinde aldığı tavırlara bakıldığında paranın çok önemli bir yer tuttuğu görülüyor. Türkiye bu işleri parayla yaptığına göre, bir öneride bulunmak lazım: Kürtler de çok geniş bir kampanya açsınlar, yüklü bir para toplasınlar ve bu ülkeye rüşvet versinler, Kürt Halkının kullanacağı her imkânın önüne dikilmesin. Hatta, bu ülkenin "borçlarını çevirebilecek" bir imkân yaratabilsinler, buna güçleri yeter sanıyorum! Böylece kavga, döğüşe de gerek kalmaz! Para, bu ülkenin uluslararası ilişkilerinde geçmişe oranla çok daha önemli bir unsur durumunda, böyle olunca neden olmasın...

Nitekim, 29 Temmuz günü Ankara'da hızlı bir diplomatik trafik yaşandı. ABD'nin Ankara Büyükelçisi Robert Pearson Türk Dışişlerini peş peşe iki kez ziyaret ediyor. Basından anlaşıldığına göre, ABD yaklaşan operasyonda Türkiye'den isteklerini Ankara'nın önüne koymaktadır. Bunlar arasında İncirlik dışındaki diğer askeri hava alanlarının kullanılması talebinin olduğu da ileri sürülüyor. Büyükelçi ikinci ziyaretinde, Türkiye'nin, Afganistan'da Uluslararası Güc'ün komutanlığını alırken istediği 228 milyon dolarlık hibenin, Kongre'den geçtiğini ve ödeme emrinin imzalanması için Başkan Bush'un önünde bulunduğunu özellikle iletmıştır. Hükümet, Çankaya'da "Kırmızı Çizgi" zirvesi adıyla Kürdistan Federe Devleti'ne karşı bir eylem planı yaparak, Kürt Halkının geleceğine müdahale etmeyi tasarlasın dursun, işin sırrı yeşil dolar tomarlarında yatıyor.

Irak'a karşı yapılacak bir operasyonla nasıl bir tablo ortaya çıkabilir? Pek çok senaryo Türk basınına yansımaktadır. Bir kere, Bağdat'a ege-men olacak iktidarın niteliği Kürt Halkının geleceğini yakından ilgilendiriyor. BAAS'ın değişik tondaki bir renginin Bağdat'a sahip olması, Kürtler için fazla bir şeyi değiştirmeyecektir. 1958'den 1970'lere kadar Bağdat pek çok el de-

ğiştirdi ve üstelik bunlar hep silah zoruyla oldu, ama sonuçta Kürt Halkı için hiç bir demokratik gelişmeye neden olmadı. Kürtler, sadece direnmek zorunda kaldılar ve sonuçta, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in bizzat içinde yer aldığı uluslararası bir komploya kurban gittiler ve insan zayıflığının da ötesinde büyük toplumsal kıyım ve özgüven erozyonu yaşadılar. Bu kıyımın sebep olanlar, hiçbir dönemde sorumluluklarını hatırlamak istemediler. Öyleyse, Arap şovenizminin Irak'ta iktidar olması Kürtlerin işine yaramayacaktır ve dolayısıyla Irak'a barış gelmeyecektir.

İkincisi, bir "Demokratik Federe Irak Devleti"nin kurulmasıdır. Bu, en kuvvetli olasılıktır. Böyle bir durum, bu devlette yer alacak güçlerin bir

Türkiye'nin demokratikleşmesi-ne karşı olan kesimler, özellikle AB'ne karşı olan kesimlerin aynı zamanda ABD'nin Irak operasyonuna karşı olmaları ve bunun büyük oranda çakışması bir tesadüf değildir. Ben 1996 yılında bir vesileyle yazdığım bir yazımda, Ortadoğu'da Kürt sorunun çözümü öncelikle Kürdistan'ın Güney parçasından başlayacak demıştim ve her Kürt örgütünün buna göre adım atması gerektiğini yazmıştım. Diğer parçalarda sorunun çözümü, bundan sonra gelecektir. Nitekim öyle olmaktadır. Bir bakıma Irak'ın demokratikleşmesi, NATO'nun yeni bir sürece girmesi ve Türkiye'nin AB üyeliği süreci bir bütün olarak ele alındığında tarihin yargısından kaçmanın mümkün olmadığını bugünden söylemek olanaklı.

uzlaşmasıyla söz konusu olabilir. Bazı dönemlerde, örneğin Irak Ulusal Kongresi gibi adlarla muhalif gruplar bir araya geldiler, son olarak da Londra'da sonradan toplantıdan çekilen Türkmen grubu hariç, bütün grupları bir araya getiren bir toplantı daha yapıldı ve bu toplantıda, "demokratik Federe Irak" gündeme oturmuştur. Türk devletinin bölgedeki istihbarat faaliyetlerine yardımcı olan ve Ankara'nın güdümündeki Türkmen Cephesi, Ankara'nın geleneksel Kürt düşmanlığı politikası girdabından kurtulamayarak, örneği az bulunan bir tavır sergilemiş ve "Federal Irak" istendiğinden toplantıdan çekildiğini açıklamıştır. Hak talebinde bulunan ve yıllardır bunun mücadelesini yaptığını ileri süren bu

grubun, Demokratik Federal Irak'tan korkusunu anlamak olanaksızdır. O zaman, bu grubun hiç bir sıkıntısı yok ve hakları gasp edilmiyor demektir. Aman! Kürtler bir hakka sahip olmasınlar, biz de olmayalım diyebilecek kadar, Kürt düşmanlığının cinnet boyutuna vardırılması kime ne kazandırdı?. Doğrusu yer yüzünde başka bir örneği daha bulunmayan bu davranışın, Türkmenlere kazandıracığı bir şey de olmaz.

Burada bir parantez açmak gerekiyor. Pek çok zamanlar Türkmenlerin haklarından dem vuran Türkiye, Bağdat rejimi tarafından sürülen Türkmenlerin güvenli bir şekilde Kürdistan Federe Devletine yerleştiklerini göremezlikten gelmektedir. Kaldı ki, Türkiye'de 20 milyon Kürdün hiç bir hakkı yokken, orada Türkmenler, kendi dilleriyle eğitim görüyor, kendi okullarını açıyor, kimlikleriyle her türlü siyasal örgütlenmeyi yapıyor, basın ve yayın alanında her türlü haklarını kullanıyorlar.

Irak'da, tek örgütlü ve düzenli silahlı güce Kürt Halkı sahiptir. Herhangi bir senaryoda yer almaları için belli güvenceler istemeleri son derece yerindedir. Zira, her seferde haklı olarak dönüp tarihlerine bakıyorlar ve ihanetin acısını bir kez daha derinden hissediyorlar. Elbette bu ihanetlerin uğursuz aktörlerini hatırlayacaklardır. Bu nedenle, Kürdistan Federe Devleti, bu operasyonda ABD'nin Türkiye bağımlılığını en asgari düzeye indirmesi için ne gerekiyorsa onu yapmalıdır. Bu bir bedel gerektirebilir, bunu göze almalıdır. ABD'nin bu harekatta ihtiyaç duyduğu ve özellikle Türkiye'den temin etmek zorunda kalacağı askeri ve lojistik desteği temin etmek için, bir yandan ABD nezdinde girişimde bulunmaları ve diğer yanda, kendi aralarında mutlak bir uyuma gitmeleri gerekir. Irak'a karşı yapılacak askeri bir hareketin bir tarihi imkan sunduğu kesindir. Elbette böyle bir hareketin Kürt Halkı için hem getiri ve hem de götürüsü olacaktır. Ancak stratejik bir hedefle ve konjunktürel hesapların yerinde yapıldığı bir siyaset ve elbette ödenecek bir bedelle, tarihi bir aşama elde edilebilir.

Neden ABD, Ortadoğu'da başka bir mütefikiğinin olmasını istemesin. Kaldı ki, Kürdistan coğrafyası çok stratejik bir konumdadır ve ABD'ye karşıt devletlerle çevrilidir. Globalleşme süreci ve NATO'nun Rusya ile geliştirdiği yeni süreç, bölgenin bugüne kadar süre gelen dengelerini etkileyecek, bölgede taşların yeni-

den yerleştirilmeleri gündeme gelebilecektir. Bu yeni süreç, Türkiye için de geçerlidir ve Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde gerekli demokratikleşmeyi sağlaması bu süreci daha olumlu kılacaktır. Elbette bu süreçler aylık, günlük zaman dilimleriyle anlatılamaz, önümüzdeki en az yirmi yılda bu yönlü değişimler olacaktır ve Kürt halkının yurtsever örgütlü güçleri bunu dikkate alarak hesap yapmalılar.

Bölgede istikrar isteyenler, bu isteklerinde samimiyseler iki konuda adım atmalılar. Birincisi bölgedeki sorunların temelini oluşturan Filistin ve Kürdistan sorunlarının çözümü, ikincisi bölgede demokratik rejimlerin yerleşmesi sürecine destek vermek. Bölgenin ekonomik geriliği de sorunların kangrenleşmesine zemin hazırlamaktadır. Elbette, bölgeyi yönetmek isteyen devletlerin, çıkarlarını demokratik rejimlerin sınırları içerisinde gözetmeleri ve diktatörlükleri gözden çıkarmaları gerekiyor. Böylece Irak bu sürecin başlamasında ilk önemli adım olabilir. Ortadoğu'nun bu kesiminde, Irak'ın demokratik bir federal yapıya kavuşturulması, sanıldığından daha fazla çevresindeki ülkeler üzerinde olumlu tesirleri olacaktır. Özellikle, Kürdistan Federe Devleti'nin uluslararası alanda resmiyet kazanmasıyla oluşacak demokratik bir Irak, ehil yöneticilerin yönetimine girebilirse, zengin kaynaklara sahip bu ülke kısa zamanda büyük mesafeler alabilir. Bu ülkenin hem demokrasi ve hem de kalkınma bakımından bir cazibe kazanması, komşu ülkeler üzerinde, ortak alanlar üzerinden olumlu etki yapacaktır. Nitekim, Irak'ın bir Arap-Kürt devleti şeklini alması Arap devletleri ve halkları üzerinde, Kürdistan Federe Devleti'nin gelişmesinin yaratacağı cazibeyle Türkiye, İran ve Suriye'de yaşayan Kürdistan halkı üzerinden bu devletler üzerinde ve İslam olan bir ülke olması bakımından da, bütün İslam dünyası üzerinde olumlu tesirleri olacaktır. Federal bir Irak devleti elbette laik ve demokratik olmalıdır. Bu da, İslam dünyasında Türkiye'nin oluşturmak istediği kötü "örnek" in gerçek yüzünü gösterebilecek ve böylece İslam dünyası önünde. Kemalizmin İslam'ın tarihi gelişimi ve kültürüne ters düşen "kendine göre bir din yaratma" gibi, toplumsal kaoslara neden olabilecek zorlamalarının karşısına sağlıklı, demokratik bir örneği görülebilecektir.

Türkiye'nin demokratikleşmesine karşı olan kesimler, özellikle AB'ne karşı olan kesimlerin aynı zamanda ABD'nin Irak operasyonuna karşı

olmaları ve bunun büyük oranda çakışması bir tesadüf değildir. Ben 1996 yılında bir vesileyle yazdığım bir yazımda, Ortadoğu'da Kürt sorunun çözümü öncelikle Kürdistan'ın Güney parçasından başlayacak demiştim ve her Kürt örgütünün buna göre adım atması gerektiğini yazmıştım. Diğer parçalarda sorunun çözümü, bundan sonra gelecektir. Nitekim öyle olmaktadır. Bir bakıma Irak'ın demokratikleşmesi, NATO'nun yeni bir sürece girmesi ve Türkiye'nin AB üyeliği süreci bir bütün olarak ele alındığında tarihin yargısından kaçmanın mümkün olmadığını bugünden söylemek olanaklı. Elbette bu, "gökten inmeyecek", insan katkısıyla olacaktır.

Yazıya noktayı koymadan, Güney Kürdistan da tehlike işaretleri vermeye başlayan bir konuya daha değinmek gerekiyor. Bugüne kadar Kürt Halkının en temel hakkı olan devletleşme sürecine karşı sadece işbirlikçi Kürtlerin ve işgalci devletlerin çıktığını biliyorduk. Ancak PKK'nin, bu partinin genel başkanın Türkiye'ye teslim edilmesinden sonra "yeni strateji" adına gütmeğe başladığı politika ve son olarak bu partinin kendini KADEK olarak değiştirmesiyle başlayan süreçte, bu oluşumun yetkili ağızları da Kürtlerin devletleşmelerine "demokrasi" adına karşı koymaktalar. 9 Temmuz 2002 tarihli Ö.Politika gazetesinde yayınlanan O. Öcalan'ın açıklamaları ve aynı sahifede verilen "PÇDK'den askeri oluşum" haberi ciddi bir endişe kaynağı oluşturmaktadır. Bu partinin, Kürdistan Federe Devletine karşı olan niyeti ve tavrı, A. Öcalan'ın da ifade, savunma ve avukatları kanalıyla Türk devleti yöneticilerine gönderdiği yazılı metinlerde de defalarca yazdığı gibi önemli soru işaretleri taşımaktadır. Nitekim, KADEK'in Kürdistan'ın her parçasında örgütlenme çabası ve hedefi yeni sorunların başlangıcı olabilir. Güney'de kurulan PÇDK'nin "Partizan Çözüm Kuvvetleri" adıyla bir silahlı yapı oluşturmaya başlaması, KADEK'in yukarıda bir cümlede izah edilen amacını ele verdiği gibi, diğer yanda yakın gelecekte yeni kanlı bir çatışmanın işaretlerini vermektedir. Temennimiz bundan uzak durulmasıdır.

O. Öcalan'ın şu söylediklerinin de önemle üzerinde durulması gerekiyor. Özellikle bu partiye yakın duran aydın-yurtsever kimselerin ve bilhassa Güney'den insanlar önemle bu konu üzerinde durmalılar. Öcalan, KDP'nin devletleşme eğilimine dikkat çekerek: "Türkiye, KDP ittifakı Güney Kürdistan'da devletleşmenin zeminini yarattı. (TC'ye gaffeti! hatırlattıyor.

M.K.) KDP, bu ittifaktan aldığı güçle her bakımdan kurumlaşmayı yaşadı. Bunun uluslararası bir değerlendirilmesi de oldu. KDP şimdi diyor ki, federatif temelde devlet olmak istiyorum. Yani biçimsel olarak bağımlı ama işlevsel bakımından devletleşmenin politikası. (...) Şimdi bu politika Kürt Halkı için ne getirir, ne götürür sorusu önem kazanıyor. Sadece kendi başına devletleşme Kürt Halkını çevresiyle çatışmalı hale getirir. Demokratikleşmeye dayalı bir ittifak çabası komşu ülkelerle çelişkileri çözmeye sağlarken, salt kendi başına devletleşme ise çelişkileri geliştirir"demektedir

Yukarıda değinmek istediğim tehlike bu söylemde ifadesini buluyor. Komşu ülkeler denilen Kürdistan'ı işgal eden devletlerdir. Kürt Halkının devletleşmesine, bu devletlerin karşı oldukları ve bu uğurda ülkelerinin her türlü kaynağını yok ettikleri zaten biliniyor. Önemli olan, Kürt Halkının kendi kaderini belirleme hakkına saygı gösterilmesidir. Kürt Halkının bunu hem işgalci devletlerden ve hem onların işbirlikçilerinden beklemeye hakkının olduğu açıktır. Kürtler, zaten hiç kimseyle çatışmak istemiyorlar, bu bir sır değil, ama bu olacak diye ulusal demokratik haklarından feregat mi etmeliler?

Buna karşın, KDP lideri sayın Mesut Barzanin, Kürdistan Parlamentosundaki örnek konuşmasından bir kaç cümleyi birlikte okuyalım. Barzani diyor ki, "Biz hiç bir devletin vesayetini kabul etmeyiz. Ben açıkça söylüyorum ki, biz işgal altında yaşamaya alışık değiliz. Özgürlüğümüz için, pek çok zamanlar derbeder ve sürgün olduk, senelerce çadır ve mağaralarda top ve uçak bombardımanı altında yaşadık. Ancak özgürdük. Bir dağdan diğerine giderken kimseden icazet almadık. Kanunların üstünde olalım demiyorum, ancak adil kanunlar olmalı ve herkes bunlara riayet etmelidir. Evet, biz merkezi hükümetin zorbalığını hiç bir dönemde kabul etmedik, nasıl olur da bir başka devlet ya da komşu bir devletin, muayyen bir sistem altında bizi zaptırap altına almasına karşı sessiz kalacağız."

" (...) Gerektiği zaman mertçe dövüştük. Ancak şimdi diyalog zamanı, karşılıklı birbirlerini kabul etme zamanı, çoğulculuk, insan hakları ve serbestlik zamanıdır. Bunları bir tarafa bırakarak, illa da tehditkar bir dil kullanılacaksa; o zaman buradan söylüyorum: Halkı için ölmeye karar verenler, kimsenin tehditlerinden korkmazlar."

Doğru söze ne demeli. Kürdistan Federe Devletinin kazanımlarını korumak her Kürt insanının görevi olmalı ve bu her yönden meşru bir haktır.

Büyük bir yeniden doğuş olayı

● Munzur Çem

9 yıl sonra yeniden

Güney Kürdistan'a en son 1993 yılında gitmiştim. O zaman seçimler yeni yapılmış, Kürt parlamentosu ve hükümeti göreve yeni başlamıştı. Ülke baştan başa bir harabe halindeydi. Kürt hükümeti yaraları sarmaya çabalarken, bölge devletlerinin komploları birbirini ızlıyor. KDP ile YNK arasındaki gerilim tehlikeli bir şekilde artıyor, PKK ise kendisini bölgenin gerçek örgütü ilan ediyor, savaş naraları atıyordu. Daha sonra olanları ise anlatmaya gerek yok. Kamuoyu gelişmeleri yakından bilmektedir.

12 Mayıs 2002 günü, Urmiye havaa-lanından Irak-İran sınır kapılarından biri olan Hacı Umran'a doğru yol alırken, o günlerin gelişmelerini düşünmemek ve

az sonra karşılaştıklarımızı merak etmemek elde değil.

Derken son derece güzel ve verimli bir ovanın kuzey kesimine kurulu Piranşer'i geride bırakıp, yüksek kesimleri yer yer karla örtülü benekli dağları tırmanıyor ve nihayet Hacı Umran'a varıyoruz. Burası, kuzey-güney yönünde uzanan dağlar arasında bir geçit. Bulunduğumuz yerin hayli yüksek bir rakıma sahip olduğunu, havanın serinliğinden ve yakın mesafedeki karla örtülü alanların çokluğundan anlıyoruz. Karın olmadığı yerler otla örtülüdür.

Sınır kapısı dedikleri şey ise ıssız araziye kurulu ve üzerinde İran İslam Cumhuriyeti bayrağının asılı olduğu küçük bir bina, iki nöbetçi kulesi ile yaklaşık 100 m. uzunluğundaki dikenli

tellerden ibaret. Sağ yanımızda, teller arasına çakılı demir kazıklara monte edilmiş bir panoda Humeyni ile halihazırdaki dini lider Ali Hamaney'in resimleri var. Üzerinde asma kilit bulunan demir parmaklı kocaman kapı, bir taraftan öteki tarafa geçişleri engelliyor. Kapının İran tarafında bizler, yani gidenler, diğer tarafında ise yakınlarını karşılamaya gelenler.. Bu arada kim bilir ne zamandır görüşmemiş olan akraba ve dostlar selamlaşıyor, parmaklıklar arasındaki boşluktan ellerini uzatarak tokalaşmaya çalışıyorlar. Bizimle birlikte gelen bir Dr. var. Karısı ve iki çocuğu diğer yakadaki kalabalığın arasındalar. Çocuklar, babalarına kavuşmak için çırpınıyor, ağlıyorlar. Ne var ki sınır görevlileri izin vermiyor buna, "yasak" diyorlar da başka bir şey demiyorlar. Neyse ki demir kapıya sokulan baba çocuklarla konuşuyor ve bir süre sonra da susmalarını sağlayabiliyor.

Sınır görevlilerinin hayli uzun zaman alan pasaport kontrollerinin bitmesini beklerken, üzerinde bulunduğumuz sınır çizgilerinin ne kadar uyduruk, anlamsız ve haksızca olduğunu düşünmemek elde değil. İki yakasında aynı dili konuşan, aynı tarihe, kültüre ve kimliğe sahip insanların yaşadığı güzelim dağ ve vadiler, ancak haritalarda görebileceğiniz çizgilerle ikiye ayrılmış. Akrabalar, komşular, dostlar birbirlerini görebilmek ve gereksinmelerini giderebilmek için, bu çizgiler üzerinde oluşmuş sunni engelleri aşmak zorundalar.

Derken kontrol bitiyor, görevli, teker teker isimlerimizi okuyor, pasaportlarımızı elimize veriyor ve demir kapıyı açarak, Kürdistan'ın özgür parçasına geçmemize izin veriyor. Hakkını inkar etmemeli, Urmiye Hava Alanı dahil, 13-14 saattir bulunduğumuz İran'da, güvenlik görevlilerinden kaynaklanan en ufak bir saygısızca söz ya da davranışa rastlamadık.

Beklemeden Hewlêr'e gitmek üzere bir araba kiralıyor ve özgür Kürdistan'ın içlerine doğru ilerlemeye başlıyoruz. Ne var ki yaklaşık bir kilometre ötedeki Hacı Umran ilçesinin hemen girişinde, şoför arabayı durduruyor; sürücümüz sağ yandaki yamaçta bulunan binayı işaret ederek oraya gidip kayıt işlemlerini yaptırmamızı söylüyor.

Merdivenleri çıkıp genişçe ve kalabalık bir odaya giriyoruz. İran sınır kapısında beklerken, içerdeki görevlilerle herhangi bir şekilde irtibat içerisinde olmanız, ne yaptıklarını görmeniz

mümkün değil. Kürt kontrol noktasında ise durum tam tersi. İçeriye girdiğinizde görevliler sizi çok samimi bir havada karşılıyor, oturmanız için yer gösteriyorlar. Ancak eğer oturma yeri yoksa dışarıda sıranızı beklemeniz söyleniyor. Görevlilerden birinin önünde bir defter var. Sırayla bize sorular soruyor ve aldığı yanıtları kaydediyor. Soru listesi ise hayli uzun. Buna, görevlinin ağır tempoda çalışan biri olması da eklenince, kayıt işlemleri olması gerekenden daha uzun zaman alıyor. Bu arada bazen kendisi bazen de arkadaşlarından biri, kusura bakmamızı, bu tür bilgileri kaydetmenin gerekli olduğunu hatırlatmaktan geri kalmıyor.

Yeniden yola koyulup vadiden aşağıya doğru inerken, gözlerimiz ilk olarak sağ yanımızda yükselen, karlı zirvesi siyah bulutlara gömülü, ürküntü verici dağa takılıyor. Şoföre adını soruyoruz, "Helgurt dağı.. Irak Kürdistanı'nın en yüksek dağı budur," diyor. Yol aldıkça, artan bir ilgiyle ve büyük bir zevkle seyrediyoruz etrafımızı. İlerlemiş yaşlarına rağmen, sağlı-sollu, önlü-arkalı; gökyüzüne heybetle tırmanan Kürdistan'ın dağları bir an için çocukluk günlerime geri götürüyor beni. Sanki yeniden doğup büyüdüğüm yerlerdeyim. Ülkemin coğrafyası ne kadar da birbirine benziyor!

Yol asfalt. Virajlar oldukça keskin. Şoför 100-120 km.lik bir hızla buralara dalarken, yüreğimizin ağzınıza gelmesini önleyemiyorsunuz. Vadi giderek derinleşirken bazan sağ, bazansa sol yanımızda kalan çayın çamurlu suları durmadan coğalıyor. Sular akıp giderken, Kürdistan'ın toprağını birlikte götürmeyi de ihmal etmiyorlar anlıyacağınız. Bir süre sonra, çıplak yamaçlar, yerlerini meşe ile örtülü alanlara bırakmaya başlıyor. Ağaçlar bazan seyrek, bazan sıkırlar. Genç fidanların çokluğundan ormanın koruma altına alındığını anlamak güç olmuyor. Ne var ki orda-burda, yine aynı yamaçlara yayılmış keçileri gördükçe, insan bu korumanın bir işe yarayıp yaramayacağını sormaktan alamıyor kendini.

Daha sonra ki günlerde, ülkenin değişik yerlerini gördükçe, bu koruma işinin hayli ciddi boyutlarda olduğunu anlıyoruz. Üstelik sadece var olanı korumakla yetinilmiyor, büyük bir ağaçlandırma çalışması sürdürülüyor. Bir çok yerde, bu şekilde ağaçlandırılmış yamaçlar eşlik ediyor size. Hem bu işin sadece devlet eliyle yürütüldüğünü de sanmamak gerekir. Halk da geniş ölçüde katılıyor. Mustafa Barzani'nin

doğum günü olan 14 Mart, geleneksel ağaçlandırma günü, daha doğrusu bayramıdır. Her yıl bu gün, her aile en az bir ağaç diyor.

Hacı Ümrân'dan ayrıldıktan yaklaşık yarım saat sonra, BM'ye ait bir jip ve yanında bir kaç sarışın adam çıkıyor karşımıza. Soru sormamıza gerek kalmadan "Bunlar Amerikalılar, mayın temizleme çalışması yapıyorlar," diyor şoför. Bakıyoruz, daha ötede araziye kurulu çadırların ilerisinde ekipler yamacı tırmanmaktalar. O an aklıma bizim keskin anti-amerikancı solcular geliyor. Burda olsalardı ne derlerdi acaba? Hiç kuşkusuz sol yumruklarını havaya kaldırır, "Amerika defol" derlerdi. Bunu yaparken, can alan, insanları sakat bırakan mayınlar ne olacak diye düşünürler miydi acaba? Hiç sanmıyorum. Bu gibi şeyler fazla ilgilendirmiyor onları.

Bu arada buğday, nohut, mercimek gibi şeyler yüklü kamyonlar bize ters yönde İran'a doğru yol alıyorlar. Şoför, Kürtlerin bu tür gıda maddelerinden İran'a epeyce sattıklarını söylüyor.

Bu sözlerden sonra da her dense sözü Türkiye'ye getiriyor ve bir yıl önce oraya gittiğini söylüyor. Arkasından da "Kürdistan'ın her yerini dolaştım," diyor.

"Nasıl buldun?" şeklindeki soruma "İnsanlar çok yoksullar, baskı da çok. Türkiye çok zulümkar. Kürtler için İran, Suriye ve Irak'tan daha kötü" diyor.

Bu ve benzeri sözleri, sonraki günlerde gezimiz boyunca Kürdistan'ın her tarafında, hem de çok sık duydum. Halk gerçekten de Türkiye'nin Kürt politikasına çok tepkici. Türkiye'yi yönetenlerin izledikleri düşmanlık politikası karşısında başka türlüünü düşünmek de mümkün değil zaten.

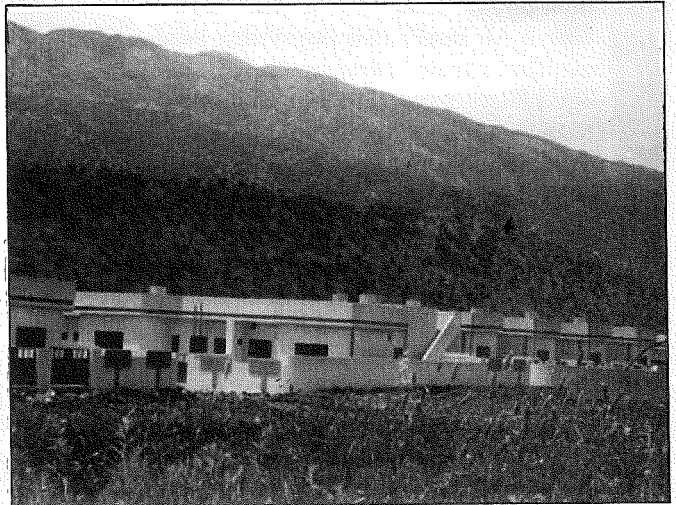
Vadinin daha ilerisinde sol ilerde Revanduz gözükyor. Uzaktan görebildiğim Revanduz, düşündüğümünden daha küçük ve geri bir ilçe görünümünde. Daha ileriki günlerde içinden geçerken de bu kanım değişmiyor. Yanımızdaki Güneyli arkadaş, Revanduz'un İran-Irak ve Türkiye arasındaki kaçak ticaretin en önemli merkezlerinden biri olduğunu söylüyor. Öyleyse ekonomik durumun tahminimin tersine iyi olması gerekir.

Kanalizasyon ve yol yapım çalışmalarının

trafiği hayli güçleştirdiği hemen önümüzdeki bir yerleşim biriminden geçerken, şoför bi ara sağ ilerde yanyana dizili tek katlı güzel evlerden oluşan mahalleyi işaret ediyor ve "Bunlar şehit aileleri için yapılan evlerdir," diyor. Bu haberi duymak rahatlık yaratıyor içimde. Çünkü daha yola çıkmadan en çok merak ettiğim konulardan biriydi bu. Güney Kürdistan'ın yüzbinlerce şehidi var, bu biliniyor. Bu şehitlerin geride bırakmış oldukları aileleri ne durumdalar acaba, diye hep sormuşumdur kendi kendime.

O esnada arka koltukta oturan Dr. Gülistan benden önce davranıyor ve "çok var mı bu evlerden?" diye soruyor. "Evet evet çok, hükümet her tarafta yapıyor bunları."

Sonraki günlerde şoförün söylediklerinin doğruluğunu gözlerimizle görüyoruz. Şehit aileleri, savaş nedeniyle göçmen durumuna düşmüş olanlar ile yoksullar için yapılan evler her yerde karşımıza çıkıyor. Kürdistan hükümeti, muhtaç durumda olanları ev sahibi kılma yönündeki kararını yerine getirmede önemli mesafe kattet-

Şehit aileleri için yapılan konutlardan bir görüntü

miş.

Revanduz'u geride bırakarak Geliyê Ali Beg (Ali Bey Vadisi)'in derinliklerinde ilerlerken, şoför Xıdır, yola çıktığımızdan beri her fırsatta Avrupa'ya olan hayranlığını yeniden dile getiriyor. Bu hayranlığın nedenini öğrenmek amacıyla bir kaç soru soruyorum, ama net bir yanıt almak mümkün olmuyor. Sadece "Avrupa xweş e, xweş e" (Avrupa güzeldir, güzel) dedi durdu. Oraya gitmeye can atıyordu.

Bir kaç metre ötemizde hızla akmakta olan

nehir (yöre kürtçesinde nehre "ze" deniliyor) bir yerinde, iki arabanın yanyana geçemeyeceği kadar dar olan köprü'nün başına gelince bekliyoruz. Çünkü karşıdan gelen araba, köprüye adım atmış bile. Yanımızdan geçerken de bakıyoruz ki arabada beyaz giysiler içerisinde bir gelin oturuyor. Bu bir düğün kafilesidir. Demek ki toplumda önemli değişiklikler var. Kürdistan'ın ıssız bir vadisinde, arabada oturmakta olan gelin geleneksel giysiler değil, çok uzak diyarların modası olan giysiler giymiş. Dünyanın çok küçüldüğü doğru değil mi?

Orayı geçince de, sürücümüz sol yandaki dağları işaret ederek "Buralarda PKK'liler var" diyor. "Çoklar mı?" diye soruyorum "Eskisi kadar değiller ama varlar," karşılığını veriyor. Biraz sonra bu kez yol kenarında tek katlı, güzel bir bina çıkıyor karşımıza. "Burası okul, yeni yaptılar," diye açıklamada bulunuyor sürücümüz. Çatısında Kürt bayrağı dalgalanan pırıl pırıl okula bakıp, heyecanlanmamanız mümkün mü?

Beyaz suların aşağıya döküldüğü "Şelale Geliye Ali Begê" (Ali Bey Vadisi Şelalesi)'de verdiğimiz mola bitiyor ve dik yokuşları tırmanıp inmeye devam ediyoruz. Bir ovaya kurulu Harir'i geride bıraktıktan sonra nihayet Saqlawa'ya varıyoruz. Güzellğine doyum olmayan, evlerin meyve bahçelerine gömülerek adeta kaybolduğu ilçede, 1993 yılında bir grup arkadaşla birlikte bir hafta kalmıştık.

Bir süre sonra ise kuzeydeki hakim tepeye kurulu Selahattin'i de arkamıza alıp uçsuz bucaksız ovanın ortasına kurulu Hewlêr'e; yani başkente giriyoruz. Bu, Hewler'i ilk ziyaret edişimdir. Kent merkezine doğru ilerlerken, otomobilimiz bir yerde kırmızı ışıkta duruyor ve durur durmaz da çok rahatsız edici bir sürprizle karşılaşılıyor. İki kolu, omuzdan biraz aşağıdan kesik olan bir çocuk cama yaklaşarak para istiyor; yani dileniyor. Nedenini sormadık ama muhtemelen bir mayının, başka türden bir patlayıcının ya da kimyasal gazların bir kurbanıydı. Sonraki günlerde bu türden başka sakatlar da karşımıza çıktı. O nedenle de Sağlık Bakanlığı yetkilileriyle karşılaştığımda, sorduğum ilk sorulardan biri, sakat durumda olan savaş kurbanlarına protez yapan merkezlerin var olup olmadıkları şeklinde oldu. Bakanlık Planlama ve Eğitim Dairesi Başkanı Dr. Lezgin'n verdiği bilgiye göre halihazırda bu işi yapan üç merkez var ama yeter-

li değiller. İki merkez daha kurulmaktaymış. **Kent olarak Hewlêr**

Yukarıda da değinildiği gibi Hewlêr dümdüz bir ovaya kuruludur. Kale hariç, kent alanında küçük bir tümseğe dahi rastlayamazsınız. Caddeler hayli geniş. Birbirine paralel uzanan ve kenti bölümlere ayıran üç büyük caddesi var hewlerin. Bunlar "Otuz", "Altmış" ve "Yüz" olarak adlandırılıyor. Saddam yönetiminin, gerektiğinde kent halkını rahat abluka altına alabilmek için bu türden bir planlamaya gittiği söylendi bize.

Kentin işlek caddelerinin bazı yerlerinde trafik lambaları var, ama çok değiller. Önemli bir kesim lambasız. Özellikle de kalabalık saatlerde, ya da elektriğin kesik olduğu zaman, polis ekipleri trafik akışını bizzat sağlıyorlar.

Trafiğe çıkan arabaların en az yarısı hatta yarısından da fazlası taksidir. Çünkü kentte toplu taşımacılık hemen hemen yok. Benzinin ucuz oluşu, otomobil sayısının hızla artmasında rol oynadığı gibi taksiciliği de cazip kılıyor. Taksi çokluğu ıssızlığa karşı önemli bir etkidir ama uzun vadeli düşünüldüğünde, toplu taşımacılığın ihmal edilmesinin doğurabileceği sakıncalı sonuçları da şimdiden gözönüne almak gerekir.

Benzinin ucuz olduğunu söylerken, buna ilişkin somut bir rakam vermeden geçmek olmaz. Almanya bir litre benzin alabilmek için vereceğiniz parayla Kürdistan'da duruma göre 15 ile 30 litre arasında benzin alabilirsiniz. Yukarıdaki rakamlardan anlaşıldığı gibi fiyatlar sabit değil. Hükümete ait satış yerlerinde çoğunlukla yarım dinara benzin almak mümkün iken, serbest piyasada bu bazan bir dinara kadar çıkabiliyor.

Trafik kurallarına uyma konusunda ise ciddi eksiklikler var. Özellikle yayalar bu konuda büyük sorun oluşturmaktalar. İnsanlar, canları ne-reyi istiyorsa oradan karşı tarafa geçme hakkını kendilerinde görebiliyorlar. Bunu yaparken, hiç değilse trafiği uzun süre aksatmama gibi bir dertleri de yok. Karşıdan karşıya geçişler bazan bir parkda keyifle gezmenin gamyemezliği ile gerçekleşiyor. Nasıl olsa otomobil sürücüleri dikkat etmek ve onlara çarpmamak zorundalar.

Daha önceleri Hewlêr'in, en başta da kanalizasyon sorunu nedeniyle oldukça kirli bir kent olduğunu duymuştum. Gerçekten de öyleymiş ama son bir kaç yıldır bu konuda büyük gelişmeler sağlanmış. Bu dönemde kanalizasyon şebekesinin %80'inden fazlası bitirilmiş. Ne var

ki Hewlêr'in bazı bölgeleri eskisi kadar olmasa da hala kirli. Caddelerde, elinizdeki herhangi bir artık maddeyi atabileceğiniz çöp kutuları yok. İnsanlar bunları oraya-buraya atmakta çok rahatlar. Pazar yerlerinde, ellerinde uzun saplı süpürgeleri olan çöpçüler habire ortalığı süpürüyorlar ama yeterli olmuyor. Çöplerin topluca atılabileceği daha büyük plastik bidonlara ise sıkça rastlıyorsunuz. Bütün bunlara rağmen, yine de İstanbul Şam ve Halep gibi kentlerde üzerinde sinek uçuşan ve etrafa pis koku saçan çöp yığınları yok. Dikkatimizi en çok çeken şeylerden birinin de Duhok gibi Hewlêrde de kara ve sıvrısineklerin çok az oluşuydu. Nedenini sorduğumuzda, ilaçlama sonucu olduğu söylendi.

Hewlêr'de yaya kaldırımı düzenlemesi iyi durumda değil. Cadde üzerinde yetişmiş ağaç sayısı az. Mevcut ağaçların büyük bir bölümünün ömrü 5-6 yıl öncesine uzanıyor.

Vali Yardımcısı Mehdi Xoşnav (Hoşnav), Körfez savaşı sonrasında yakıt bulunamadığını ve bu yüzden de insanların ısınmak amacıyla meyveler dahil ağaçları kesmek zorunda kaldıklarını söyledi. Gerçekten de bu dönemde Kürdistan'da ormanlar büyük darbe yemiştir.

Kentte 40 bin kişilik bir stadyum var. Stadyum Fransuva Hariri ismini taşıyor. Bilindiği gibi Fransuva hariri Hewlêr valisiydi ve geçtiğimiz yıl fanatik dinci gruplar tarafından katledildi.

Özgür Kürdistan'da çok canlı olan inşaat sektörü, Hewlêr için de geçerlidir. Bir bakıma ona inşaat kenti de diyebilirsiniz. Kanalizasyon şebekesini tamamlama, caddeleri genişletip düzenleme ya da yenilerini açma çalışmaları hızla sürüyor. Bina yapımı daha da canlıdır. İnşaat halindeki kamu kurluşlarına ait binalar, işyerleri, konutlar her yerde karşınıza çıkıyor. Binaların mimari güzelliği ise ayrıca görülmeye değer.

Kendisi de Hewlêrli olan Vali Yardımcısı Mehdi Xoşnav, bu dinamizme değinirken "İkinci Körfez savaşıdan sonra çekingenlik vardı, geleceğe güven yoktu, bu yüzden de insanlar parayı nakit olarak elde tutmayı tercih ediyorlardı. Şimdi durum değişti, tercih parayı işletme şeklindedir" diyor. Konutların hemen hemen tamamı tek katlı, müstakildir. Yeni yapılanlar içerisinde villa türü dubleks olanlar oldukça yüksek bir orana sahipler. İki-üç katlı apartman şeklindeki binalara da yeni yeni rastlanıyor. Hewlêr de güzel ev sayısının bir hayli olduğunu belirtmek gerekir.

Duhok, Hewlêre göre daha küçük bir kent.

1990'lı yıllarda nüfusu aniden artmış buranın ve bu gün 250 bin dolayında seyrediyor. Bu yüzden de kenti boydan boya ikiye bölen ana cadde artık trafik tıkanıklığına şahit oluyor. Trafiği rahatlatmaya yönelik yol çalışmaları, burada da hızlı bir tarzda sürmektedir.

Yaşam düzeyi bakımından Duhok Hewlêre göre daha ileridedir. Bunu otomobil farkından bile anlayabiliyor insan. Hewlêr'de eski otomobil sayısı, Duhoka oranla daha fazladır. Yeri gelmişken Kürt hükümetinin, 10 yaşından daha eski otomobillerin ithal edilmesini yasakladığını belirtelim.

Fiyatlar yine Duhok'ta daha yüksektir. Hewlêr'in ekonomik bakımından göreceli olarak daha geri olmasının en önemli nedenlerinden birisi, hiç kuşkusuz uzun yıllar süren savaş döneminde daha çok göç almış olmasıdır.

Duhok'ta çarşı-pazar Hewlêr'e göre daha düzenli ve temiz gözüküyor. Bu kentin ticari hayatında Mazi ismindeki supermarketin önemli bir yeri var. Mazi yeni yapılmış, çok çeşitli malın bir arada sergilendiği oldukça modern bir alış-veriş merkezidir.

Kentiçi yollardan, ya da caddelerden söz açılmışken, şehirlerarası yollara da bir kaç cümle ile değinmek gerekir. Kürdistan'da kentleri birbirine bağlayan yollar asfalttır. Anayollar içerisinde bozuk olanına pek rastlamadık.

Ne var ki Irak hükümeti zamanında yolları askeri amaçlarla yapmış. Örneğin, Hewlêr-Duhok yolu bu nedenle çok dağlık alanlardan geçirilmiş ve gereksiz yere uzatılmış. Kürt hükümeti şimdi Musul üzeri giden yeni bir otoban yapıyor. Bu bittiği zaman, şimdi 4-4,5 saat olan iki kentin yolu 1,5 saate inecek. Hewlêr-Hacı Ümrân yolunu genişletilmesi ve mümkün olduğunca otoban haline getirilmesi çalışması da devam etmektedir. Bu iki yolun tamamlanması, Kürdistan ile Suriye, Türkiye ve İran arasındaki ulaşımı büyük ölçüde kolaylaştıracak.

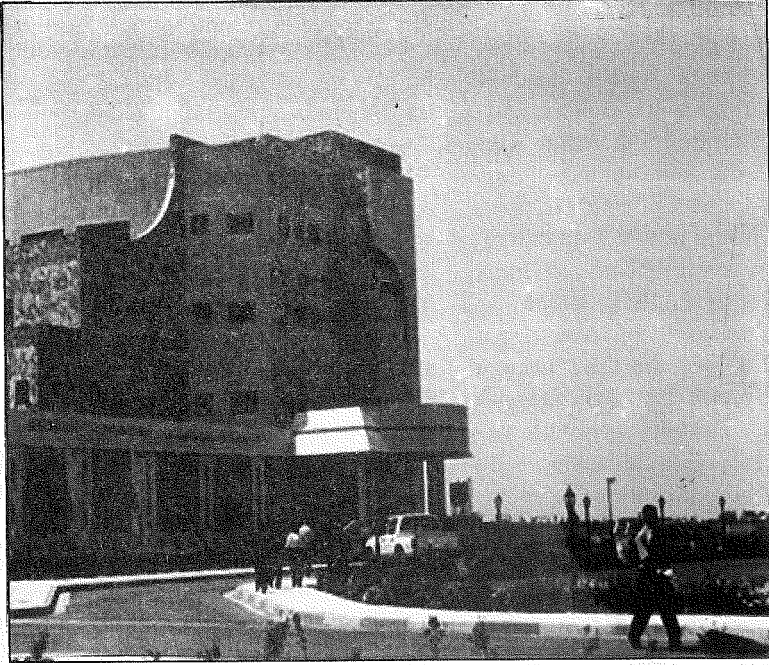
Her iki kentin elektrik sorunu ise oldukça büyük. Hewlêre elektrik YNK kontrolündeki Dokan barajından sağlanıyor. Ne var ki hem suların az olduğu yıllarda üretim düşüklüğü nedeniyle, hem de YNK ile KDP arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden elektrikler sık sık kesiliyor.

Duhok'ta ise sorun daha küçük ölçekli değil. Bu kentin elektriğinin küçük bir bölümü Sadam'ın elindeki Musul'dan sağlanıyor ki bu daha çok hastaneler içindir. Kent elektriğinin asıl sağlandığı kaynak, jeneratörlerdir.

Aslında Kürt hükümeti için elektrik üretimi-ne son derece elverişli nehirler üzerinde bir baraj inşa etmek çok güç bir iş değil. Sorun gerekli teknoloji, uzman eleman ve finansman sağlamada karşılaşılan güçlükten ileri geliyor. Komşu devletler (Türkiye, İran ve Irak) bu işe izin vermiyor, Irak ise hem ambargo altındadır, hem de Kürdistan'da bu tür bir yatırımın gerçekleştirilmesini bu günkü koşullarda istemiyor.

İlginç bir para bozdurma öyküsü

Hewlêr'e varışımızın ikinci günü, otel görevlilerine yanımızda Euro olduğunu ve bozdurmak istediğimizi söylüyoruz. "Dolar Pazarına gitmeniz gerekir" diyorlar. Dışarı çıkıp bir taksiye biniyor ve bizi "Dolar Pazarına" götürmesini söylüyoruz. Beş-on dakika sonra bir insan seli arasında buluyoruz kendimizi. Taksi duruyor.

Kürdistan Bölge Bankası, Hewlêr

sağ ilerde bir yer işaret ediyor ve "Orası" diyor.

Kalabalıkta yol aç aça ilerliyoruz ve bir kez daha sorduktan sonra bir dükkana giriyoruz. Pencere önünde duran iki makina sık sık çalışıyor, Dinar desteleri hazırlıyor. Dükkanın her yerinde rastgele atılmış para desteleri var. Masada duran ve bize ne istediğizi soran kişiden başka kimse bizimle ilgilenmiyor. Euro'yu verip deste deste Dinarları alıyoruz. "Bunlar sayılmış mı, doğru mu?" diye soruyoruz, "Doğru ama siz yi-

ne de sayın" diyor. Bir köşeye oturuyoruz, hemen yanımızda yaşlı bir adam var, önü, arkası, yanları, kucağı parayla dolu. Bir kez olsun bakmıyor bize, sadece paralarını sayıyor. Bu kadar kalabalık bir yerde bu kadar çok paranın ortalıkta dolaşması ve sahiplerinin de her hangi bir kuşkuya kapılmaksızın işlerini yürütmeleri, Avrupa'dan gitmiş bizler için gerçekten de büyük bir sürpriz. Daha sonraki günlerde "İnsanlar soygundan korkmuyorlar mı?" diye soruyoruz, aldığımız yanıt hep aynı, "Niye korksunlar ki, hiç bir şey olmaz" şeklinde oluyor.

Gectiğimiz yıl faaliyete geçen Kürdistan Bölge Bankasının ülke ekonomisindeki rolü her gün artmaktadır.

Pazarda yok yok

Dikkatimizi çeken önemli noktalardan bir diğeri, gerek Hewlêr'de ve gerekse Duhok'da her çeşit tüketim malının rahatça bulunabilmesidir. Elektronik eşya piyasası ise en canlı piyasalardan biridir.

Okuyucuya bir fikir vereceğini düşünerek rastgele saptadığımız bazı yiyecek maddelerinin fiyatlarını verelim. Bunu yaparken de önce Kürt Dinarı'nın değerinden bahsetmemiz gerekir. 1 Dolar 16, 1 Euro ise 15 Dinar dolayındadır. Buna karşılık bir Kürdistan Dinarı 120 Irak Dinarı ve 100 bin Türk Lirası civarındadır.

İyi bir binek otomobilini 5-6 bin dolara satın almak mümkün. Kompü-

tür fiyatları Almanya'ya oranla daha düşüktür.

Hewlêr pazarında rastgele saptadığımız bazı sebze ve meyvelerin 1'er kg'nın Kürdistan Dinarı olarak fiyatları şöyle: Domates 4, yeşil erik 5, salatalık 2, kayısı 4-5, kavun 4-5, karpuz 3, yeşil biber 5, muz 6-7, elma 2-3, armut 2-3, kayısı 4..

Duhok'ta, Mazi supermarkette rastgele tesbit ettiğimiz kimi meyve ve sebzelerin fiyatları ise şu şekildeydi:

Muz 10, yeni dünya 10, elma 5, kavun 12, karpuz 5, portakal 8, yeşil fasulye 15, kayısı 7, kabak 5, bakla 7, havuç 3, domates 7, salatalık 5, patlıcan 5, biber 8, patates 7 Dinar.

Buna karşılık bir öğretmenin, hemşire ve sağlık memurunun, devlet dairelerinde çalışan öteki memurların maaşları 500-600 Dinar civarında seyrediyor. Memurlar saat ikiye kadar çalışıyorlar. Bu yüzden de kamu kesiminde çalışanların çoğu ikinci bir iş bulma şansına sahipler. Bir doktorun maaşı 1250 Dinar dolayındadır. Doktorlar öğlene kadar hastenede, öğleden sonra ise kendi muayenahanelerinde çalışıyorlar. Kent halkının önemlice bir bölümünün ev sahibi olması kira yükünü hafifletirken, köylerle olan bağları da ek gelir elde etmelerini sağlıyor. Örneğin, un, yağ, peynir, sebze ve meyve temini gibi.

Sanıldığı gibi tersine işsiz sayısı hayli azdır. Hatta bazan işgücü sıkıntısı çekildiği ve dışardan işçi getirildiği de oluyor. Diyelim ki Duhok'a Musul yöresinden çalışmaya gelenler var. Eskiden insanlar çok düşük ücretlerle çalışmaya rıza gösterirlerken şimdi belli bir tercih yapma şansına sahipler. İş olmamasına rağmen verilen ücreti yetersiz bularak çalışmayanlardan bahsedildi bize. Bunda, BM tarafından parasız olarak gıda maddesi dağıtılmasının etkisi var. Bu yönüyle yardımların önemini tabi ki küçümsemek mümkün değil. Ama insan ister istemez, uzun vadede bu uygulamanın tembelliğe ve belleşçiliğe yol açıp açmayacağını sormaktan da alamıyor kendini.

Tarım

Kürdistan ekonomisinde, göreceli olarak tarımın büyük ağırlığı var. Buğday, nohut, mercimek, meyve çeşitleri bakımından son derece zengindir. Kuzey ve orta bölgelerde, vadilere kurulu köylerin önemlice bir kısmı meyve bahçelerine gömülüdür. Hewlêr ovasında ise meyvecilik yeni yeni ortaya çıkıyor. Bu ova bir buğday deposudur. Bizim bölgeye vardığımız mayıs ayı başında orta ve kuzey bölgelerde ekinler henüz yeşildi ama Hewlêr ovasında biçiliyordu. Yağışların bolluğu yüzünden bu yıl tahıl ürünleri de oldukça boldu. Buğday verimliliği 1e 20 ile 1e 30 arasında değişiyordu.

Kürdistan, meyve bakımından hayli zengin sayılır. Hatta bazı meyvelerin ihtiyacı aştığı ve bu nedenle de bahçelerde çürümeye terk edildiğini hem halktan, hem de bürokratik çevrelerden duyduk. Kuşkusuz bunda, halkın meyveleri de-

ğişik şekillerde kullanma alışkanlığının (kurutma, reçel yapma, meyve suyu elde etme vs.) zayıf olması da rol oynuyor. Meyvelerin bu yönde değerlendirilebilmesi için hükümetçe çaba harcanıyor. Bir yanda halkın bu konudaki alışkanlığı güçlendirilmeye çalışılırken, bir yandan da bizzat kamu kuruluşları eliyle değerlendirme çalışmaları yapılıyor.

Hayvancılık ürünleri yönünden de herhangi bir sıkıntı yok. Et, süt, yoğurt, yağ ve peynir yönünden Kürdistan oldukça rahat. Duhok'da bulunan tavuk işleme fabrikası, halkın ihtiyacını karşılamaktan öte, önemli ölçüde ihracat yapabilecek kapasiteye sahip. Aslında Kürdistan'ın birçok tahıl ve hayvancılık ürünü ihrac edebilecek potansiyeli var iken bunu sınırlı düzeyde gerçekleştirebiliyor. Bunun başlıca nedeni ise onu çevrelemiş olan devletlerin izledikleri abluka politikasıdır. Bölge devletleri, belli ürünlerin Kürdistan'ın bu yöresinden ithal edilmesine izin verseler de, bu iş hemen her zaman büyük engel ve tahditlerle yüzyüzedir.

Yine BM'nin izlediği politika da bu konuda ciddi bir güclüğü oluşturmaktadır. Bu yazının başka bölümlerinde de değinildiği gibi BM, ihrac edilen Irak'a ait petrolden elde edilen paranın Kürtlere ayrılan bölümü ile gıda maddesi satın alıyor ve bunu Kürdistan halkına parasız olarak dağıtıyor. Daha önce de değinildiği gibi bunun, özellikle de yoksul kesimler bakımından önemi büyük olmasına karşın, ekonomiye de gözardı edilemeyecek bir zarar veriyor. Çünkü BM, dağıttığı gıda maddelerini dışarıdan getiriyor. Örneğin unu Avusturalya'dan ithal ediyor. Böyle olunca da bölgenin kendi tarım ürünlerinin satışı ciddi ölçüde engelleniyor. Kürt hükümeti ısrarla bu duruma karşı çıkıyor ve BM'nin, halka dağıttığı gıda maddelerinin mümkün olduğunca Kürdistan'da satın alınmasını istiyor ama BM bugüne kadar bu yönde herhangi bir olumlu adım atmış değil. Örneğin bunun da etkisiyle Kürdistan'da silolar dopdolu. Şu an hükümet çiftçinin buğdayını satın alıyor ama tüketme ya da satma olanağı bulamadığı takdirde nereye kadar yapabilir bu işi?

Sağlık

Hewlêr'e varışımızdan bir gün sonra Sağlık Bakan yardımcısı Dr. Abdullah ile görüşmemiz vardı. Çünkü Kürdistan'a gelip çalışmak isteyen Dr. Gulistan, bir an önce hastahaneleri görmek istiyor. Ben de hem eski bir sağlıkçı olarak ve hem de Kürdistan üzerine hazırlamayı

düşündüğüm bu yazıda sağlığa yer vermeyi düşündüğüm için aynı istemleri taşıyorum. Dr. Abdullah, bize yardımcı olmayı memnuniyetle kabul etti ve hemen bir arkadaşını görevlendirdi.

Gezimizin ilk durağı Hewlêr'deki Kadın Hastalıkları ve Doğum Hastanesi oldu.

Almanya'dan gidip Kürdistan'da ya da herhangi bir üçüncü dünya ülkesine bir hataneyi gezmek; eğer önceden kendinizi hazırlamamışsanız sizi büyük bir hayal kırıklığına uğratabilir. Benim gördüğüm ilk hastane, ben de bu duruma yol açmadı ama bir burukluk ve üzüntü de yarattı. Dünyanın çok az ülkesinde rastlanabilecek derecede zengin kaynakları olan ülkemizin hastaneleri neden Almanya ya da İsveçtekiler gibi olmasın diye hayıflanmamak elde değil doğrusu.

Kadın Hastalıkları ve Doğum Hastanesi 1985 yılında inşa edilmiş. Normal kapasitesi 260 yatak iken, bu rakam bazan 400'ü bulabiliyor, yani normal kapasitesi yetersiz. Aynı hizmeti sunmak üzere inşa edilmekte olan yeni hastane ise henüz bitmemiş.

Kürdistan'da sağlık hizmetleri parasız sayılır. Örneğin, başvuru sırasında 2 Dinar alınıyor. Fakir durumda olanlar ile aciller bunu da ödemi-yorlar. Bundan sonraki aşamalarda yapılan tedavi tümüyle parasızdır.

Bir sonraki gün, bu kez Türkiye'de devlet hastahanelerine denk düşen Rızgari Hastanesindeyiz. Kadın ve Doğum Hastalıkları Hastanesinde karşılaştığımız eksiklikler üç aşağı-beş yukarı burada da var. Binanın eski oluşu, kapasite yetersizliği, ileri teknolojiye dayalı tıbbi cihazların ve kimi dallarda uzman doktor yetersizliği, mevcut olan kimi yeni cihazları kullanacak personel bulmada karşılaşılan sıkıntılar (örneğin, narkoz ve röntgen cihazlarını kullanacak eleman) vs. Söz bu noktadan açılmışken, Duhok hastanesini gezdiğimiz sırada, Kadın Hastalıkları bölümünde bulunan en son model ve çok pahalı bir ultrason cihazının, bu işi yapabilecek uzman doktor olmayışı yüzünden boş bekletildiğini gördük. Laboratuvarlar hem sayı olarak azlar ve hem de bir çok tahlili yapma olanakları yok. Kuşkusuz bu da teşhis ve tedavide önemli güçlükler yaratan bir etken. Hastalar bu gibi durumlarda Bağdat, Musul; hatta Ankara, Tahrân ve Şam gibi kentlere gitmek zorunda kalıyorlar. Tabi bu da çok az sayıda insanın yapabileceği bir şey.

Rızgari Hastanesi Başhekimi Dr. Muzaffer ve ismini şu an hatırlayamadığım genç Ürolog bu açıdan yurt dışındaki Kürt doktorlarını eleştirtiler. "Geliyorlar, sorup gidiyorlar," diye ser-

zenişte bulundu ikisi de.

Dr. Gulistan ile onlar bu konuları konuşurken çoğunlukla sessiz kalmayı tercih eden ben o an söze karıştım ve "Sizce bu konuda nelere yapabilirler ya da yapılabilir?" sorusunu yönelttim. Yanıtı özetle şu şekilde oldu:

"Örneğin belli alanlarda uzmanlaşmış doktorlar buraya gelip bir ya da bir kaç ay kalarak, personel eğitiminde yardımcı olabilir, kendi branşlarıyla ilgili ameliyatlara yapabilir, bizde yetersiz olan bölümlerin geliştirilmesi, olmayanların kurulması, ilaç ve cihaz temini için çaba harcıyabilirler," dediler.

Sanıyorum yurtdışında bulunan doktorlarla Kürdistan'dakiler arasında sağlıklı bir diyalog sağlanabilir ve uygulanabilir bir program oluşturulabilir.

Rızgari Hastanesini onarma ve modernleştirme çalışmaları da devam etmektedir.

Kürdistan'a ilaç ve tıbbi cihazlar çoğunlukla BM kuruluşları eliyle getiriliyor. Görüştüğümüz kişilerin verdikleri bilgiye göre kullanabilecek uzman personel sorunu çözülsün modern tıbbi cihazların BM kuruluşları eliyle ithali güç değil.

Bundan ayrı olarak ilaçlar Türkiye, İran, Suriye ve öteki kimi arap devletlerinden alınabiliyor. Ancak Kürdistan'a komşu devletlerin politikaları yüzünden bu her zaman kolay olmuyor.

Aşı ve aşılama durmunu, sonraki günlerde yaptığımız görüşme sırasında Duhok Sağlık Müdürü Dr. Abdullah'a yönelttik. Aynı zamanda başarılı bir operatör olan Dr. Abdullah bize, aslında aktif bir aşılama kampanyası yürüttüklerini, BM kuruluşlarının da kendilerine destek verdiklerini, asıl olarak yeterli ve taze aşı bulmakta zorlandıklarını söyledi. "Bunun nedeni ise Saddam rejimidir. Çünkü BM, muhattap olarak Bağdat yönetimini kabul ediyor. Irak hükümeti, BM ile yaptığı görüşmelerde yeterli aşığı bize ulaştıracağını söylüyor ama pratikte öyle yapmıyor, engeller çıkartıyor. Bu yüzden de zorluk çekiyoruz."

Dr. Gülistan'ın salgın hastalıkların durumuna ilişkin sorusuna, "Bazı salgın hastalıklar neredeyse ortadan kalktı. Bazıları ise zaman zaman gözükseler bile ciddi bir tehdit değiller," diye karşılık veriyor.

Hewlêr ve Duhok illerinde bulunan sağlık kuruluşları ve öteki alanlardaki istatistiki bilgileri, Sağlık Bakanlığı Planlama ve Eğitim İşleri Başkanı Dr. Lezgin'den aldık. Dr. Lezgin, sözlü olarak anlattıklarının yanısıra bir de istatistiki tablo verdi bize.

Sağlık kuruluşu, tıp elemanı, aşılama ve hastalık durumuna ilişkin bilgiler

Faktör	Duhok			Hewlêr			Toplam		
	1991	1996	2001	1991	1996	2001	1991	1996	2001
Hastahane sayısı	5	5	7	9	9	12	14	14	19
Halk Sağlığı Merkezi	42	60	93	64	99	149	106	159	252
Doktoru olan Halk Sağlığı Merkezi	35	41	54	41	46	59	76	87	113
Hastahane yatak Sayısı	591	711	978	1540	1722	1663	2131	2433	2841
Genel cerrahi ameliyat odası	10	11	13	27	29	33	37	40	46
Doktor sayısı	196	216	310	305	498	655	501	714	811
Kronik beslenme yetersizliği oranı (%)	38	27	16	34	29	10	36	28	26
Klinik labo. sayısı	6	6	13	20	20	65	26	26	78
Uzman doktor	15	18	59	81	81	112	96	99	71
Çocukfelci vakası	?	0	0	?	12	0	?	17	0
Sıtma vakası	?	9066	806	?	3381	175	?	124	981
Akciğer tüberkülozu vakası	?	1025	98	?	1489	328	?	2514	426
BCG aşısı % (5 yaştan yukarı)	?	70	76	?	75	77	?	72.5	76.5
Polio aşısı % (5 yaştan yukarı)	?	74	59	?	76	50	?	75	54
Tetanos aşısı (Doğurganlık yaşındaki kadın)	?	35	38	?	35	52	?	35	45
Bilgisayar sayısı	0	0	22	0	0	71	0	0	93

Eğitim

Hewler'e ulaştıktan bir kaç gün sonra yazar ve çevirmen Şukur Mıstefa, Eğitim Bakanı'nın konuşmacı olarak katıldığı bir toplantıya birlikte gitmemizde yarar olduğunu söyledi ve gittik. Eğitim Bakanı, daha önce Duhok Valiliği yapmış olan Abdurrezak Tayyib. Bakanın yaptığı oldukça nitelikli, uzmanca değerlendirme, dinleyicilerin dikkatini çekti.

Daha sonra kendisiyle görüşme olanağı bulduk ve böylece eğitimin durumu ve sorunlarıyla ilgili daha geniş bilgiler edinebildik.

Kürdistan'da şu anda okulu olmayan köy yok. Öğrenci sayısı 15i bulan bütün köylere okul yapılması hükümetçe kararlaştırılmış ve bu başarılmış. Öğrenci sayısının 15'den daha az olduğu yerleşim birimleri için de ortak

okullar yapılmış, böylece bu gibi yerlerin öğrencileri de okula gitme şansına sahip olabilmişler. Hükümet 2000 ve 2001 yılında 289 okul inşaa ederek çözmüş bu sorunu.

Okula başladıktan üniversiteyi bitirene kadar öğrencilerin kalem, defter, kitap vb, giderleri hükümetçe karşılanıyor. Değişik yerlerden üniversitelerin bulunduğu kentlere okumak üzere gelen öğrenciler için yurtlar inşaa edilmiş. Bunlara burs veriliyor.

Ancak bütün bunlar ne ölçüde yeterlidir, eksiklikler var mıdır, varsa nelerdir? Zaman yetersizliği nedeniyle bu konuda bilgi edinme olanağım olmadı, dolayısıyla da birşey söyleyebilecek durumda değilim.

Okul sayısı bakımından Hewlêr ve Duhok'da durum şöyledir:

<u>Okul Sayısı</u>						
Çocuk. Yuvası	İlk okul (6yıl)	İlk/orta birarada	orta okul (3 yıl)	Orta/lise birarada	Lise (3 yıl)	Enstitü (lise- den sonra)
41	1619	12	149	145	29	13

meslek lisesi (3 yıl)	dini lise (3 yıl)	islami ilk okul	Toplam
13	3	1	2025

Toplam okul, öğretmen ve öğrenci sayısının illere göre dağılımı

iller	okul sayısı	öğretmen sayısı	öğrenci sayısı
Hewlêr	1213	16379	297841
Duhok	812	7413	209586
Toplam	2025	23792	507427

Öğretmen ve öğrencilerin cinsiyete göre dağılımı

	Öğretmen		Öğrenci	
	Erkek	kadın	erkek	kız
Çocuk yuvası:	0	400	3260	3192
İlk okul :	6731	10543	211071	162979
Orta okul :	953	1056	32911	16366
İlk/orta bir arada:	1092	1553	26438	25776
Lise:	58	231	11426	4869
Enstitü:	18	118	2204	2928
Meslek liseleri:	70	128	1211	1067
Dini liseleri:	26	12	206	80
İslami ilkokul	5	2	116	-
Toplam	9706	14086	289724	217703

Kaynak: Irak Kürdistanı Bölge Hükümeti, Eğitim Bakanlığı, 2000-2001 yılılığı.

Özgür Kürdistan'da ulusal azınlıklar kendi dillerinde eğitim görme hakkına sahipler. Sınırları içerisinde yaşayan 20 milyon Kürde özel kurslar açmayı bile fazla gören Türk devlet yöneticilerinin sözümona sahip çıktıkları Türkmenler de dahil buna. Yukarıda bahsettiğim Eğitim Bakanlığının yılılığında, Türkmen okulları ile ilgili bir hayli ayrıntılı bilgi var. Ne var ki burada bu tür ayrıntıları aktarmaya gerek yok. Okul, öğretmen ve öğrenci sayısı ile ilgili kısa bir kaç bilgiyi vermek, bir fikir edinmek bakımından yeterli olur kanısındayım..

2000-2001 yılında Türkmenlere ait okul, öğretmen ve öğrenci sayısı şöyledir:

İl	Okul sayısı	Öğrenci sayısı			öğretmen sayısı
		kız	erkek	toplam	
Erbil	9	709	679	1388	166
Duhok	1	4	5	9	9
Toplam	10	713	684	1397	175

Bizim Kürdistan'da bulunduğumuz günlerde hükümete ait Kurdistan Today gazetesinde ise Süryani ve Türkmen okullarına ilişkin şu bilgiler vardı.

Türkmenlere ait 15 okulda okuyan öğrenci sayısı 2448, çalışan öğretmen sayısı ise 261'dir.

Bedirhaniler Kütüphanesi

Bu durum, Türkiye'deki şoven çevrelerin gerçek dışı iddialarına karşın özgür Kürdistan'da yaşamakta olan Türkmen nüfus hakkında da sağlıklı bilgi edinmemize yardımcı olmaktadır. Konuştuğum bir çok politikacı ve halktan kişi, özgür alanlardaki Türkmen nüfusun 1000 aileyi geçmeyeceğini söylediler.

Kültürel Yaşam

Ülkede sinema yaşamı ölü gibi. Bu, sinema salonlarının yokluğundan, ya da halkın ilgisizliğinden ileri gelmiyor. Tersine güzel sinema salonları var. Hewlêr de Kültür Bakanlığı'na ait "Media Hall"ın salonu bunlardan biri. Bunun dışında da salonlar gördük. Sinemanın geri olmasının asıl nedeninin, film ithalatının güçlüğüdür. Yetkililer, bu konuda ciddi sıkıntı yaşadıklarını ifade ettiler. Örneğin Duhok'taki 5 yıldızlı Jiyan Hotel'in modern sinema salonunun faaliyette bulunmamasının en büyük nedeni bu.

Bu güçlüğü rağmen Kürtlerin sinemayı hep ten unuttuğu sanılmamalı. Hem özel hem de resmi planda, bu konuda harcanan çabalar var. Kültür Bakanlığı film yapımı ile ilgili çalışmaları destekliyor. Bizim Kürdistan'da bulunduğumuz günlerde bu bakanlığın desteğiyle "Jiyan" isimli Kürt filmi gösterildi ve galası yapıldı. Jiyan, Ha-

lepce katliamından sonra, ABD'de yaşamakta olan orali bir öğretmenin, ilçesine gelip bir okul binası inşaa etmesini konu ediniyor. Daha sonraki günlerde ise Kürdistan TV'nin desteğiyle Media Hall'de "Kürdistan 1. Kısa Metrajlı Kürt Filmleri Festivali" düzenlendi. 4 gün süren festivalin son gününde ödüle layık görülen filmler açıklandı, dereceye giren yönetici ve oyunculara ödülleri verildi. Festival de İran Kürdistanı Kürtlerinin eserleri belirgin bir ağırlığa sahipti. Yeri gelmişken Kürdistan'ın bu parçasında dil, kültür ve sanatsal faaliyetlerin son yıllarda hayli canlılık kazandığını, geliştiğini belirtelim.

Bir görüşmemizde bu konuyu İran KDP Genel Sekreteri Abdullah Hesenazade'ye de sordum. Yanıtı özetle şöyle oldu. "İran bu konuda Türkiye'den elbet farklı. İran'da kendinize Kürt dersiniz kimse bundan rahatsızlık duymuyor. Kürtlerin varlığını, onun dilini, kültürünü, tarihini inkar eden yok. Kürdistan resmen de bir eyaletin adıdır. Dil ve kültür alanında çalışmalar serbest. Ne var ki İran, devlet olarak bugüne kadar verdiği sözlere uygun pratik adımlar atmış değil. Yani resmi planda ciddi bir değişiklik yok."

Yeri gelmişken, ziyaretin başlangıcında Urmiye'den Hacı Umrân'a doğru yol alırken, yanımda bulunan bir polis memurunun bize "Şu an Kürdistan'dasınız" demesi dikkatimi çekmişti. Polisin Kürdistan dediği yer, resmi olarak da adı Kürdistan olan İran Kürdistan'ıydı. Bu da ister istemez Türk polisini aklıma getirmişti. Türkiye'de bırakalım bir polis memurunu, sıradan biri bu terimi kullanırsa başına neler gelir düşünebiliyor musunuz?

Hewlêr de Pertûkxaneya Şerefxan (Şerefhan Kütüphanesi), Duhok da ise Pertûkxaneya Bedirxaniyan (Bedirhaniler Kütüphanesi) bu iki kentin kültür yaşamında istisnai bir yere sahip-ler kuşkusuz. Özellikle de gençlerin kütüphanelere hayli ilgi gösterdiklerini ilgililerden duyduk.

Hewlêr'de, Halepçe Caddesi üzerindeki Koşkê Hünermendan (Sanatçılar Köşkü) görülmeye değer yerlerden bir diğeri. Bina son derece güzel bir mimariye sahip. Bir galeri, biri açık, biri de kapalı olmak üzere iki tiyatro salonu, bir orkestra salonu ve 67 odası mevcut. Burada hemen hemen her türden sanatsal ve kültürel çalışma yapılabilecek. Bizim ziyaretimiz sırasında

bina henüz hizmete açılmamıştı. Ne zaman açılacağını sorduğumuzda, vali yardımcısı M. Xoşnav'dan, "19 Haziran'da" yanıtını aldık. Bu tarihin seçilmiş olması da yine nedensiz değil.

19 Haziran 1947 yılında Mustafa Barzani Türkiye-İran sınırı boyunca 45 günlük bir yürüyüşten sonra Sovyetler Birliğine gittiğinde, önde gelen dört arkadaşı, Bağdat rejiminin vaadlerine kanıp birlikte gitmemişler. Bunlar İzzet Abdulaiz, Mustafa Xoşnav, Hayrullah Abdülkerim ve Muhammed Qutsiler. Ne var ki teslim olur olmaz, Bağdat rejimi bunları idam etmiş. Köşkün açılış tarihi, onların idam edildikleri gün olan 19 Haziran olarak saptanmış.

40 bin kişilik futbol stadyumu kente canlılık kazandıran eserlerden bir diğeri. Stadyum ismini, geçtiğimiz yıl fanatik islami örgütler tarafından katledilen vali Fransuva Hariri'dan alıyor. Mehdi Xoşnav, stadyumun büyük ölçüde Fransuva'nın kişisel çabaları sonucu ortaya çıktığını, altını çizerek belirtmekten geri kalmıyor. Süryani olan Fransuva, halkının katkılarını sağlamak için büyük bir kampanya örgütlemiş ve sonunda Hewlêri bu stadyuma kavuşturmayı başarmış. Yukarıda bahsi geçen Koşkê Hûmermend'in yapılmasında da yine Fransuva'nın çabaları belirleyici olmuş.

Duhok Folklor Müzesinin iç bölümlerinden bir görüntü

Duhok'da gezme fırsatı bulduğumuz Galerî ve Folklor Müzesi çok dikkat çekici yerlerden biriydi. Bir çok folklorik eşyanın sergilendiği müzenin büyük salonun bir bölümü klasik Kürt oturma odası dekoruna sahip. Kürdistan TV ekranlarında da zaman zaman izlediğimiz gibi,

dengbejler burada toplanır, klasik Kürt müziğinden parçalar sunarlar.

Basın-yayın

Kürdistan'a gitmeden önce basın-yayının durumu ile ilgili olarak çok olumlu şeyler duymuştuk. Türk yönetiminin Kürt basınına karşı izlediği sınırsız terörün etkilerini her gün izleyebilen bir basın çalışanı olarak, oradaki gerçek durumu çok merak etmem doğaldı.

O nedenle de Kürdistan'a varır varmaz, öncelikle izlemeye çalıştığım konulardan biri bu oldu.

Bu arada, öncelikle bu parçadaki basının bir özelliğini belirtmekle başlamak istiyorum işe. bölge basını "bağımsız" ticari kuruluşlar şeklinde örgütlenmiş değil. Basın yayın organları hükümetin, politik partilerin, çeşitli dernekler ile özel ve kamu kuruluşu niteliğindeki kuruluşların doğrudan ya da dolaylı desteği ile ve çoğunlukla da onların yayınları şeklinde faaliyet gösteriyorlar. Örneğin günlük "Bırayeti" gazetesi, Kürdistan TV, Gulan dergi ve TV, KDP yayınlarıdır. Kürdistan Komünist Partisinin haftalık gazetesi Rêgayê Kurdistan (Kürdistan Yolu), TV'si Azadi ismini taşıyorlar. İslami kesimlerin de kendi gazete ve dergileri ile TV istasyonları var.

Politik, etnik ve dinsel grupların tümü kendi yayınlarını çıkartıp dağıtmakta özgürler. Mesleki kuruluşlar yine öyle. Biraz tuhaf olacak ama Saddam gazeteleri de Kürdistan'da dağıtılıyor. Bize verilen bilgiye göre, halk arasında bunlara ilgi yok, geldikleri gibi geri gidiyorlar. Buna karşılık Saddam yönetimi Kürt basınının Irak'a girmesine izin vermiyor.

Dil açısından herhangi bir sınırlama ya da tehdit mevcut değil. Herkes istediği dil ya da lehçe ile yazabiliyor. Kürtçe, arapça, süryanice, türkmence vs.

Basının durumu konusunda en geniş değerlendirmeyi, Bırayeti gazetesinden gazeteci Abdurrezzak Ali'den aldık. Abdurrezzak Ali, aynı zamanda Kürdistan TV ekranlarından tanıdığımız biri.

Görüşme sırasında, basın özgürlüğünün ne durumda olduğunu çok açık bir dille sordum ve kendisinin de görüşlerini aynı açıklıkla dile getirmesini rica ettim. Sorumuza verdiği yanıt özetle şöyle oldu.

"Eğer bizi Türkiye, İran, Irak ve Suriye ile karşılaştırırsanız, onlardan daha ilerdeyiz. Ama

Avrupa'ya göre eskilikliklerimiz var, onların düzeyinde sayılmayız. Her şeyi çok rahatça yazabildiğimizi söyleyemem. Bazı noktalarda zorlanıyoruz."

Siz, aynı zamanda iktidar olan bir partinin yayını olan günlük bir gazetede çalışıyorsunuz. Peki siyasal iktidardan kayanaklanan eksiklik ve yanlışlıkları dile getirebiliyor musunuz? şeklindeki soruya ise şu yanıtı verdi:

"Hükümeti eleştirebiliyoruz. Çok şey yazıyoruz. Hem köşe yazarları makalelerinde, hem de bizzat okuyucular mektuplarıyla yapıyorlar bunu. Halkın sorunlarını dile getirmekte hayli ileriyiz. Ama daha önce de söylediğim gibi zorlandığımız şeyler de oluyor."

Neleri eleştiriyorsunuz mesela?

"Parlemto ya da hükümet tarafından kararlaştırılıp da yerine getirilmeyen şeyler, yanlış yapılan şeyler."

Birayeti'nin bugünkü sayısından örnekler verebilir misiniz?

Bunu üzerine gazeteyi açıyor. Bugün "Dünya Çocuk Günü." Bu yüzden de gazetenin önemlice bir bölümü bu soruna ayrılmış. Bir sayfayı göstererek "Bu sayfada halktan gelen istek, öneri ve eleştiriler yer alıyor." Sayfaları çevirmeye devam ederken de "Şu iki sayfa yine çocuk sorunuyla ilgili bilgi ve yorumlara ayrılmış. Hayli sert eleştiriler de var," şeklinde bilgi vermeyi sürdürüyor.

Basında en fazla yer alan konular arasında neleri sayabilirsiniz?

"Irak'ın durumu, Kürdistan'ın geleceği, hükümet ve BM kuruluşları tarafından yapılan çalışmalar, bir de zengin-yoksul farklılaşması. Bu son konu çok önemlidir. Kürdistan'da şu an hızlı bir zenginleşme yaşanıyor, dengesizlik büyüyor. Zaten Serok Barzani de parlamentoda bu konuya değindi ve 'adaletsizlik var, hükümet bunun önünü almalı,' dedi."

BM'nin çalışmaları hakkında ne düşünüyorsunuz? BM kuruluşları çok iş yapıyorlar mı?

"BM çok iş yapıyor ama çok bürokrasi var. Sarfedilen para ile yapılan iş karşılaştırıldığında, çalışmalar çok rantabl sayılmaz. Hem onların bürokratları rantabl değil, hem onlarla çalışan bizimkiler. Bürokatlara çok büyük paralar ödeniyor."

Daha sonra kendisiyle yaptığımız bir görüşme sırasında, söz yoksulluğa geldiğinde, aynı gazetenin genel yayın yönetmeni A. Selam Berwari, "Yoksulluk yok diyemeyiz, var elbette. Ancak kimilerinin abarttığı gibi de değil. Örne-

ğin, muhakkak sizin de dikkatinizi çekmiştir; çarşı çok canlı, dükkanlar dolu, insanlar çok sayıda araba alıyorlar ki bunlar eski arabalar da değil, lokantalar dolup taşıyor, her kes parasız tedavi olabiliyor, parasız eğitim görebiliyor, yüksek oranda yoksulluğun yaşandığı bir ülkede bunlar mümkün mü?" dedi.

Gazeteci Aburtezzak Ali, bir kaç yıl önce "namus meselesi" denilerek ailesi tarafından ölüme mahkum edilen bir kadının hikayesini TV ekranlarına yansıtan gazeteciydi. O nedenle de bu konuyla ilgili şu anki durumu sormadan edemiyoruz.

"Toplum geri, kadın özgür değil, önemli sorunları var. İyi gelişmeler var ama yeterli sayılmaz. Öldürme konusuna gelince; durum eskisi gibi değil, çok azaldı fakat hala da böyle şeylere rastlamak mümkün. Yeri gelmişken şunu da belirtirim. TV'ye yansıttığım o olay nedeniyle, bahsi geçen aile, kendilerini küçük düşürdüğüm gerekçesiyle beni mahkemeye verdi. Dava devam ediyor."

Gazeteci A. Ali ile sohbetimiz devam ederken Kadınların mahkemeye başvurma hakları olduğunu ama pratikte bunun zor olduğunu, Kürdistan'da suç işlemeye oranının çok azaldığını, din ve ibadet özgürlüğü yönünden insanların serbest olduklarını belirtti.

Söz basından açılmışken Duhok'da gezme fırsatı bulduğumuz Kürdistan TV stüdyosundan bahsetmeden geçmek olmaz.

Duhok'a varışımızdan bir gün sonra, Üniversite Rektörü'yle olan randevumuza giderken, yol kenarında ve oldukça yüksekte dalgalanan kocaman Kürt Bayrağı dikkatimi çekmişti. Gerçi bütün resmi binalarda bu bayrak asılı ama oradaki biraz daha görkemliydi. Binanın şekline bakınca da kendi kendime "Burası televizyon binası olmalı" diye düşündüm. Öyle düşündüm çünkü binanın öyle bir görünümü vardı.

Bundan iki gün sonra, stüdyoyu görmek üzere Kürdistan TV Kurmancca bölümü sorumlusu Muhyeddin Tayyib tarafından bu binaya götürüldüğümüzde yanılmadığımı anladım. Bu arada şunu da belirtirim; görmeye gittiğimiz stüdyo, Kürdistan TV'nin Duhok bölge televizyonu stüdyosuydu.

İçeriye girdiğimizde çalışma odalarının küçük ve kalabalık oluşu, mobilyanın eskiliği dikkatimizi çekti. Bu, binanın dıştan görünüşüne uygun olmayan bir durumdu. Ancak sesimizi çıkarmadan klavuzu izleyerek odaları tek tek dolaşıyoruz. Personel büyük çoğunluğu genç

Avrupa'ya göre eskilikliklerimiz var, onların düzeyinde sayılmayız. Her şeyi çok rahatça yazabildiğimizi söyleyemem. Bazı noktalarda zorlanıyoruz.”

Siz, aynı zamanda iktidar olan bir partinin yayını olan günlük bir gazetede çalışıyorsunuz. Peki siyasal iktidardan kayanaklanan eksiklik ve yanlışlıkları dile getirebiliyor musunuz? Şeklindeki soruya ise şu yanıtı verdi:

“Hükümeti eleştirebiliyoruz. Çok şey yazıyoruz. Hem köşe yazarları makalelerinde, hem de bizzat okuyucular mektuplarıyla yapıyorlar bunu. Halkın sorunlarını dile getirmekte hayli ileriyiz. Ama daha önce de söylediğim gibi zorlandığımız şeyler de oluyor.”

Neleri eleştiriyorsunuz mesela?

“Parlemto ya da hükümet tarafından kararlaştırılıp da yerine getirilmeyen şeyler, yanlış yapılan şeyler..”

Birayeti'nin bugünkü sayısından örnekler verebilir misiniz?

Bunu üzerine gazeteyi açıyor. Bugün “Dünya Çocuk Günü.” Bu yüzden de gazetenin önemlice bir bölümü bu soruna ayrılmış. Bir sayfayı göstererek “Bu sayfada halktan gelen istek, öneri ve eleştiriler yer alıyor.” Sayfaları çevirmeye devam ederken de “Şu iki sayfa yine çocuk sorunuyla ilgili bilgi ve yorumlara ayrılmış. Hayli sert eleştiriler de var,” şeklinde bilgi vermeyi sürdürüyor.

Basında en fazla yer alan konular arasında neleri sayabilirsiniz?

“Irak'ın durumu, Kürdistan'ın geleceği, hükümet ve BM kuruluşları tarafından yapılan çalışmalar, bir de zengin-yoksul farklılaşması. Bu son konu çok önemlidir. Kürdistan'da şu an hızlı bir zenginleşme yaşanıyor, dengesizlik büyüyor. Zaten Serok Barzani de parlamentoda bu konuya değindi ve 'adaletsizlik var, hükümet bunun önünü almalı,' dedi.”

BM'nin çalışmaları hakkında ne düşünüyorsunuz? BM kuruluşları çok iş yapıyorlar mı?

“BM çok iş yapıyor ama çok bürokrasi var. Sarf edilen para ile yapılan iş karşılaştırıldığında, çalışmalar çok rantabl sayılmaz. Hem onların bürokratları rantabl değil, hem onlarla çalışan bizimkiler. Bürokatlara çok büyük paralar ödeniyor.”

Daha sonra kendisiyle yaptığımız bir görüşme sırasında, söz yoksulluğa geldiğinde, aynı gazetenin genel yayın yönetmeni A. Selam Berwari, “Yoksulluk yok diyemeyiz, var elbette. Ancak kimilerinin abarttığı gibi de değil. Örne-

ğin, muhakkak sizin de dikkatinizi çekmiştir; çarşı çok canlı, dükkanlar dolu, insanlar çok sayıda araba alıyorlar ki bunlar eski arabalar da değil, lokantalar dolup taşıyor, her kes parasız tedavi olabiliyor, parasız eğitim görebiliyor, yüksek oranda yoksulluğun yaşandığı bir ülkede bunlar mümkün mü?” dedi.

Gazeteci Aburtezzak Ali, bir kaç yıl önce “namus meselesi” denilerek ailesi tarafından ölüme mahkum edilen bir kadının hikayesini TV ekranlarına yansıtan gazeteciydi. O nedenle de bu konuyla ilgili şu anki durumu sormadan edemiyoruz.

“Toplum geri, kadın özgür değil, önemli sorunları var. İyi gelişmeler var ama yeterli sayılmaz. Öldürme konusuna gelince; durum eskisi gibi değil, çok azaldı fakat hala da böyle şeylere rastlamak mümkün. Yeri gelmişken şunu da belirtiyim. TV'ye yansıttığım o olay nedeniyle, bahsi geçen aile, kendilerini küçük düşürdüğüm gerekçesiyle beni mahkemeye verdi. Dava devam ediyor.”

Gazeteci A. Ali ile sohbetimiz devam ederken Kadınların mahkemeye başvurma hakları olduğunu ama pratikte bunun zor olduğunu, Kürdistan'da suç işlem oranının çok azaldığını, din ve ibadet özgürlüğü yönünde insanların serbest olduklarını belirtti.

Söz basından açılmışken Duhok'da gezme fırsatı bulduğumuz Kürdistan TV stüdyosundan bahsetmeden geçmek olmaz.

Duhok'a varışımızdan bir gün sonra, Üniversite Rektörü'yle olan randevumuza giderken, yol kenarında ve oldukça yüksekte dalgalanan kocaman Kürt Bayrağı dikkatimi çekmişti. Gerçi bütün resmi binalarda bu bayrak asılı ama oradaki biraz daha görkemliydi. Bina'nın şekline bakınca da kendi kendime “Burası televizyon binası olmalı” diye düşündüm. Öyle düşündüm çünkü binanın öyle bir görünümü vardı.

Bundan iki gün sonra, stüdyoyu görmek üzere Kürdistan TV Kurmanca bölümü sorumlusu Muiyed Tayyib tarafından bu binaya götürüldüğümüzde yanılmadığımı anladım. Bu arada şunu da belirtiyim; görmeye gittiğimiz stüdyo, Kürdistan TV'nin Duhok bölge televizyonu stüdyosuydu.

İçeriye girdiğimizde çalışma odalarının küçük ve kalabalık oluşu, mobilyanın eskiliği dikkatimizi çekti. Bu, binanın dıştan görünüşüne uygun olmayan bir durumdu. Ancak sesimizi çıkarmadan klavuzu izleyerek odaları tek tek dolaşıyoruz. Personel büyük çoğunluğu genç

elemanlardan oluşuyor. Çok güler yüzlü ve candan insanlar. Kimilerinden çalışmalarla ilgili kısa bilgiler alıyoruz, kimiyle de sadece selamlaşmakla yetiniyoruz.

Ne var ki sıra çocuk programlarının hazırlan-
dığı ve çizgi filmlerinin seslendirildiği bölüme
gelince kalış süremiz uzuyor. Büyüklerle çocuk-
lar bir aradalar. Sorumlulardan öteki bölümlere
oranla daha geniş bilgi ediniyoruz. Burada, kürt-
çe olarak seslendirilen yabancı yapımı filmler,
sadece Duhok'a değil, Hewlêrê ve isterlerse
Süleymaniye'ye de veriliyor. Zaten Kürdis-
tan'da bu işi sadece onlar yapıyorlarmış.

Gezimizi tamamlayınca, yetkililerden öğre-
niyoruz ki gezdiğimiz bölüm, binanın eski ve
küçük kısmıdır. Dışardan gördüğümüz ve ona
bitişik olarak inşa edilen yeni bina henüz tam-
amlanmamış.

Bir yetkiliye personel eğitimi için ne gibi
olanaklardan yararlandıklarını sorduğumda
"Diyebilirim ki her şeyi burada kendi çabamızla
hallettik ve ediyoruz. Bu konuda dışardan her-
hangi bir destek alabilmiş değiliz," diyor. Kendi
kendime. "İnsan kendi koşullarına denk düşen
iyi bir program önüne koyup disiplinli çalışınca
neler yapmaz ki," diye söyleniyorum.

Bir park ve bir heykel

Hewlêr Vali Yardımcısı Mehdi Xosnav'la bir-
likte kavurucu Hewlêr sıcaklığında, zevkle gezdiği-
miz yerlerden biri de Hewlêr Parkı oldu. Bu par-
kın yeri, Sadam yönetimi günlerinde ordu merke-
ziymiş. Yani Kürdistan'ı yakıp yıkan ve yüzbin-
lerce kişiyi katleden merkez. Körfez Savaşı son-
rasında halkın kürtçe "raperin" dediği ayaklanma
günlerinde, Hewlêrliler buraya saldırıp tarumar
etmişler. Sonraki yıllarda, bu binaların hepsi yı-
kılmış, molozlar bir araya getirilip üzeri toprakla
örtülmüş. Parka girdiğinizde, onlardan oluşmuş
tepecik karşınıza çıkan yerlerden biri oluyor.

Park 2000 dönümlük bir alanı kapsıyor. Bu-
güne kadar 350 dönümlük bölümü düzenlenebil-
miş. Halihazırda dikili ağaç sayısı 500.000. İki
büyük havuzu ve restorani mevcut. Parkın geri
kalan alanının düzenlenmesi çalışmaları aralık-
sız sürüyor. Park o ana kadar henüz küçük olan
ağaçların zarar görmemesi için ziyarete açık de-
ğildi. Bu yıl 4 Haziran günü Kürdistan Parla-
mentosu'nun kuruluşunun 10. yıl törenleri sıra-
sında açıldı.

Başlangıçta park'a "Barzani Parkı" ismi ve-
rilmiş. Fakat Başbakan Neçirvan Barzani buna

karşı çıkmış. Anlıyacağınız bir mütevazilik ör-
neği sergilemiş Barzani ailesi ve parkın ismi
Hewlêr Parkı'na çevrilmiş.

Park'da bir de heykel var. Bu heykel arap şa-
iri Muhammed Mehdi Cevahiri'ye ait. M. M.
Cevahiri'nin "Welatê Pehliwanan" (Yiğitler Ül-
kesi) isimli şiiri Kürtler üzerinedir. Külahında
ise "Kürdistan" yazılıymış o'nun. Kürtler, ken-
dilerine dost olan bu şaire büyük saygı gösteri-
yorlar ve bunun bir göstergesi olarak da parka
onun heykelini dikmişler. Kürdistan'daki yapı-
lan tek bronz heykel budur. Barzani dahil bugü-
ne kadar hiç kimse için bronzdan heykel yapılmamış.

Geçtiğimiz yıl bu şair için büyük bir anma
toplantısı düzenlenmiş. Kürtler bu toplantıya
arap şairler, edebiyatçılar ve sanatçılardan olu-
şan kalabalık bir grup davet etmişler. Bunlardan
bir bölüm davete olumlu yanıt verip katılmış ve
bu nedenle de kimi arap basınında kendilerini
hain diye nitelendiren yayınlar yer almış.

Zaman yetersizliği nedeniyle, övgüyle bah-
sedilen Duhok Park'ını ise görme olanığımız ol-
madı.

Daha önce de değindiğimiz gibi, Kürdis-
tan'ın özgür parçasında hiç bir dil ve kültür üye-
rinde baskı yok. Her kes kendi dilini istediği gi-
bi kullanabiliyor, istediği müziği dinleyebiliyor
ve istediği gibi kültürel faaliyetlerde bulunabili-
yor. Bütün dinler ve ibadetler serbesttir. Bu yön-
de devletten kaynaklanan herhangi bir baskı
mevcut değil.

Taksilerde Türkçe sözlü müzik sıkça karşı-
nıza çıkıyor. Hem de çoğu oldukça kötü kaliteye
sahip kasetlerden oluşuyor bu. Türkçe sözlü mü-
zik dinleyen hemen hemen her kese Türkçe bilip
bilmediklerini sordum, içlerinden bir kaç tanesi
"çok az" bildiklerini söylediler. Ezici çoğunluk
ise hiç bilmiyordu.

Türkçe bilmemesine rağmen bu dilden müzi-
ği neden dinlediğini sorduğumda "Anlamıyorum
ama hoşuma gidiyor," "özel bir neden yok ama
müzik işte" türünden yanıtlar aldım.

Aslında bundan bir kaç yıl öncesine kadar
Türkçe sözlü müzik dinleme oranı çok daha faz-
laymış. Tabi dinlenen müzik türü asıl olarak ara-
besk. İbrahim Tatlıses ile Mahsun Kırmızıgül
listenin başında yer alan iki sanatkar. Bunların
sadece müzikleri değil, kürt oluşları da dinleyi-
cilerinin ilgisini çekiyor.

Duhok'da bir kasetçi dükkanının sahibine,

"Kimin kaset ve CD'leri daha çok satılıyor?" diye sordüğümüzda, "Zekeriya" diyor. "İbrahim Tatlıses ve Mahsun Kırmızıgül'den daha mı fazla?" "Evet daha fazla." "Peki Tatlıses mi daha çok tutuluyor yoksa Kırmızıgül mü? sorusuna ise "Tatlıses önde" yanıtını alıyoruz.

Zekeriya Güney Kürdistanlı genç bir sanatçı. Kendisi Hollanda'da yaşıyor. Son bir kaç yıldır arabeskte büyük başarı sağlamış. Şarkılarını kürtçe söylüyor. Onun müzik piyasasına girmesiyle türkçe söyleyen arabeskçiler önemli ölçüde gerilemişler.

Zekeriya geçtiğimiz yıl bir konser vermek üzere Kürdistan'a gitmiş. İslami çevreler karşı çıkmışlar. Camilerde onu kafir olduğuna, ahlaki bozduğuna dair propaganda yapılmış. Buna karşılık entellektüel çevreler destek vermişler. Basın dinci kesimleri sert şekilde eleştirmiş. Halk sanatçıya büyük ilgi göstermiş ve 40 bin kişilik stadyum tıklım tıklım dolmuş. İlk CD'sinin ilk baskısı 600 000 adet çıkmış. Kürdistan için oldukça yüksek bir rakam.

Kürdistan'da spora ilgi giderek artıyor. Spor kolejleri var. Hewlêr Üniversitesi Rektör Yardımcısı'ndan edindiğimiz bilgiye göre Spor Koleji'nde okuyan kız öğrencilerin sayısı, erkek öğrencilerinkinden hayli fazla.

Mehdi Xoşnav'dan edindiğimiz bilgilere göre, arap ülkeleri arasında yapılan satranç, halter ve bisiklet yarışlarında birinciliği Hewlêrliler almışlar. Erkeklerarası vücut güzelliği yarışmasında ise Asya birinciliği Hewlêr'in olmuş.

Futbola bir hayli ilgi var. Bir ara çarşıda dolaşırken hemen hemen tamamını gençlerin oluşturduğu bir grubun sloganlar eşliğindeki yürüyüşüyle karşılaştık. Meğer futbol karşılaşmasında Hewlêr takımı rakibi arap takımına galip gelmiş, onlar da maç sonrasında bunun keyfini çıkartıyorlar.

Sivil toplum örgütlerinin durumu

Hewlêr'deki Rızgari Hastanesi Başhekimliği odasında oturken bir ara içeriye genç bir kadın girdi. Odada bulunanlar, saygıyla kalkıp yer gösterdiler. Biraz sonra tanıştık. Genç hanım, Kürdistan Kadın Birliği Başkanı Şirin Amediydi.

Şirin Amedi, oradan ayrılmadan önce bizi kendi başkanlığındaki kadın örgütü bürosuna davet etti.

Biz de bu davete uyduk ve öğleden sonra bu ziyareti gerçekleştirdik. Büro, hayli geniş ve ferah bir yer. Doğal olarak, her şeyden önce kadın-

ların durumu hakkında bilgi edinmek istedik ve sorularımız da bu yönde oldu. Söyledikleri özetle şöyle:

"Kadınların çok çeşitli sorunları var. Ancak bu sorunlar günden güne çözüme kavuşuyor, düzelme var. Tabi ki bazı şeylerin kısa sürede ve rahatlıkla haledilmeleri olanaklı değil, bunu da gözönüne almak gerekir.

"Kadın örgütü olarak kadınların hemen bütün sorunlarıyla ilgileniyoruz. Bizden başka kadın örgütleri var, bazı şeyleri birlikte yapıyoruz. Pratikte müdahale ettiğimiz bir çok olay oluyor. Ayrıca uluslararası arenada Kürt kadınlarının sesinin duyurulması için de çaba harcamaktayız.

"Şehit ailelerinin hepsinine parasal yardım yapılıyor, ev veriliyor. Kendilerine hizmet sunan iki hastane faaliyettedir. Çocukların çalışmasını yasaklayan bir yasa var. Son yıllarda ülke çapında sürdürülen okuma-yazma kampanyasına kadınlar büyük ilgi gösterdiler, pek çok kadın okuyup yazmayı öğrendi."

Bu arada namus meselesi diye aileleri tarafından ölüme mahkum edilen kadın bulunup bulunmadığını sordum. Buna yanıt, örgütlenme sorumlusu Zekiye'den geldi.

"Kadınların öldürülmeleri olayı sadece bununla sınırlı değil. Bırakuji (YNK-KDP çatışması), yoksulluk, gelenekler (özellikle aşiret töreleri), fanatik dini grupların tutumları vs.

Kadınlara yönelik bu tür öldürme olayları görülür görülmez biz ve başka kadın örgütleri karşı çıktık. Parti ve YNK de karşı çıktılar. Basın olayın üzerine gitti. Bunlar artık şimdi yok diyebiliriz. Ama dediğim gibi her şey bir anda düzelmüyor. Zamana ihtiyaç var."

Partlamento'da 4 kadın milletvekili var. Bunlar, kadınların durumlarının düzeltilmesi için çaba harcamaktalar.

Gazeteci, yazar, avukat, doktor, mühendis, öğretmenlerin ve öteki kimi meslek sahiplerinin kendi mesleki kuruluşları mevcut.

Dêğişik kişilere bu gibi örgütlerin gereği gibi etkili çalışma yapıp yapmadıklarını soruyoruz. Yanıt genellikle negatif oluyor. Bu kuruluşlar beklendiği ölçüde etkili değil. Oysa toplumsal sorunların çözümü ile demokrasinin yerleşip gelişmesinde bunlara büyük görevler düştüğü açıktır.

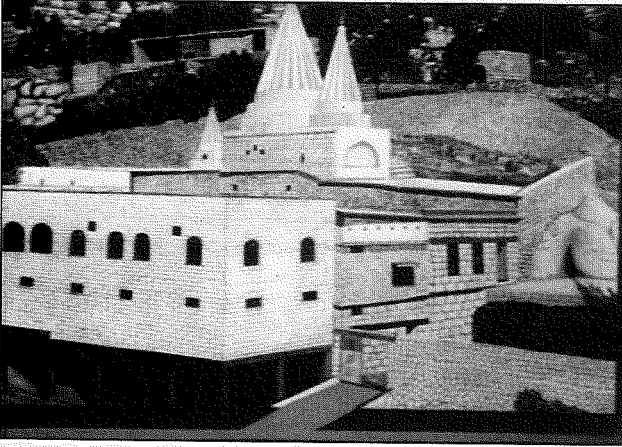
Laleşi gezmek ya da hacı olmak

Duhok'da 5 yıldızlı Hotel Jiyan'ın salonunda otururken, yanımızda bulunan Duhok'lu

dostumuz. ana kapıdan içeriye giren gruba bakıyor ve "Mir hat!" (Mir geldi) diyor. İşin ilginç, Mir'in yanındaki iki kişiyi tanıyoruz. Almanya'dan Kürdistan'a birlikte yolculuk yaptıklarımızdanlar. Êzdi (Yêzidi) arkadaşımız hiç beklemeden kalkıp yanına gidiyor onun, çok geçmeden de hepimiz biraraya geliyoruz.

Mir Kamuran Xeyri (Hayri) Beg, 40 yaş civarında gözükken aydın, son derece mütevazı bir insan. Kendisi hukuk okumuş, mesleği avukatlık ama bu işi yapmıyor. Mirler Êzdilerin din adamları sıralamasında en tepede yer alan gruptur. Tabi mirlerin bir de kendi iç hiyerarşileri var. Mir Kamuran, şu an bu hiyerarşinin üçüncü sırasında yer alıyor.

Kendisiyle biraz konuştuktan sonra ertesi gün Laleş'e gidebileceğimizi söylüyor Mir. Tabi bu heyecan verici öneriyi red etmek mümkün değil. Bir sonra ki gün belirttiğimiz saatte buluşarak Mir'e ait otomobille Laleş'e gitmek üzere

Laleş'ten bir görüntü

Duhok'u geride bırakıyoruz.

Duhok'dan ayrıldıktan sonra kısa bir süre için doğuya, arkasından da güneye sapıyoruz. Burası aynı zamanda Musul'a giden yol. Yer yer çam, ama ondan fazla meşeyle örtülü keskin virajlı dağı aştıktan ve yeşil vadide kısa bir süre ilerledikten sonra bu kez sağa sapıyoruz. Yaklaşık 20 dakikalık yeni bir yolculuğun ardından nihayet Laleş'teyiz. Laleş, zeytinin çoğunlukta olduğu çok çeşit ağaçla örtülü güzel bir vadidir. Dut, ceviz, elma, armut, nar, incir, vişne, kiraz kucak kucağa duruyor. Tapınağın yerleşik olduğu alanın bir yerine geldiğimizde ayakkabı ve çoraplarımızı çıkartmamız gerektiği söyleniyor. O an bir de bakıyorum ki en önde yürüyen Mir bu işi yapmış bile. Tıpkı Dersim'de ziyaretlerin

"hewş" denilen kutsal noktasına yaklaşılrken yapıldığı gibi.

Bu arada Laleş'te hizmet görevi yapan ya da orayı ziyaret etmeye gelmiş olan Êzdiler, peşpeşe gelip Mir'in elini öpüyorlar.

Biraz sonra kutsal yerlerin en önemlilerinden biri olan "Kaniyê Spi" (Türkçesi: Beyaz Çeşme) deyiz. Burası, beyaz ve küçük bir yapının içerisindeki bir çeşmedir. Kapı önünde genç bir kadın duruyor. Binaya sokulduğumuzda, yine tıpkı alevi kutsal yerlerinde yapıldığı gibi duvar öpülüyor. Tabi bu işi de hepimizden önce Mir yapıyor. İçeriye girmek yasak. Bu arada Mir, oranın hac yeri olduğunu belirtiyor ve "İsterseniz sizi hacı yapabilirim" diye takılıyor bize.

Çeşmeden ayrıldıktan sonra, sol tarafa dönüp dama çıkıyorum. Amacım fotoğraf çekmek. Ne var ki gencin biri yanıma sokuluyor ve orada gezmenin günah olduğunu söylüyor, ben de mecburen orayı terk ediyorum.

Büyük bir avluyu geçtikten sonra, bu kez bir kapıdan yeraltına geçiyor ve dehlizde ilerliyoruz. Önümüze çıkan ilk odada rengarenk bezlerle örtülü ziyaret oluyor. Daha ileride ise şırl şırl suların aktığı Şeyh Adı'nın türbesi bekliyor ziyaretçileri.

Bir süre sonra geri dönüp yeniden ziyaret yerine geldiğimizde Mir duruyor ve karşımızdaki duvarın orta yerinde bulunan çıkıntıyı işaret ederek oranın dilek yeri olduğunu söylüyor. Duvarın karşısında belli bir mesafede durup gözlerinizi kapatıyor ve hizmetçinin elinize verdiği bezi fırlatıyorsunuz. Üç kez atma hakkınız var. Şayet bu üç hakkın birinde bez duvardaki çıkıntıya takılıp kalırsa, dilediğiniz şey gerçekleşecek demektir.

Bu bölümü terk ediyoruz ve bu kez, kilimlerin serili olduğu geniş avlunun yeni bir bölümüne geçiyoruz. Burası dinlenme yeridir. Bu arada, oraya yaklaşılrken içerisinde ekmek bulunan kapalı bir oyuk ya da kiler gözüme ilişiyor. O ekmeğin ne olduğunu tahmin etmek benim için zor değil ama ben yine de soruyorum. Ziyarete gelenlerin getirdiği ekmek olduğunu söylüyor Mir. Yani alevilerin "pêsare" ya da "niyaz" dedikleri kutsal ekmeğin aynısı. Ziyaret yerine gelenlerin yemesi için, yine ziyarete gelenler tarafından oraya konuyor. Dinlenmeye ayrılmış salonda bir süre oturduktan sonra, arabayı bıraktığımız yere geri geliyoruz. Fakat Mir henüz gelmemiş. Bu yüzden de beyaz-uzun

giysiler içerisindeki hizmetkarlarla sohbete devam ediyoruz. Bir soru üzerine hizmetkar “Tanrı Dünyayı yaratırken, buradan işe başladı. Önce Laleş’i yarattı, ondan da dünyayı türetti. Burası kainatın mayasıdır” diyor. Aynı kişiler “Laleş” kelimesinin anlamını ise “Bu kelime lal ve his sözcüklerinden meydana geliyor. ”Lal olup konuşmayacak, susacaksın,” şeklinde açıklıyorlar.

Yeri gelmişken beyaz giysili bu hizmetkarların hristiyanlıktaki rahiplere denk düştüklerini belirtelim. Bunlar erkek ya da kadın olabilirler. Bu göreve başlamadan önce Laleş’e geliyor, eğitim görüyor ve bir yıl bekledikten sonra da kararlarını kendileri veriyorlar. Gönüllü olarak bu işi benimseyen kişiler, yaşamları boyunca oradan ayrılmıyor ve evlenmiyorlar.

Çok geçmeden Laleş’i geride bırakıyor ve batı yönde Mir’in köyüne doğru ilerliyoruz. Sol yanımızda, yani güneyde Saddam’ın kontrolündeki bölgeler gözüktüyor. Êzdi köylerinin önemli bir bölümü bu özgür olmayan bölgede kalmış. Türkiye’de nasıl ki devlet eliyle Aleviler ve Kırmancılar (Zazalar) için Kürt değiller propaganda yapıyor ise Irak’ta da Êzdilerin Kürt olmadıklarını kabul ettirme yönünde çabalar, daha doğrusu baskılar var. Êzdiler bu yüzden hayli sıkıntılılar.

O gün, Êzdilerin özel günlerinden biri ve bu nedenle de Mir’in köyünde akşama şenlik var. Orada kalıp bu şenliği görmeye can atıyoruz ama bu mümkün değil. Duhok’taki Yazarlar Birliği’nde Kırmancılar (Zazalar) üzerine bir konferans var ve konuşmacı da benim. En geç saat 18.00’de orada bulunmam gerekiyor. O nedenle de istemeye istemeye köyden ayrılıyor.

Konferans öncesinde Yazarlar Birliğinin bahçesinde otururken, Kürdistan TV’nin Kurmancı bölümü sorumlusu Muayyed Tayyip yaklaşıp olan üniformalı gençlerden birini işaret ederek. “Bak bir Zaza daha geliyor” diyor. Daha sonra, Muayyed’in söylediği gencin Dersimli ve lehçesinin de zazaki olduğunu öğreniyoruz. Dersimli genç kurmancıyı öğrenmiş, ama kırmancıyı de epeyce unutmuş.

Saat 18.00’deki konferansımız ise hayli ilgi görüyor ve Kürdistan TV’nin haberlerinde de yer alıyor. Konferansın bitişinden sonraki sohbet sırasında da Kırmancılar (Zazalar) ve Alevilerle ilgili sorular soruluyor. Bu ara, yanımıza gelen esmer bir genç elini uzatıyor, teşekkür ediyor ve “Ben de Dımılilerdenim. Biz Êzdiyiz” diyor. Êzdi aşiretlerinden birinin isminin “Dımılı”

olduğunu önceden biliyordum, şimdi ise onlardan biri ile karşı karşıyaydım. Ne var ki programımızın yüklü olması ve oradan erken ayrılmak zorunda olmamız nedeniyle uzun uzadıya konuşma olanağımız olmadı. Sonraki günlerde aynı gençle bir kaç kez daha ve yine kısa sürelerle karşılaştık.

Yeri gelmişken şunu da belirtelim; ülkemin kuzeyinde yaşamakta olan iki grup; Kırmancılar (Zazalar) Aleviler, bu yöredeki aydın ve araştırmacıların ilgi odağı içerisinde. İnsanlar her iki grubu tanımaya önem veriyorlar ve biz de gezimizin ilk gününden son gününe kadar bu ilgiye hep şahit olduk. Dil ya da lehçe açısından Kırmancı (Zazaca) ile Hewremani’nin, dini inançlar bakımından ise Alevilikle Ehli Haq, Êzilik ve Şebeklik arasındaki benzerlikler nereden geliyor, sorusu pek çok kişinin sorduğu sorulardır. Kürtlerin kendi ülkelerini ve toplumunu daha yakından tanıma çabaları artıyor galiba.

Bir açık hava müzesi ile bir doğa harikası

Bir akşam Hewlêr’deki Hotel Çar Çıra’da bir kez daha karşılaştığımız Prof. Dr. Şekro Xudo (Şakirê Xudo), övgüyle o gün gördüğü bir doğa harikasıdan bahsetti. Onun anlatımından sonra bir fırsatını bulur bulmaz Bêxal’ı görmeyi kararlaştırdık ve sürekli bu fırsatı kolladık. Ziyaretimizin sonlarına doğru nihayet oraya doğru yola çıkıyoruz. Gideceğimiz yer Geliyê Ali Beg’dedir. Hewler ovasına hakim kuzeydeki tepelerden biri üzerine kurulu Selahaddin’i geride bırakarak keskin virajları döne döne inip Şaklava’yı geçtikten sonraki vadide, her geçişte gördüğümüz üç bozulmuş zırhlı araç yine karşımıza çıkıyor. Ne var ki bu araçlar rastgele araziye bırakılmış olanlardan değiller. Bulundukları yer, bir açık hava müzesini andırıyor. Onları görür görmez de sürücümüz başlıyor anlatmaya.

Körfez Savaşı’ndan sonraki büyük Irak saldırısı sonrasında peşmerge güçleri geriye çekilmişler. Sivil halkın kitleler halinde göçü de devam ediyordu. Düşünülemez ölçüde zor durumdaymış Kürtler. İşte o anda Mesut Barzani, tam tankların yerleştirildikleri yerde, yani Derbendi Korê’de durmuş, başındaki şaşık yere atmış ve “Burdan öteye gitmiyorum, burada öleceğim ben,” demiş.

Onun bu tavrı ve çok kısa süren konuşması peşmerge güçlerine büyük bir moral gücü vermiş. Peşmergeler sert bir direniş göstermişler ve tabi Irak tankları peşpeşe tahrip edilmeye başlamış. Bir süre sonra da Saddam birlikleri

geri çekilmek zorunda kalmışlar.

Şoför, daha önce de duyduğum bu olayı anlatırken, “ Mesut Barzani’nin o hareketi olmasaydı, Kürtler çok daha büyük bir facia yaşayacaklardı. Bu vadilerde insan bırakmazdı Sad-

Derbendi Kore’de bozulmuş Irak tanklarından biri

dam,” diye ekliyor.

Arabayı durdurup, fotoğraf çektirirken de o günleri anlatmaya devam ediyor şoförümüz. “ Çok kötü bir dönemdi, fakat insanlar birbirlerine kenetlendiler. Bir parça ekmek dahi paylaşıyor- du. Kadınlar ayakkabılarını çıkartıp peşmergele- re verdiler...”

Bundan bir süre sonra yolun sağında küçük bir köyle karşılaşıyoruz.

“ Burada Hacı isminde bir adam var. Dört ka- dın sahibidir. Her kadın için bir ev yaptırmış, or- tasına de kendi evi var. Dört karısının evine sı- rayla gidiyor,” diyor.

Yine ondan edindiğimiz bilgilere göre Hacı geçimini sağlamakta zorlanmıyormuş.

Suriye Kürtlerinden bir arkadaş, “ Baksana köy küçük ama camisi bile var,” dediğinde, şo- för hemen müdahale ediyor ve “ Köylerde gör- düğünüz bu camiler var ya, bunların hemen he- men hepsini Suudi Arabistan yaptırmış. Cami- ler Suudilerin diyor.”

Bilgi sonradan başkaları tarafından da doğru- lanıyor.

Bu arada Geliye Ali Beg Şeşalesi bir kez da- ha karşımıza çıkıyor. Sonra yöreye gelmişken Cundiyan denilen piknik yerini görmeden git- meyelim diyerek oraya yöneliyoruz. Önümüze bir çay çıkıyor, üzerindeki demir köprüyü geç- ken sürücümüz, “ PKK bu köprüyü tahrip etti, hükümet yeniden yaptı,” diyor.

Biraz sonra Cundiyan’dayız. Sıcak bir cuma. yani tatil günü. Arabamızı parka bırakıyor, yaya yol alıyoruz. Kocaman kayalıkların altında do-

ğan ve taraçalanmış yamaç boyuna aşağıya inen piknik yeri çok kalabalık. Hani iğne atsanız yer düşmez sözüyle tarif edilen gibisinden bir kala- balık. İnsanlar oldukça neşeli gözüküyorlar. Da- vulcu ve zumacılar kah orda, kah burda hünerle- rini sergilemekteler. Ancak burada gördü- ğüm davullar, ülkenin kuzey parçasından tanıdığımız davullara nazaran daha ufaklar. Tabi sesleri de ona göredir, daha az çıkıyor. Amacımız bir an önce Bêxal’a varmak ol- duğu için orada fazla kalmıyoruz. Çok geç- meden dik vadiyi enlemesine kesen yolun sol tarafından yüzlerce askeri araca ait çelik yığınları dikkatimizi çekiyor. Daha önce, insanlara karşı ölüm kusan canavarlar, şim- di işe yaramaz halde, paslanmaya ve çürü- meye terk edilmişler. Şoför, bunların özel- likle de Körfez Savaşı sonrasında Kürtler tarafından tahrip edilmiş Irak ordusuna ait silahlar olduğunu söylüyor. Bu sözlerinin

ardından çayın öte yakasında ve bize göre sağ ta- rafta, bir hayli yukarılarda gözüken mağarayı işaret ediyor, “ O mağara her zaman peşmerge- nin elinde oldu. Irak Ordusu bu bölgeden daha

Bir doğa harikası: Bêxal

öteye hiç gidemedi" diyor.

Sohbet ede ede ilerliyor ve derken Bêxal'a ulaşıyoruz. Bêxal, beyazın beyazı suların fışkırdığı çok büyük bir çeşme. Arabayı uzağa park edip merdivenleri tırmana tırmana kaynağın başına vardığımızda aklıma ilk gelen Dersim'deki Mızur (Munzur) Gözeleri oluyor. İkisini karşılaştırıyorum; her ikisinin de suyu çok soğuk. Bêxal tek kaynak iken, Mızur gözesi onlarca çeşmeden oluşuyor. Arkasından Mızur gözesindeki çeşmelerin en büyüğü ile Bêxal'ı karşılaştırıyorum; Bêxal biraz daha büyük geliyor bana. Ancak, yukarıda da belirttiğim gibi, Mızur'da kaynak sayısının fazlalığı gibi, toplam suyu da ondan çok.

Bir Mele, bir peşmerge

KDP Duhok biriminde otururken, orada bulunan güler yüzlü, şakacı biri dikkatimizi çekiyor. Giyim-kuşamına bakıldığında bir din adamı olduğu anlaşılıyor. Biraz sonra yanımızda bulunan görevli bizi tanıştırıyor ve bakıyoruz ki gerçekten de öyle. Güler yüzlü, konuşkan adam bir mele imiş. Uzun yıllar hapis yatan Mele Nêzir.

Laf lafı açarken kısa sürede melenin ilginç hikayeleri olan biri olduğu anlaşılıyor. Kendisi ile ilgili bir-kaç olayı çevresindekiler anlatıyor, o da tasdikliyor ya da tamamlıyor.

Diyelim ki hapishanede iken Newroz'da ateş yakmak yasakmış. Ne yapsın Mele, yasaktır diye Newrozu ateşsiz geçirmek olmaz diye düşünmüş ve uzun giysisinin etekleri altında yakmış. Yakmasına yakmış ama bu arada giysisini bir kısmını da yakmış.

Hapishaneden çıkınca yine Newroz varmış. Bizim mele ise yine yakacak birşey bulamamış ve bunun üzerine ayakkabılarını çıkartıp yakmış, bu yüzden de bir süre çıplak ayakla dolaşmak zorunda kalmış.

Hapishane de bir hristiyanla birlikteymiş. Peşmerge olan hristiyan, savaşta bir kolunu yitirdiği için çamışıklarını yıkıyamıyormuş. Bunun üzerine onun çamışıklarını mele yıkamış. Sağdan-soldan kimi kişiler, "Mele ayıp değil mi, utanmıyor musun da bir hristiyanın çamışıklarını yıkıyorsun," demeye başlamışlar. Mele buna karşılık, onun kolunu Kürdistan için savaşırken kaybettiğini hatırlatmış ve "Kürdistan her şeyden daha önemlidir," demiş.

Bundan bir kaç gün sonra, bu kez de bir

tanıdığın evinde yıllarca peşmergelik ya da komutanlık yapmış Bavê Tahsin ile karşılaşıyoruz. İlerlemiş yaşına rağmen cin gibi diye tarif edilen türden biri. Hareketleri çok çevik. Gözlerinin içi gülüyor.

Geride bıraktığı onlarca yıllık savaş anılarından, çok sıradan bir olay gibi bahsediyor.

Bir ara her nasılsa Filistin'den laf açıldı. Öyle olunca da Bavê Tahsin başından geçen bir olayı anlatmaya başladı.

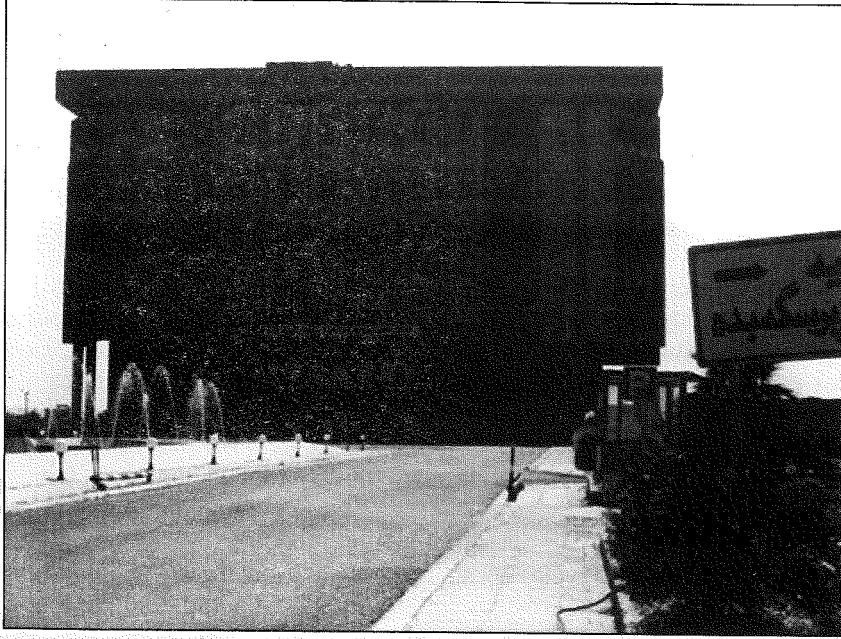
"Bir ara bir kürt geldi, yanımıza aldık, koruduk kendisini. Bir gün konuşma sırasınca, 'Siz islama karşısınız, emperyalizme hizmet ediyorsunuz,' dedi. Bunun üzerine 'Hayır, biz kimseye hizmet etmiyoruz. Biz zulme karşı savaşıyoruz. Canımızı, malımızı, ülkemizi korumaya çalışıyoruz' dedim ama bir türlü ikna olmadı. 'Filistin için savaşmanız gerek. Orada müslümanlar yahudilere karşı savaşıyorlar, sizin de destek vermeniz gerekir,' dedi. 'Öyle diyorsun ama bak bizi ezenler de müslüman. Hem Filistin'lileri dünya tanıyor, yardım ediyor. Elimizden gelse kendimizi koruruz, onlara yardım edecek halimiz mi var,' dedim. Fakat söylediklerim yine para etmedi. Baktım ki olacak gibi değil, bir sille patlattım ve 'Madem öyle burda ne arıyorsun, git Arafat'ın yanına, onun için savaş, o da sana sahip çıksın,' dedim."

Mele Nêzir ile Bavê Tahsin gibilerini görüp dinledikçe, insan, iki yüz yıldır aralıksız yanan özgürlük meşalesinin sönmeden bu günlere gelmiş olmasının sırrını daha iyi kavırıyor.

Parlamento ve seçim

Hewlêr'e adım atar atmaz yapmaya çalıştığımız şeylerden biri de parlamentoyu gezmek oluyor, öteki işler o kadar fazla ki buna epeyce bir süre fırsat bulamıyoruz. Derken bugün birinde Dr. Gülistan ile birlikte KDP Parlamento Grup Başkanı Dr. Naseh Gaffur'un davetlisi olarak bu ziyareti gerçekleştiriyoruz. Dr. Gaffur'un çalışma odasında kısa bir süre kaldıktan sonra, parlamento idari işlerinden sorumlu Xusrov Goran'a gidiyoruz. Tanışma faslından sonra Xusrov Goran'a parlamentonun politik bileşimi ile ilgili bir soru yöneltiyorum.

1992 seçimlerinden sonra oluşan parlamentonun 105 üyesi varmış. Bunlardan 50 tanesi KDP, 50 tanesi YNK parlamenterleri ve 5

Kürdistan Parlamento binasının dıştan görünüşü

tanesi de Asurilerinmiş.

Ne var ki iki örgüt arasında meydana gelen silahlı çatışmalardan sonra YNK'liler orayı terkedince de Parlamento'da 60 parlamenter kalmış. Bunlardan 50 tanesi yine KDP'nin. 5 tanesi Asuri (süryani), 5 tanesi ise bağımsızlar. Bunlar, daha önce YNK'den seçilip de oradan ayrılmayanlardır.

Parlamento'da sadece 4 kadın parlamenter var.

Parlamento, yaz ve kış olmak üzere yılda iki kez tatile giriyor. Yaz tatili, 1 Temmuz -1 Eylül, kış tatili ise 1 Ocak-1 Mart tarihleri arasındadır.

Yıllık bütçenin yürürlüğe girme tarihi miladi yılbaşısıdır. Normalde parlamento pazar-çarsamba günleri arasında yani haftada 4 gün toplantı yapıyor. Resmi tatil günü ise Kürdistan'da da cumadır.

Bir sorumuz üzerine Xusrov Goran bize, parlamento bünyesindeki "Komiteya Yasedanani Parlament" in, geleceğin federal Irak'ı için bir anayasa taslağı hazırladığını ve bunu bir çok ulusal ve uluslararası kuruluşa ulaştırdığını anlattı.

Xusrov Goran'la işimiz bitince bu kez de parlamento görüşmelerinin yapıldığı salona geçiyoruz. Orada ilgimi ilk çeken şey, buranın İsveç Parlamentosu görüşme salonuyla olan büyük benzerliğidir. Tabi İsveç parla-

mentosu buraya göre daha büyük. Bu benzerliği görünce de aklımıza KDP Duhok Teşkilatı Başkan Yardımcısı Cafer'in söyledikleri geldi. Cafer, daha önce yıllarca benim gibi İsveç'te yaşamış. 1992 yılında seçimler olunca parlamento'ya girmiş ve bir kaç arkadaşıyla birlikte salona çalışmaya hazır hale getirme görevini üstlenmiş. O da bu işi yaparken İsveç parlamento salonunun şeklini

gözönünde tutmuş. Cafer, şu an parlamento'ya girmiyor, partinin Duhok Teşkilatını yönetme işiyle uğraşıyor.

Parlamento salonunun izleyici bölümünde oturduğumuzda, bize göre sol yanında koca bir Kürdistan bayrağı bulunan başkan kürsüsü tam karşımızda kalıyor.

Parlamento gezimiz sürerken de, oradan ayrıldıktan sonra da seçimlerin yapılması ve yeni bir parlamentonun oluşturulması fikri aklımızdan çıkmıyor. Öyle ya bundan önceki seçimlerin yapılmasının üzerinden 10 yıl geçti ve bu dönemde Kürdistan'da büyük değişiklikler meydana geldi. Kaldı ki şu an sürmekte olan fiili ikiye ayrılmışlık durumuna son vermek, halkımız açısından haledilmesi gereken en önemli sorunlardan biridir.

Peki bu nasıl olacak? Bir genel seçim yapmanın koşulları mevcut mudur? Şekil olarak bu nasıl gerçekleşebilir? Bu soruları bir çok önde gelen politikacıyla konuştuk. Yeni bir parlamento oluşturma'nın önemini hemen her kes vurguluyor. Tabi konuştuğumuz kişiler KDP denetimindeki bölgede olan politikacılar. YNK denetimindeki bölgeye gidemediğimiz için, onlarla konuşma olanağımız da olmadı. Fakat her iki örgütün dışında kalan politik kadrolarla da konuyu tartışma olanağı bulduk. Örneğin Irak Komünist Partisi eski Genel Başkanı Aziz Muhammed bunlardan biriydi.

A. Muhammed, seçim yaptık demek için yapılacak bir seçimin bir anlam ifade etmeyeceğini ısrarla vurguladı. Ona göre yapılacak bir seçim öncesinde, bütün politik parti ve grupların çalışma yapmada gerçek anlamda özgür olmalarını sağlayacak bir ortam yaratmak gerekiyor. Öyle olmalı ki, örneğin YNK ve KDP, karşılıklı olarak şu an denetimlerinde tutukları bölgelerde seçim faaliyetlerini serbestçe yürütebilmeliler. Peki bunun için ne yapılabilir? Bunun için, her şeyden önce iki büyük örgütün prensipte bunu kabul etmeleri gerekir. Bu sağlanınca da, gerekli yetki ve öteki olanaklarla donatılmış bir komisyon ya da benzeri bir oluşum görevlendirilebilir ve böylece seçimlerin yapılması gerçekleştirilebilir.

4 Haziran günü parlamentonun kuruluşunun 10. yılıydı. Mesud Barzani, bu toplantı nedeniyle yaptığı konuşmada da bu konuya değindi. Yine kulislerde de onun bu yöndeki düşüncelerini değişik kesimlere açtığı söylen-di bize. Anlaşıldığı kadarıyla KDP yönetimi şu an bu iş üzerinde ciddi olarak duruyor.

Bu satırlar yazıldığı sıra, KDP ve YNK yetkilileri tarafından yapılan açıklamalarda, seçime gitme ve ortak bir parlamento ile hükümet oluşturma konusunda iki örgütün anlaşmaya vardığı belirtildi. Umarız en kısa sürede ve en iyi şekilde gerçekleşir.

Bazı kaygılar

Özgür Kürdistan'da her bakımdan yeni bir yaşam filizlenirken bazı endişeler de insanların gündeminden çıkmıyor. Her şeyden önce Irak'ın geleceğinin, dolayısıyla da Kürdistan'ın geleceğinin belli olmaması insanların ortak kaygılarından biridir. Amerika Saddam'a karşı askeri müdahale yoluna baş vuracak mı? Vuracaksa kimlerle ve nasıl yapacak bunu? Kürtler böyle bir savaşta nasıl bir rol oynayabilirler? Bağdat rejimi yıkılırsa yerini nasıl bir rejim alacak, başka bir deyişle yeni nasıl şekillenecek? Eğer herhangi bir müdahale yapılmazsa bugünkü durum ne zamana kadar devam edecek? Ya günün birinde, Bağdat rejimi yine "uygar" dünyanın desteğini arkasına alarak eski dönemi geri getirirse!

Türkiye'nin tutumu, en önemli endişelerden bir diğeridir. Ankara'daki ırkçı-şoven yönetimin izlediği düşmanlık politikası, işgal tehditleri, sınır geçişlerinin neredeyse hepten

olanaksız hale getirilmesi, kendi ekonomisinde büyük zararlar vermesine rağmen uygulanan ticari ambargo ve yaratılmaya çalışılan yapay Türkmen sorunu hem huzursuzluk yaratıyor, hem de büyük tepki doğuruyor.

Bu nedenle de, "Bir işgal hareketına girişmesi halinde Türkiye'ye karşı ölümüne bir savaş sürdüreceğiz" şeklinde görüşler hemen hemen herkes tarafından dile getiriliyor. Kaldı ki benzer görüşler Kürtlerin en yetkili ağızları tarafından Türk tarafına iletilmiş. Mesut Barzani, Türk delegasyonlarından biriyle yaptığı görüşmede sözü bu noktaya getirerek özetle şunları söylemiş: "Biz bu günlere gelmek için çok uzun bir mücadele verdik ve çok büyük bedeller ödedik. Bütün bunları 'Dağ Türkleri' olmak için yapmadık. İçişlerimize karışmaya ve bizi tehdit etmeye hakkınız yok."

Aslında Kürdistan Parlamentosu'nda yaptığı bir konuşmada da komşulardan gelebilecek tehdit ve işgal girişimlerinin kabul edilebilir şeyler olmadığını dile getirmişti.

KDP-YNK arasında yeni bir çatışma çıkabilir mi sorusu insanların aklından çıkmıyor. Gerçi kitlelerde buna karşı büyük bir tepki var. Açıkçası, halk bu tür bir çatışmayı kesinlikle istemiyor. İnsanlar bir süredir özgürlüğü ve barışı tadıyor, eskisine benzemeyen yepyeni bir yaşam kuruyorlar. Elde edilen bunca kazanımı da bir kör doğuşu uğruna feda etmeye razı olmamaları da çok doğaldır. Kanımca bu da hiç bir örgüt tarafından gözardı edilebilecek bir şey değil. Ama yine de onca acı deneyleri yaşamış olan kitleler, yoğurdu üfleyerek yiyor ve bu ihtimali hepten bir kenara atmıyorlar.

PKK ile fanatik islami gruplar da en ciddi endişe kaynakları arasındalar. Bölgede iken, Türk askeri heyetlerinin son dönemde PKK'lilerle bir kaç kez buluştukları yolunda bilgiler edindik. Tabi bunların doğruluk derecesini bilemiyoruz. Ancak PKK'nin kimi güçler tarafından yeniden kendilerine saldırtılacağı şeklinde endişe, sıradan insandan politik çevrelere kadar pek çok kişinin gündeminden çıkmıyor. "Biz onlarla savaşmayı istemiyoruz, yaptıklarımızın heder olmasını istemiyoruz. PKK'ye düşmanlık etmek gibi bir amacımız da yok. Ama onların da bizim yaşamımızı bozmaya, içişlerimize karşı hakları olmadığını bilmeleri gerekir," şeklindeki söz ve temenniler her yerde karşınıza çıkıyor.

Sonuç

Bu yazıda aktarılan bilgi ve izlenimler, sanıyorum okuyucunun Kürdistan'ın özgür parçasındaki durum ve elde edilen kazanımlar hakkında genel bir bilgi edinmesini sağlamaya yarayacak yeterlikteler. Bir şey çok açık, ülkemizin bu parçasında kısa sürede büyük mesafeler alınmış. Kısa süre derken, Körfez savaşı sonrasında bu parçanın özgürleştiği dönemi kastettiğim sanılmasın. Çünkü bu yıllarda yaşanan KDP-YNK çatışmaları, PKK'nin tutumundan kaynaklanan sorunlar ve buna bağlı olarak meydana gelen çatışmalar, gelişmeye engel olan, hatta onu geriletken dönemler oldu. İşin aslı, gelişme dönemi, çatışmaların kesildiği, en azından azaldığı son dört-beş yıllık süredir.

Her şeyden önce bu süre içerisinde Kürt karıştırlarının iddialarının tersine Kürtler modern bir devleti yönetecek yetenekte kadro ve deneye sahip olduklarını kanıtlamış oldular. Düşman güçlerle çevrilmiş olmasına rağmen, Kürdistan'ın şu an hem demokratikleşme, hem de ekonomik yönden komşularından daha iyi durumda olması küçümsemer bir şey olmasa gerek. Kürtçe, özgür parçada yaşamın bütün alanlarında kullanılan dildir. Okullarda, radyo ve televizyonlarda, yazılı basında, devlet dairelerinde ve çarşı-pazarda. Kürtler ulusal kurumlarını oluşturmuş durumdadır. İnsanlar. Kürdistan'ın öteki parçalarına karşı kesinlikle ilgisiz değiller. Diğer bir deyişle vurdumduymazlık ya da nemelazımcılık yok. Tersine, öteki parçalardaki gelişmeleri izlemekte, o parçalardaki insanların sevinçlerine de, üzüntülerine de ortak olmaktadır.

Hiç kuşku yok ki, bu başarının temel nedeni de ülkemizin bu küçük parçasında, halkımızın kendi kendisini yönetme olanağına sahip olması, yani özgür olmasıdır.

Türk sömürgecilerinin uykularını kaçıran ve işgal dahil her türden tehdidi savurmalarına neden olan temel etken de zaten budur.

Beri taraftan Kürtler olarak bizler bu parçayı yakından tanıyabiliyor muyuz? Sıradan insanları bir kenara bırakalım; politik kadrolarımız, yazar, gazeteci ve öteki entellektüellerimiz burada olan-bitenden ne ölçüde haberdarlar? Bu irdelenmeye değer bir konu doğrusu.

Bu gezi sonucunda edindiğim izlenim, oradan uzakta yaşayan bizlerin kimi konularda rahatça değerlendirme hatalarına düşebile-

ceğimiz şeklindedir. Her şeyden önce, insan negatifler üzerinde çok yoğunlaşınca, olumlu şeyleri görmekte yetersiz kalabiliyor. Bunun ötesinde, insan doğrudan pratik mücadele içerisinde olmayınca, sebep-sonuç ilişkisini sağlıklı değerlendirmekte, neyin niçin ortaya çıktığını anlamakta güçlük çekebiliyor. Hatta sonuçta bazan öyle bir durum ortaya çıkıyor ki, dışardan bakanlar, kendi kendilerine hep doğru düşünen, doğru şeyler olsun isteyenler rolü verirken; bizzat işin içerisinde olanlara pay olarak kalan, sürekli yanlış yapma, çıkarıcılık, hatta işbirlikçilik oluyor. Tabi ki buna ek olarak bir de politik nedenlerle, bile bile her şeyi kötü gösterme çabalarının varlığını da eklemek gerekir.

Açıktır ki ülkemizin özgür parçasında her yönden bir yeniden doğuş yaşanıyor. Bu doğuş sırasında anne acı çekiyor, bebek ağlıyor, ebe ise bazan yanlışlar yapıyor ama sonuçta doğum gerçekleşiyor. Ve bebek, kendisini parçalamaya can atan kurtların tehditleri altında büyümeye devam ediyor.

Bu süreçte bir çok şeyi beğenmeyebiliriz, bazı şeyler bize yanlış geliyor olabilir. Bu durumda herkes elbette değerlendirmesini yapmakta, zaaf ve eksiklikleri dile getirmekte özgürdür. Ne var ki bunların varlığı, kimseye görev ve sorumluluklarını da unutturmamalı. Bir yandan eleştirilerimizin gerçekçi ve yapıcı olmasına özen gösterirken, bir taraftan da hepimiz özgür parça üzerine titremeli, ona sahip çıkmalı, onu gözümüz gibi korumalıyız. Kişisel ve örgütsel kaygıların ötesinde ulusal bir görev, yurtsever ve demokrat olmanın temel ölçütlerinden biridir bu.

Eğitim-Sen Tüzük Kurultayı

ve

Ana Dilde Eğitim

A. İbrahimoglu

Temmuz ayı içinde toplanan Eğitim Sen Tüzük Kurultayı, Eğitim Sen'in geleneksel duruşunu ve anlayışını değiştiren tüzük değişikliğine gitmiştir. Öyle değişiklikler ki Eğitim Sen'i Eğitim Sen yapan çok önemli değerleri de terk etmiştir. Kuruluşunda sendikanın vazgeçemeyeceği temel ilkelerden biri olarak kabul edilen **"ana dilde eğitim hakkını savunmayı"** tüzüklerinden çıkarmıştır.

Bu değişiklik neden yapılmış ve bunun anlamı nedir?

Eğitim Sen yöneticilerine bakılırsa, bu değişiklik bir zorunluluktan kaynak-

lanmıştır. Eğer bu değişiklik gerçekleştirilirse sendikanın kapatılabileceğini ve bu konuda uyarı aldıklarını yine yöneticilerin söylediği bir mazerettir.

Mazeret bu ama anlamı çok büyüktür. Ana dilde eğitim hakkını savunmanın terk edilmesi ve yerine ana dil öğretiminin konulması Kürtler'i azınlık bir topluluk konumundan daha geri ve daha alt bir konumda görmekle eş değerdedir. Çünkü çağdaş dünyada, azınlıklara bile ana dillerinde eğitim yapabilme hakkı temel bir insan hakkı olarak görülmekte ve onlara bu hak tanınmaktadır. Oysa

ülkemizde devrimci- demokrat ve yurtseverler, bu hakkın savunulması gereğini bile kabul etmemektedirler.

Kürtler, bu ülkede azınlık olmamakla birlikte, sürekli hak gaspına uğramışlardır. Ve hak gaspı elbette bununla sınırlı kalmayacaktır. Önce bir ulus olarak varlıkları inkar edilecek/ediliyor; varlığı olmayan bir topluluğun da ulusal haklardan yararlanmasına böylece gerek kalmayacağı söylenecek/söyleniyor!...

"Ana diliyle eğitim yapması gerekenler ulusal topluluklardır. Oysa Kürtler ulusal bir topluluk değildir ve anadilde eğitim haklarını kullanamazlar. Ancak istiyorlarsa açılacak olan kurslarla yöresel dillerini öğrenebilirler!"

Temel bakış açısı bu.

Devletin bakış açısı böyle. Ya kendilerine demokrat-devrimci diyen kesimlerin bakış açısı nedir? Kanaatimce onların durumları, devletten pek farklı değildir. Zaman zaman söylem düzeyinde farklı şeyler dile getirirler de resmi görüşün etkisi onları farklı davranmaktan alıkoymuyor.

Bunu böylece söylemek beni asla memnun etmiyor. Devrimci- demokrat çevrelerin resmi ideolojiden farklı düşündüklerini ve farklı davrandıklarını görmek ve söylemek en büyük arzumuzdur. Doğrusunu isterseniz zaman zaman bu tür davranışları da görüyor ve büyük mutluluk duyuyoruz. Ancak mihenk taşı olabilecek bazı konularda devlet gibi düşünüp devlet gibi davranmaları bizi üzüyor. İşte bu konuda da ne yazık ki devlet gibi davranmışlardır. Kapatılırsınız korkusuyla tüzük değiştirmek doğrusu bize pek inandırıcı gelmiyor.

Türkiye’de aydınlar, demokratlar, devrimciler yıllardan beri özgürlük ve demokrasi müca-

delesini veriyorlar. Zaman zaman bedeli ağır olsa da bu mücadele devam etmektedir.

Yasalarda olmayan bir hakkın verilmesini istemek suç olamaz ve kapatılma nedeni de yapılamaz. Eğer öyle olsa, grevli-toplu sözleşmeli sendika hakkını istemek de kapatılma gerekçesi yapılabilir. Ceza kanununun 312. maddesinin kaldırılmasını istemek vb. gibi temel demokratik istemlerde bulunmak da suç olurdu ve kapatılma gerekçesi yapılabilir.

Elbette demokratik kitle kuruluşları, sendikalar, daha geniş özgürlükleri amaçlarlar ve bunlar için mücadele ederler. Herkes bilir ki bir ülkede ekmeğin dilimini büyütmek için o ülkede demokrasi işlemesi gerekir. Bu hakları istemek, demokrasi için mücadele etmek suç olmadığı gibi kapatılma gerekçesi de olamaz. Ama eğer özgürlük taleplerimizin, demokrasi taleplerimizin karşısına örgütlerimizi kapatma tehditleri konuyorsa, o tehditlere de seve seve karşı koymalı, göğüs germeliyiz. Zira varlık nedenimiz budur. Kaldı ki bana göre kapatılma komplosu, sadece bir göz dağıydı ve mahkemelerden dönecekti. Ama bu bile göze alınamadı ve alıncı-

Ana dilde eğitimin çok önemli olduğunu ve ulusların var olması ve yok olması ile direkt ilgili olduğunu herkes biliyor. Biz de bunun altını çizmek için Deng dergisinin Haziran-Temmuz 2002 sayısında ana dil konusunu işlemiş ve önemini belirtmiş, ana dilde öğretime indirgenmek istenen ana dilde eğitimin ne anlama geldiğini açıklamaya çalışmıştık. Orada altını çizerek belirttiğimiz çok önemli ve özet birkaç paragrafı bu yazıya da almak istiyorum:

"Dünya bireyin ruhunda bir sözlük gibidir; o onu anadiliyle okur.

Ana dil, insanın dünyaya açılan penceresidir.

Bir insanın anadilinden kopması veya koparılması onun yalnızca ailesi, ulusu ile bağlarının kopması değil, aynı zamanda dünya ile bağlarının kopmasıdır."

le tüzük değişikliğine gidildi.

İşin ilginç yanı, kendilerine "yurtsever" sıfatını takmış olan bir grubun da bu değişikliğe katılmasıdır. Öyle bir katılma ki yapılan değişiklik tartışmaya bile açılmamıştır. Hep beraber bir ağızdan ve bir hamlede ana dilde eğitim, ana dilde öğretime dönüştürülmüştür.

Hafızalarımızı yoklayıp biraz geriye gidelim. Bu "yurtsever" arkadaşlar, Eğitim-İş’le Eğitim-Sen’in birleşme görüşmeleri yapılırken, bu birleşmeye karşı çıkıyorlardı. Eğitim-İş’in ana dilde eğitime sıcak bakmadığını, bu anlayış sahiplerinin şoven olduğunu; bu yüzden bunlarla

birleşilmemesi gerektiğini söylüyorlardı.

Yine bu arkadaşlar, gerek Eğitim-Sen'de gerekse Eğitim Sen'de ulusal temsil hakkını kullanmak istiyorlardı.

Ne oldu da şimdi böyle oldu?

Pek çok şube kongresinde (Ankara 1 ve 2 nolu şube, İzmir 4 nolu şube vb.) varlıklarına bile tahammül etmedikleri Eğitim-İş kökenli grupla ittifak yapmalarını bir an için unuttunuz. Ne de olsa dün dünle geçti ve yönetime gelmek için her şey mubahtı. Ama ne oldu da ana dilde eğitim hakkından vazgeçtiler!? Buna hakları var mı? Yarın nasıl hesap verecekler?

Ulusal temsilden kasıt bazı bireylerin yönetiminde temsil edilmesi miydi?

İlkeler, bireylerin ya da grupların temel doğruları, temel değerleridir. Küçük çıkarlar uğruna bu ilkelerden vazgeçmek en hafif tanımıyla oportünizmdir.

Elbette biz bu tür davranışları, bu gel gitleri bekliyor, söylüyorduk. Zaman sözlerimizi ispat etti.

Amaçları gerçekçi olmayanların, stratejileri doğru olmayanların hedefe varmaları mümkün değildir. Dün doğru dediğine bu gün yanlış diyenlerin de ayakta kalmaları ve başarılı olmaları mümkün değildir. Elbette değişen şartlara uygun değişiklikler yapmak gerekir ama hiçbir bir şart değişmeden söylenenler değiştirilmez. Hele genel doğrular asla evelenip gevelenmez; kişi veya grup çıkarına göre değiştirilmez, çıkarlara alet edilemez.

"Perşembenin gelişi çarşambadan belli olur." Gidişatın bu yönde olacağı, bu dergi okuyucularının yabancı olduğu durumlar değildir. Nitekim üniversite öğrencilerinin anadil eğitimi ile ilgili dilekçeleri gündeme girdikten sonra – ki son derece doğru ve demokratik bir mücadele idi- sayın ÖCALAN, "**Bu işi resmileştirmeye gerek yok, herkes otursun evinde öğrensin.**" diyerek karşı çıkmıştı. Daha sonra PKK başkanlık divanı da Apo'yu desteklemiş, "**seçmeli ders de olabilir.**" demişti. HADEP'in de benzer açıklamalar yapmasıyla eylem kırıldı. Ancak bu dilekçeleri veren çocukların bir kısmı okullardan atıldılar, bir kısmı kısa süreli hak kaybına uğradı, bir kısmı da hak kaybıyla birlikte ceza evlerine girdi ve hala içerde yatıyorlar.

Madem bu talebin arkasında durulmayacaktı neden bu çocuklar tetiklendi? Onların uğradığı bu hak kayıplarının hesabını kim verecek?...

Durum iyice netleşiyordu. Tıpkı diğer alan-

larda olduğu gibi... Zaten çok geçmedi, PKK'nin adı değiştirilerek KADEK yapıldı. ÖCALAN ve arkadaşları, geçmişlerinden kurtulmak istiyorlardı. O nedenle de geçmişle ilgili ne varsa değiştirmek, geçmişle bağlarını koparmak, geçmişin günahlarını üzerlerinden atmak istiyorlardı.

Daha fazla ve herkesten çok Türkiyelileşmek, misak ı millinin en iyi temsili olmak, cumhuriyete ve kurucusuna minnettarlıkla bağlılığını sunmak temel hedefleri olmuştu. Bunlar tek tek daha önceki Deng sayılarında ele alındığı için yeniden dönmeyeceğiz.

Ana dilde eğitim hakkı tartışmasız her halk için temel insan haklarından. Bu hakkı savunmak en asgari en temel demokratlık ölçüsüdür. Ve bu hakkı savunurken asla sağa sola sapmamak, eğilmemek, bükülmemek gerekir. Samimi ve demokrat olmak gerekir.

Ne yazık ki Eğitim Sen tüzük kurultayı, bu temel hakkı savunamamış, kendisini var eden ve bu güne taşıyan bu ilkesine sahip çıkamamıştır. Bize göre, yetki durumu ortaya çıktıktan sonra onlar da kendilerini bu güne taşıyan kimliklerinden sıyrılmak, düzenle biraz daha bütünleşmek istiyorlar.

Ana dilde eğitimin çok önemli olduğunu ve ulusların var olması ve yok olması ile direkt ilgili olduğunu herkes biliyor. Biz de bunun altını çizmek için Deng dergisinin Haziran-Temmuz 2002 sayısında ana dil konusunu işlemiş ve önemini belirtmiş, ana dilde öğretime indirgenmek istenen ana dilde eğitimin ne anlama geldiğini açıklamaya çalışmıştık. Orada altını çizerek belirttiğimiz çok önemli ve özet birkaç paragrafı bu yazıya da almak istiyorum:

"Dünya bireyin ruhunda bir sözlük gibidir; o onu anadiliyle okur.

Ana dil, insanın dünyaya açılan penceresidir.

Bir insanın anadilinden kopması veya koparılması onun yalnızca ailesi, ulusu ile bağlarının kopması değil, aynı zamanda dünya ile bağlarının kopmasıdır."

"Dillerini kaybeden ulusların ulus olarak ayakta kalabilmeleri olanaksızdır. Bu nedenle bağımsızlık savaşı veren ulusların sömürgecilerle yaptıkları anlaşmaların tümünün en başında dilin özgürleştirilmesi maddesi vardır.

Bunun tersi de her zaman sömürgelerde karşımıza çıkmaktadır. Sömürgeciler de, sömürgelerindeki halkların öncelikle dilleriyle uğraşırlar. Kendi dillerini eğitim öğretim dili

olarak dayatırlar. Yine basın ve yayında kendi dillerini kullanırlar. Öyle ki bilimsel bir eseri dahi okumak gerekiyorsa, mutlaka sömürgecilerin dilini bilmek zorundasınız. Bu da asimilasyon çarkını çalıştırır; yeni nesilleri bu çarkın dişleri arasına alıp öğütür. Sözün kısası, sömürgelerde, sömürgecilerle sömürge halkların en büyük mücadele alanı dildir.

Anadilinden kopan birey pek çok ulusal değerlerinden de kopmuş olur."

"Ama her durumda denebilir ki dil ulusun temelidir. Ve ulusal değerler dil sayesinde algılanabilir."

"Yazı dili, o dilde eğitim yapılmak suretiyle öğrenilir ve geliştirilir. Ana dil eğitiminden mahrum olan halkların dillerini geliştirmeleri, kültürlerini öğrenip gelecek nesillere aktarmaları son derece zor, hatta imkansızdır. Bu da insana ve o halka yapılabilecek en büyük kötülüktür. Çünkü sosyologların, psikologların ve eğitimle ilgili tüm çevrelerin ortaklaştıkları şey, bireyin duygu ve düşüncelerini en iyi kendi diliyle aktardığı yönündedir. Özellikle çocukların ana dillerinden koparılmasının onlara yapılabilecek en büyük işkence olduğu yine herkesin ortak görüşüdür."

"Ülkemizde yaşanan tam da budur. Yıllardan bu yana Kürt halkının dili ve kültürü üzerinde acımasız baskılar, asimilasyoncu anlayış ve uygulamalar mevcuttur. Ne yazık ki özgürlük ve demokrasi adına yola çıkan bazı Kürdi anlayışlar da, son zamanlarda, bu egemen anlayışın ekmeğine yağ sürecektir. Ana dil eğitimi konusunda ısrarcı olunmaması gerektiği, ana dilin evlerde ve bulunulan yerle öğrenilmesi gerektiğini açıkça belirt-

mektedirler. Hatta bununla yetinmeyerek, sadece ana dil eğitimi ile basın ve yayın hakkının yeterli olacağı söylenmektedir. Bunu da "**ulusal haklar**" değil, "**demokratik haklar**" biçiminde formüle etmektedirler. Oysa dil eğitimi ancak okullarda, belli bir plan ve disiplin içinde; bir amaca yönelik olarak verilebilir. Bunun dışında ki istem ve söylemler ana dil öğrenme ve kul-

lanma hakkına asla hizmet etmez. Etse etse kırk yıldır benzer şeyleri söyleyen Kemalist anlayışa, ırkçı ve şoven anlayışa hizmet eder.

Ana dille, özellikle Türkiye'de Kürt diliyle eğitim öğretimin uluslar arası düzeyde tartışıldığı bir dönemde basit azınlık hakları olan istemlerde bulunmak, halkımıza yapılabilecek en büyük kötülüktür ve son derece tehlikelidir. Ana dil eğitimi, basın ve yayın hakkı gibi istemler Kopenhag kriterlerinin bile neredeyse gerisine düşmektedir. (Kaldı ki Kopenhag kriterleri bir ülkede yaşayan azınlıklar için düşünülerek düzenlenmiştir.)

Birden fazla halkın bir arada yaşadığı ülkelerde demokratlar, ezilen halkın yurtseverleri, ulusal haklardan, ulusal temsil haklarından söz etmek zorundadırlar. Hele hele

ezilen ulusu kurtarma adına yola çıkanların mutlaka ulusal talepleri olmalıdır. Bunun pratikteki ifadesi siyasal olarak demokratik bir federasyon, demokratik olarak da herkesin ana dilinde eğitim yapılabilmesidir."

Resmi Görüş ve Topluma Etkisi

Biz bunları söyledik, dostlarımızı uyardık ama bu sözler söylenmemiş sayıldı. Bu gün emperyalist kapitalist ulusların güdümünde oluşan uluslar arası sözleşmelerin bile gerisine düşülerek ana dilde eğitim hakkını savunma tüzükten çıkarıldı.

Eğitim Sen'in geldiği nokta bir yol ayırımıdır. Ya tüzük kurultayını top-
layıp ana dilde eğitim hakkını sa-
vunma maddesini yeniden tüzükte-
ki amaçlar bölümüne alır ya da as-
gari demokrat olmanın belirleyici
ölçüsü olan bu maddeden vazge-
çerek yeni kimliği ile kitlelerin önü-
ne çıkar.

Yönetimi paylaşan ve kendilerine
yurtsever diyenlere de çok önemli
bir sorumluluk düşmektedir. Onlar
da ya adlarının önündeki "yurtse-
ver" sıfatından vazgeçecekler, ya
da ana dilde eğitim hakkına sım-
sıkı sarılacak ve temel varlık neden-
leri olarak göreceklidir.

Sendikada ulusal temsil hakkını is-
teyenler, bir koltuk uğruna, ana dil-
leriyle eğitim yapabilme hakkını sa-
vunmaktan vazgeçmelerini kimse-
ye anlatamazlar.

Geri dönüş başladı mı nerede durulacağı belli olmaz. Tarih bilincine sahip olanlar bunu çok iyi bilirler.

Resmi ideoloji her zaman insanları zorla ve şiddetle teslim almaz. Bazen de insanların beyinlerini esir alır. İnsanları yarattığı resmi ideolojiye bağımlı kılar ve düşünemez, üretemez duruma getirir.

Tehlikeli ve zor olan budur. Fiziki esaret ve şiddet bir gün biter. Ama beyinler teslim alınmışsa bundan kurtuluş çok zor, hatta imkansızdır.

Dünyanın pek çok ülkesinde bazı değerler öne çıkarılır ve insanlar buna kilitlenir. Liderler kutsallaştırılır. Grup, takım; biz yerine liderler ve yaratılan 'kutsal değerler' öne çıkar. Artık her şey bu lider içindir, bu değerler içindir.

Bu durumlar en çok geri toplumlarda, bazen de kendilerine ilerici sosyalist denilen toplumlarda ortaya çıkar. Hiç kimse söylenenlerin, yapılanların hatalı olduğunu söyleyemez, karşı çıkamaz. Çıkanlar da hemen bu değerler adına karalanır, bazen de ortadan kaldırılır.

Az gelişmiş toplumlarda lider ve resmi görüş çok önemlidir. Halka yapılan her türlü kötülük bu değerlerin arkasına saklanmaktadır.

Türkiye, resmi görüş ve lider etkisini en katı olarak yaşayan ülkelerdendir. Bu yüzden yapılacak her şey -olumlu ya da olumsuz- devletin, grupların veya kişilerin yüce çıkarlarına dayandırılmaktadır. Devletin veya grupların yüce menfaatleri söz konusu olunca da bireylerin çıkarlarının önemi ortadan kalkmaktadır.

Bağımlı uluslar için de durum farklı değildir. Onların da resmi görüşü vardır. Onlarda da lider etkisi çok önemlidir. Onlarda da lider her şeyi bilir ve halk adına uygun olanı yapar. O yanılmaz; dün ve bu gün farklı şeyler söylese de mutlaka bir bildiği vardır. Onun söylediklerini tartışmak, farklı şeyler söylemek "kendini dayatmaktır. Kendini dayatmak ise lidere, harekete ve o halka yapılabilecek en büyük kötülüktür. Asolan liderin dediklerini anlamak ve onun söylediklerini halka tercüme etmektir."

Böylece kişinin yaratıcılığı, üreticiliği köreltilmekte. birey körü körüne lideri izleyen robotlara dönüştürülmektedir.

Bu durum bize yabancı değildir. Reel sosyalizmin çöküşünün ardındaki temel düşüncelerden biri bu anlayış değil miydi?...

Neden devrimden sonra Sovyetler Birliğinde bir Tolstoy, bir Gorki, bir Çaykovski vb. çıkmamıştır? Kişinin kendisini ifade etmesi, sınırsız özgürlükle mümkündür. Sanatçı kendini özgür hissetmezse kendini ifade edemez, özgün olanı yaratamaz. Siparişle kalıcı eser üretilmez.

İşte temel sıkıntı buradadır. Bu resmi görüşdür. Devletlerin resmi görüşleri olduğu gibi grupların da, siyasi anlayışların da resmi görüşleri olabilir. Ve bu görüşler, o hareketlerin olduğu gibi ülkelerin ve halkların önlerini tıkamakta, ufuklarını karartmaktadır.

İşte ana dil eğitimi ile ilgili eğitim emekçilerinin istemi de ne yazık ki resmi görüşler arası anlaşma sonucu tüzükten çıkarıldı. Bu değişikliğin arkasından meclis de Kopenhag kriterlerine uygun değişiklikler yaparak bazı yasaları meclisten geçirdi. Ana dilde öğretim hakkını da -ana dilde eğitim değil- kabul etti. Böylece Eğitim Sen'i bu istem için mücadele etme zahmetinden(!) kurtardı. Bu amaç gerçekleştirilene göre, yöneticilere düşen görev, kurultayı yeniden toplayıp gereği kalmayan bu maddeyi tüzükten çıkarmaktır.

Eğitim-Sen'e Düşen Görev

Eğitim Sen'in geldiği nokta bir yol ayrımıdır. Ya tüzük kurultayını toplayıp ana dilde eğitim hakkını savunma maddesini yeniden tüzükteki amaçlar bölümüne alır ya da asgari demokrat olmanın belirleyici ölçüsü olan bu maddeden vazgeçerek yeni kimliği ile kitlelerin önüne çıkar.

Yönetimi paylaşan ve kendilerine yurtsever diyenlere de çok önemli bir sorumluluk düşmektedir. Onlar da ya adlarının önündeki "yurtsever" sıfatından vazgeçecekler, ya da ana dilde eğitim hakkına sımsıkı sarılacak ve temel varlık nedenleri olarak göreceklerdiler.

Sendikada ulusal temsil hakkını isteyenler, bir koltuk uğruna, ana dilleriyle eğitim yapabileme hakkını savunmaktan vazgeçmelerini kimseye anlatamazlar.

Ana dilde eğitim hakkını savunmayan, onu tüzükten çıkaranlara demokrat denilemeyeceği gibi yurtsever asla denilemez.

İnanıyoruz ki Eğitim Sen'de sağ duyu galip gelecek, kendisini var eden ve bu günlere taşıyan kimliğine ve değerlerine sahip çıkacaktır. Bu konuda açılacak hukuk davalarını da bu güne kadar olduğu gibi yine göğüsleyecektir. Bunun için yeterli gücü, birikimi ve deneyimi vardır.

Geriye kalan biraz cesarettir. Evet sadece biraz cesaret.

Bir belge

ve

Kürdistan'da tarih araştırmaları

● **Ali Haydar Koç**

Kürt Tarihine ilişkin araştırmaların azlığı ve özellikle yakın çağa ait tarihi vesikaların sunduğu bilgiler ile ulusal ve siyasal düşüncelerin bilimsel veriler ışığında yeterince incelenmediği gerçeği ortadadır. Yakın tarihimizde gelişen sosyal, siyasal ve ulusal fikirlerin ve özelliklerinin araştırılamamış olmasının yanı sıra, bu fikirlerin içinde gelişme gösterdikleri politik ve toplumsal zemin de bilimsel olarak genişliğine araştırılamamıştır. 17. yüzyıldan 19. yüzyıla ve günümüze kadar uzanan dönemlerdeki yerli düşünürlerin önemli sayılabilecek olanları, ulusal ve politik

nazariyeler üretmedikleri ve Kürt tarih ve siyasal fikirlerinin üretilmesine de katkıda bulunmadıkları bir gerçektir. Üretilen düşünceler çoğunlukla Kürdistan'a hüküm eden imparatorluk ve devletlerin çıkarlarına hizmet ettiği gibi, ayrıca Kürtlerdeki aşiretçi toplumsal yapının sınırları içinde boğulup kalmıştır. Yani aşiretçi yapıyı aşan ulusalcı ve devletçi siyasal fikirlere doğru giden bir yolun izlenmediği gerçeği olgularla kanıtlanmaktadır. 19. Yüzyılın ikinci yarısı ile 20.yüzyılın başından itibaren geleneksel sınırlar içinde düşünsel ve tarihsel teoriler

yaratmaya çalışan bazı gelenekçi Kürt aydınları, eskiye dayanan yerli gelenekçi ulusal ve siyasal düşünceler ile batının etkisiyle ortaya çıkan yeni düşünce ve ulusal fikirleri birbirine karıştırarak bir gelişme göstermek istemişlerse de, sonuçta eskiye ait düşünsel ve kültürel değerlerin etkisinde kalarak ileriye yönelik bir gelişme gösterememişlerdir.

Bu gelişmeler ışığında ilerlemenin olmayışının temel nedenlerinden bir tanesi ise Kürt düşünce dünyasında tarihi olguların karşılaştırılarak bilimsel bir zeminde araştırılmamasından ileri geldiğini rahatca savunabiliriz. Bilimsel olarak çok şikayetlerimiz var, ama şikayetlerinize karşılık çözümler bulmada ise zayıf davranarak ısrarcı olmuyor ve çözümler bulmuyoruz.

Kürt tarih bilimi ile uğraşmak isteyen çoğu yerli düşünürün en büyük şikayetlerinden biri yazılı belgelerin yetersizliğidir. Bir tarihçi için birinci sorun belgelerin yetersizliği değildir, birinci sorun gerçekten tarihçi olarak bir dönem üzerine çalışıp çalışamayacağıdır. İlk etapta gerekli olan tarihin kendi mesleğine karşı duyduğu saygı ve bilimsel çalışma azmidir.

Kürdistan tarihi ile ilgili çalışma yapmak isteyen bir çok bilimadamı ve araştırmacı Kürtlere ait belgelerin yetersizliğinden yakınır, çok az sayıda varolan belgelere, Kürdistan'ı denetimlerinde tutan, çıkarları gereği yakından ilgilenen devletlerin gizli arşivlerinde saklı tutuldukları için ulaşamadıklarından şikayet ederler. Elbetteki bu düşüncelerinde haklı olduklarını söyleyemeyiz. Arşivlerdeki tarihi değeri olan yığınla bilgi ve belgelerin derlenmesi çok zordur, ayrıca Kürtlere ait eserlere ve Kürtleri konu edinen yazılı vesikalara ulaşmak da pek kolay değildir. Söz konusu devletlerin Arşiv ve kütüphanelerinde, üzerlerinde "gizlidir" damgası olan belge ve zengin kaynakların büyük bir titizlikle saklanması ve bilimadamlarına yasaklanması bilinen bir gerçektir ve araştırmacıların önüne çıkarılan en büyük engellerden biri-

ni teşkil ediyor. Ama vaziyet böyledir diye herşeyi bırakmak gerekmiyor. Belgeleri elde etmek için çok çaba ve emek harcamak gerekiyor. Son senelerde Kürt tarihi üzerinde yapılan amatör çalışmalarda daha çok romantik Kürt tarihçiliği öne çıkarılmıştır. Bu düşünsel tarzın, kendisine yönelik yapılan eleştirilerin önünü tıkadığını görmekteyiz. Ayrıca zaman zaman Kürt tarihi ile ilgili bilgileri ve belgeleri bilimsel açıdan yorumlama yoksunluğunun ve çıkmazının yaşandığını da kabul etmek gerekiyor. Araştırmacı anla-

yışa dayanan bilimsel tarihçilik tarzını ve yöntemini temsil edecek bir düzey yakaladığımızı söyleyemeyiz. Bütün bunların yanında Kürtler açısından pek iyi bir durum arz etmeyen asıl konu ise, Kürt arşiv ve Kütüphanesinin kurulamamasıdır. Kürt toplumunun bilgi üretme merkezlerine ihtiyacı var, bilgi üretme merkezlerinin de bilimsel çalışmalarını yürütebilmeleri ve bilgi üretebilmeleri için de kurulacak olan Kürt arşiv ve kütüphanelerinden yararlanması gerekiyor. Yani belgelerin yetersizliği fikri ile arşiv ve kütüphanelere ulaşmama düşüncesini yok edebilmenin yollarından biri, -ki en önemlisidir- Kürt arşiv ve kütüphanelerinin kurul-

masından geçiyor. Bunun yanında Kürtlerle ilgili belge ve bilgilere daha rahat ulaşmak için bir bilgi bankasının kurulması da pek yabana atılacak bir düşünce değildir.

Herşeyden önce tarih bilimi yazılı belgelerin yorumlanmasıyla ve kuşkusuz ki yazılı belgelerle yapılır. Tabii ki belgelerin varlığı söz konusu olduğu zaman bu kural geçerli, yoksa başka yollar da yok değil. Ama belgelerin yorumlanmasından önce bulunması gerekiyor ve bu da öyle kolay bir iş değil, çok zahmetli bir iş ve işçiliktir. Tarihi olaylar kendilerini ancak belgelerin vasıtasıyla tanıtabilirler ve tanınabilirler. Belgeler geçmişimizin birer tanığı ve açıklayıcısıdır, onlara bir şahit gibi soru sordukça konuşabilirler, ama eğer soru sorulmazsa konuşmaya pek niyetli değildirler.

Kürtlerin tarih bilinci, bilimi ve araştırması daha emekleme döneminde. Ne yazık ki, Kürt tarih anlayışının günümüzdeki genel durumunu şöyle bir cümle ile kısaca formüle etmek mümkün. Bir kısım Kürt parti ve örgütleri Kürt tarihini objektif değil de, kendi parti anlayışı ve ideolojisine göre yorumlamayı daha uygun görüyor ve objektiflikten uzak duran masalcı kahramanlıkları hikayeci bir anlayışla anlatarak romantik bir yol izliyorlar. Yani belge ve olguları karşılaştırarak açıklamak gibi bir düşünceleri ve kaygıları yoktur. Tabii ki bu gibi araştırmalar onların işi değil, ama onlara doğru malzemeyi sunmak tarihçiye düşüyor, onların da bunu kendi siyasetlerini ve toplum hakkındaki düşüncelerini daha sağlam ve doğru temele oturtması için kabul etmesi gerekiyor. Bunu şunun için yazıyorum; Kürt tarihi ile ilgilenenler daha çok bu partilerin ve örgütlerin anlayışıyla hareket ederek onlardan etkileniyorlar, halbuki bu partilerin ve örgütlerin başta tarih bilimi olmak üzere diğer bilim alanlarıyla ilgilenenlerden etkilenmesi gerekiyor. Maalesef bizde bu konu tam tersi, tarihin yanlış yorumlarla sloganlaştırılması yolu izleniyor. Politik çıkarlar gereği kendi geçmişimizi icat etmeye gerek yoktur, geçmişimiz zaten vardır ve devam ediyor. Üzülersek söylemek gerekirse bizde bazen geçmiş icat edilmektedir.

Tarih yazmak öyle kolay bir iş değildir, onurluca, gerçekleri doğru yazmak, yorumlamak ve elden geldiğince en gizli kaynaklara bütün zorlukları göze alarak ulaşmayı becermektir tarih. Geçmiş icat etmek gibi kolaycı ve gerçekçi olmayan bir yola başvurmak hiçte doğru bir düşünsel tavır değildir. Aslında bu konuda söylenecek çok şey var, ama bu gibi konular şu an benim konumun ana etkenini oluşturmuyor.

Kürdistan ile ilgili arşiv ve kaynak araştırmaları bilimi ve bilgisi daha çok zayıf bir durum yaşıyor. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı Kürtler kendilerini tanımakta ve tanımlamakta büyük bir zorluğu yaşamaktadırlar. Kürt iç ilişkileri ve Kürt tarihi ile ilgili bilgiler çoğunlukla dışarıdan içe aktarılmış bilgilerden oluşuyor. Kürtler kendileri hakkındaki kaynaklara ulaşip bilgi ve düşünce üretmede çok geri bir durumu yaşadıkları gerçeği gözardı edilemez. Kürtler hakkında yazılan tarihi bilgiler daha çok yabancı gezginciler, Kürt coğrafyasında çıkarı olan devletlerin dış istihbarat ve dış ilişkilerden sorumlu elemanları, savaş zamanlarında Kürtleri tanıyan yabancı subay, asker ve teknik elemanların yaz-

dıkları anılar ve Kürdistan hakkında yabancı devletlerin dışişleri bakanlığına bağlı elçi ve konsolosların raporları ve anılarından oluşuyor. Elbette ki bu tür örnekleri çoğaltmak mümkün. Bu tür bilgiler Kürdistan'da çıkarı olan devletlerin politik ve ekonomik eğilimlerini temsil etmekle birlikte, Kürtler açısından en azından Kürtler hakkında bazı tarihi bilgileri de yazılı hale getirmişlerdir. Ama şunu gözardı etmemek gerekiyor, bilgilerin ve belgelerin çoğu taraflı olarak Kürdistan'da kendi politik ve ekonomik emelleri olan devletlerin çıkarları temelinde hazırlanmıştır. Kürt dış politikası üzerinde çalışan bir bilim adamı için bu tür belge ve kaynaklar çok önem arzedebilirler. Ama Kürt iç politikasını belirlemeye çalışan siyasi organizasyonlar ve Kürt iç ilişkileri üzerinde çalışma yapan bilimadamları ve araştırmacılar için birinci dereceden bir öneme sahip değildirler. Burada eleştirilen ve yanlış görülen düşünce ise bir bütün olarak Kürtlerin kendi tarihlerini sürekli dışarıdan öğrenmeleridir, amaç ise bu tür eğilimlerden artık vazgeçilmesi gerektiğini vurgulamak ve bu eğilimlerin doğru olmadığı gerçeğini ortaya koymaktır.

Kürt tarihi üzerinde bilimsel çalışma ve araştırmalar yapmak isteyen araştırmacıların öncelikle Türkiye, İran, Irak ve Suriye sınırları içindeki kütüphanelere, askeri kurmaylıklara ait arşivlere ve devlet arşivlerine uğraması gerekiyor. Bu araştırmaların bilimselliği açısından daha kolay anlaşılabilmesi için de bütün bu saydığımız devletlerin dillerine de hakim olmak da bir başka zorunluluğu önümüze koyuyor. Ve tabii ki şu notu düşmeden geçemiyeceğiz: Kürtleri içeren bir çok vesikanın da yukarıda saydığımız devletler tarafından yokedildiğini de hesaba katmamız gerekiyor.

Yine Kürtlerle ilgili araştırmaların bir başka boyutunu ise Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, yani hemen hemen bütün Doğu ve Batı Avrupa ülkeleri, kuzey Afrika devletlerinin çoğu ve Amerika'daki kütüphane ve arşivlerdeki bilgi ve yazılı vesikalar oluşturuyor. Ve yine bu kütüphane ve arşivlere uğramak isteyen bir tarih araştırmacısının çalışmasını yönelttiği devletin diline bilimsel çalışmanın yararlılığı açısından hakim olması gerekir. Kürtlerle ilgili belge ve bilgilerin dünyanın en geniş coğrafyasına yayıldığını söylersek pek abartmış olmayız. Geniş bir coğrafyaya yayılmış vesikaların peşinde koşmanın önümüze koyduğu zorlukların varlığı

bir yana. el değmemiş yazılı belgelerle yeni düşünce ve teoriler üreterek bilime katkı sunmanın ve bir toplumun gizli kalmış tarihsel dünyasını açığa çıkarmanın keyfine de rahatlık ve sevinç demek lazım.

Kürt tarihinde geçmişten günümüze uzanan Kürt dış siyasetinin en incelenmemiş alanı ve en az hatıra getirilen konusu ise diploması tarihidir. Bu incelenmemiş ve Kürt tarihinde pek hatırlanmamış olan bu konu, Kürtlerle diğer devlet ve toplumlar arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkilerin sağlam bir temel üzerinde oluşmamasında büyük bir rol oynamıştır. Bu derin tarihi unutkanlığın, araştırma yapan kişiler tarafından vesikalar ışığında yazılarak hatırlanması bilimsel bir vazifedir. Bu alanda tarihçilerin yapacağı bilimsel çalışmalar ışığında ortaya çıkan/çıkarılabilecek belgeler Kürtlerin siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel geçmişten günümüze uzanan Kürt düşünce tarihine büyük katkılarda bulunacağı gibi, Kürtlerle yukarıda saydığımız devletler arasındaki diploması tarihinin de temel taşlarını teşkil edeceği muhakkaktır.

Geçmiş ile ilgili tarihsel değerlere sahip belgelerle toplumları bilgilendirme ve toplumlar arasındaki diplomatik ilişkilerin ortaya çıkarılması vazifesinin genellikle bilimsel araştırmalar yapmak isteyen tarihçiye ait olduğu ve tarihçinin de bu türden verileri vesikalar ışığında bilimsel gerçekliğin süzgecinden geçirerek insanlara sunması ona yüklenmiş bir ödevdir. Kürt diploması tarihi ile ilgili çalışmalar daha işlenmemiş hammadde gibi Kürt tarihçilerinin önünde bekleyen en zorunlu görevlerden biri olarak beklemektedir. Bu türden araştırmalar derinliğine ve genişliğine yapılmadığı sürece, Kürtlerin dışarıya yönelik politik çalışmalarında pek başarılı olamayacaklarını bilmek zorundayız.

Belgeleri kapalı kapıların ardına kilitliyerek hapis etmenin, veya düşünen insanları cezalandırıp yine kitaplar ve diğer belgeler gibi kapalı kapıların ardına kilitlemenin, tarihte insana pek bir faydası olmuş mudur? Çok iyi bilmek gerekiyor ki, hiç bir zaman gerçekler saklanamaz ya da ömür boyu gizli kalamaz. Kürdistan'ın yıllardır bu tür baskılara ve inkarlarla dolu bir tarih yaşaması, insanlığın yaşadığı en büyük talihsiz trajedilerinden ve ayıplarından birini bize açık bir şekilde olgularıyla birlikte göstermektedir.

Ayrıca Kürtlerle ilgili bir çok belge ve değişik zaman ve mekanlarda yazılmış dökümanlar dünyanın değişik arşivlerinde, kütüphanelerinde

ve istihbarat servislerinin raflarındaki gizli bölmelerde hapistir. Artık bizim görevimiz bütün bu zorlukları göze alarak bir toplumun gizlenen gerçeğini tarihsel gözlemlerle bilim dünyasının hizmetine sunmaktır. Tarih yazmak, onu namusluca, doğru olarak yazmak, yapabildiğimiz ölçüde gizli kaynaklara ulaşma, zorluklara katlanmayı göze alarak Kürtlerle ilgili belgelere ulaşma becerisini göstermektir.

Anadolu'dan Rusya'ya, Kafkaslar'a, Ortadoğudan Kuzey Afrika'ya ve yine Avrupa'dan Amerika'ya kadar bütün arşivlerde Kürtlerle ilgili milyonlarca belge bulunmaktadır, çoğunun sadece tozunu silip topluma sunmalıyız ve çoğu da hapislikten kurtulmayı beklemektedir. İşte bütün bu belgeleri Kürt beleği ile biraraya getirerek, araştırarak ve analiz ederek, başta Kürt kamuoyu olmak üzere Kürtlerle ilgili tarih çalışmaları yapmak isteyen yabancı bilimadamlarına sunmalıyız. Ve artık biz kendimizi yabancıların hakkımızda yazdıklarıyla değil, yerli bilimadamlarının araştırmalarıyla tanımalıyız, yabancılar bizden bizi öğrenmeye çalışsınlar, biz de onların kaynağı olursak daha iyi olur düşüncesini taşıyorum. Bütün bunlar beraberinde Kürtlerle diğer toplumlar arasındaki dayanışmayı ve karşılıklı bilgi alışverişini de getirecektir.

Bu kısa açıklamadan sonra elimde şu anda asıl konuyu teşkil eden bir belge var ve onu Kürt kamuoyuna sunmayı bir görev biliyorum. Özellikle bu belge dikkatlice incelenince İngiltere'nin ikinci dünya savaşından sonra Ortadoğu'daki ekonomik ve siyasi çıkarlarını sağlamlaştırmak ve geliştirmek için çok yönlü çalışmalar başlattığını görüyoruz. Ve özellikle o dönemde Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da kendine mütefikler bularak politik ve ekonomik girişimlerde bulunması İngilizleri daha çok telaşlandırmıştı. Bu belge İngiltere'nin 1945'den sonraki dönemde Kürtlere karşı çıkarıcı siyasetini de çok net ortaya koymaktadır. İngilizlerin Ortadoğu'da bir Kürt haritası istememelerinin nedenlerini ancak bu gizli kalmış ve 50 yıl sonra ortaya çıkmış vesikalarla anlıyoruz. Belgede neler yok ki, Kürt tarihi ile ilgili bilgiler, Kürt büyükleri hakkındaki düşünceler, Kürt partileri, Kürt basını, Kürt aşiretleri ve aşiret reisleri, aşiretler arasındaki ilişkiler, Kürt aşiretleri ile Ortadoğu'da varolan devletler arasındaki sosyal ve siyasi ilişkiler, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın Kürtlere karşı olan açık tavrı, Sovyet tehlikesine karşı Kürtleri Ortadoğu'daki politik çıkarlarının neresine

koyacakları konusundaki telaşı, Kürdistan'daki dini gruplar arasındaki ilişkiler, 20. yüzyılın ilk yarısındaki Kürt isyanlarıyla ilgili detaylı inceleme ve yorumlar, Türkiye, İran ve Irak'ın Kürtleri istenilen seviyede denetime almadığı ve yönetemediklerini eleştirmek, önerilerde bulunmak ve özellikle Kürtlere bulundukları devletlerin egemenliklerinde yaşamaları tavsiyesinde bulunmak, vs. Bu kısa bilgiden sonra belgenin yorumunu olduğu gibi okuyucuya bırakıyorum. Belge İngiltere'deki Kraliyet Arşivi'nin uluslararası işlere bakan Kraliyet Enstitüsü Bölümü'nden alınmıştır. Uluslararası işlere bakan Kraliyet Enstitüsü'nün Ortadoğu'dan sorumlu grubu tarafından 02.05.1947 tarihinde yapılan bir toplantıda hazırlanmıştır. Bu grubun bir üyesi olan Collonel W.G. Elphinston tarafından okunarak tartışmaya açılmıştır. Aynı zamanda bu belge, grubun yaptığı sözkonusu toplantının gündemini teşkil ederek tartışılmıştır. Belge "Kürt problemi" (The Kurdish Problem) adını taşımaktadır. Belgenin üzerindeki tarih 2 Mayıs 1947'dir. Yine belgenin üzerinde "gizlidir Yayınlanamaz" damgası mevcuttur. Belgede 31 katılımcının ismi geçmektedir, tahminim bu katılımın daha yüksek olduğu yolundadır. Yine bu belgede ismi geçenlerin bir kaçının Kürt kamuoyunca Kürdolog olarak bilinmesi de işin bir başka yönünü teşkil etmektedir. Belgenin orijinali İngilizcedir. Belgeyi İngilizceden Türkçeye çevirerek ve özellikle belge üzerinde yorum yapmaktan kaçınarak aşağıda olduğu gibi yayınlamayı gerekli gördüm. Tabii ki çeviri profesyonel bir çevirmenin çalışması değil, gerekli itina gösterilmesine rağmen tercümenin niteliği konusunda okuyucunun hoşgörüsüne sığınıyorum.

Belgenin Numarası: 8/1477

Tarih : 02.05.1947

Uluslararası işlere bakan Kraliyet Enstitüsü'nün Ortadoğu'dan sorumlu grubu

(Üzerinde yayınlanamaz, gizlidir diye not düşmüşler.)

Toplantının yapıldığı tarih: 02. Mayıs. 1947
Konuşmacı: Colonel.W.G.Elphinston.

Konunun başlığı: Kürt Sorunu - (The Kurdish Problem)

(Toplantıya katılan bazı uzmanların isimleri de tek tek verilmiş.)

Katılımcılar:

Colonel. W. G. Elphinston – Konuşmacı,
Sir Angus Gillan – Toplantıyı yöneten başkan,
D. N. Barbour
A. Odr. K. C. Buss
J. R. Eracken
Lavy Bakstansky
Major H. M. Burton
Miss M. S. Drower
Capt. H. Dukworth
W. S. Edmonds
Mrs. R. Elphinston
D. A. Greenhill
A. M. Hamilton
K. R. J. Hussey
Lt. Col. Keighley Bell
G. M. Lees
Miss. D. Monro
James Livingstone
Miss. A. K. S. Lambton
Brig. S. H. Lokoric
Lt. Col. C. H. O. Scafe
F.S toakes
Mr. Gouch
Mr. Holmke
Mr. Latimer
Mr. Lloyd
Mr. Storrs
Miss. Cumine
Miss. Faber
Miss. Kirkpatrick
Miss. Westley

Kürt sorunu- (The Kurdish Problem)

Kürtlerden dünyanın en eski halklarından biri olarak sözedilir. M.Ö. 2000 yılına ait Sümer (Sümer devleti Ortadoğu'nun en eski devletlerinden biri idi) yazıtlarının bu halka dayandığı öne sürülür. Kürtlerin, Herodot (Herodotos) ve Ksenefon(Xenophon) adlı tarihçilerin, tarih kitaplarında zikredildikleri bilinmektedir. Yani mantar gibi birden yerden bitmiş bir halk değil, sözünü ettiğimiz halk. Etnik varlığını 4000 yıl boyunca koruyabilmiş bu halkın, bundan sonra da ayrı varlığını koruyabileceği ve bunun da onlar adına bir süre daha sorun oluşturacağı düşünülemez mi? Bu gelişmenin nedeni, bana kalırsa Kürtlerin asimile olmaya duydukları tepkiden kaynaklanmaktadır. Sözelimi 17. yüzyıldan bu yana Suriye'de, Masyaf Gaza el Alavita adlı bölgede, dört bir yanında Arapların yaşadığı 400 Kürt'ten oluşan bir Kürt Aşireti yaşıyor. Aşiret Kürt geleneklerini bugüne kadar

koruyarak sürdürebilmiş, kısaca Kürt varlığını koruyabilmiştir.

Tarihte en ünlü Kürtlerden biri, daha çok da "Haçlı seferlerini püskürten Selahaddin" olarak bilinen, Selahaddin Eyübi'dir. Modern Kürtlük kategorisi altında değerlendirilebilecek çarpıcı bir örnektir. Eyübi; Arap rejimi altında Kürt olarak da yaşanabileceğini gösterir. 17. yüzyılda Kürtler, istilacı Türkler ile İran'ın Safevi Hanedanlığı arasında cereyan eden savaşa karışırlar. Bugün olduğu gibi, o zaman da Kürtlerin İran yönetimi ile arası bozuktur ve böylece Kürtlerin önemli bir bölümü Aryan olan İran hükümetine karşı, Osmanlı istilacıları ile ittifak yaparlar, Kürtlerin kendileri de Aryandırlar.

Bu olayla, bugün, Azerbeycan ve Türkiye'nin Güneydoğusunda yaşanan durum arasındaki benzerliği (analojiyi) gözardı edemeyiz. Yani, eğer Kürtler yaşadıkları ülkenin hükümetine karşı kuzeyli istilacılarla ittifak edecek olurlarsa, bunun tarihte bir ilk olmayacağını bilmek zorundayız.

Osmanlı Sultanı Murat (IV.) ve İran Şahı II. Abbas'ın 1639 (Burada kastedilen Kasr-i Şirin Antlaşmasıdır) yılında yaptıkları ve 1918 yılına kadar İran ile Türkiye'nin sınırlarını belirleyen antlaşmayla, Kürtler sınır olarak ikiye bölündüler. Eylül 1921'de imzalanan Franklin-Bouillon antlaşmasıyla da Kürtler Türkiye'nin Güneydoğusu ile Suriye arasında bölünmüş oldular. Keza bugünkü Türkiye-Suriye sınırları da bu antlaşmaya göre belirlenmiştir. Sultan (IV.) Murat'ın yaptığı antlaşmanın, Farslılara karşı Osmanlılara yardım etmelerinden ötürü Türkiye Kürtlerine bazı imtiyazlar tanımış olduğu söylenebilir. Antlaşma uyarınca onbir Kürt Emirliği oluşturulmuş ve öyle görünüyor ki Kürtler 1826'ya kadar bu sınırlar dahilinde barış içinde yaşayabilmişlerdir. Ancak 1826'dan sonra Sultan (II.) Mahmut'un modernleşme programını yürürlüğe koymasıyla birlikte devreye giren modern sivil yönetim bölge "Baronlarının - Emirle-

rin", yani feodal önderlerin otoritelerini büyük ölçüde sarsmıştır. Bir yanda Mısır'da Mehmet Ali Paşa ayaklanması, öte yanda İbrahim Paşa tarafından Türkiye ve Suriye'nin istilaya çalışılması Kürtler için bir fırsat yaratmıştır. Botan Prensi Bedirhan önderliğinde 1830'dan 1845 yılına kadar sürecek bağımsız bir Kürt Konfederasyonu teşkil edilmiştir. 1847'de Türkler Bedirhan'ı indirip yeniden Türk idaresini kurmuşlardır.

Bedirhan Girit'e sürülmüş, 1868'de Şam'da ölmüştür.

Ayaklanmanın bastırılması bazı sonuçlara yolaçmıştır; ayaklanmanın içinden, bugünlere kadar Türkiye'de varlığını sürdüren bir Kürt ulusal hareketi filizlenmiştir. Hareketin merkezi ise Suriye'ye, ilk başkanı 1830 ayaklanması önderinin torunu Celadet Bedirhan olan, "Hoybun Komitesine" geçmiştir. Suriye'deki Kürt topluluğu üç gruptan oluşmaktadır: bir yanda Jeğerah ve Halep'in kuzey-batısında, Kürt dağında bazı aşiretler yaşamaktadır. Buradaki Kürt nüfusu tahminen 200.000 dolayındadır. Bir diğer yerleşim bölgesi de 20.000 kadar göçmen Kürd'ün yaşadığı Şam'dır. Ayrıca Suriye ile Lübnan'ın bazı bölgelerinde de pek çok

politik göçmen Kürt yaşamaktadır. Kürt ulusal Komitesi "Hoybun",a yön veren güç, doğal olarak bu üçüncü gruptan oluşmaktadır. Bünyesinde yer alan Taşnak üyeleri dolayısıyla, Hoybun hareketi aynı zamanda Ermeni ulusal hareketine de bağlıdır.

Hoybun hareketinin beş kişiden oluşan yönetim kurulunda Bedirhan'lar artık temsil edilmemektedir. Kurul, Diyarbakırlı Cemil Paşa'nın torunları Kadir ve Ekrem, Memduh Selim, Nafiz Bey (ikisi doktor) ve genç fanatik bir yurtsever olan Osman Sabri'den oluşmaktadır. Şam'daki Kürt Kolonisinin önderleri, özellikle Ali Ağa ve Zilfo, ulusal harekete sempati duymaktadırlar. Ne var ki, bizim edindiğimiz izlenime göre bu ilginin altında biraz kendi kişisel prestijini artırma ve harekete ilgisiz kalma durumunda

Kürt ulusal hareketinin feodal imtiyazlara yönelik Türk saldırısına karşı bir tepki olarak doğduğunu belirledik. Ancak modern Kürt hareketinin yalnızca eski pozisyon ve güçlerinde inat eden aşiret reislerinin ajitasyonu ile örgütlenebildiğini düşünmek yanlış olur. Hareketin önderlerinin, bir bölümü öyle olmazsa da, çoğunun aynı zamanda aşiret reisi olduğu doğrudur. Ne var ki, bu da Kürtlerin öteden beri, aynı zamanda doğal önderleri olan feodal önderlerine liderlik vasıflarını yüklemeleriyle ilgilidir. Benzer bir argüman Filistin'deki Araplar içinde geçerlidir.

karşılaşacakları olası dedikoduları önleme kaygısı yatmaktadır.

Aşiret reisleri ulusal harekete daha aktif bir biçimde destek olmaktadır. Bunlar, 1925 ve 1930 yıllarında Türkiye'deki isyancılara yardım etmek için fırsatlar kollamışlardır. Sözelimi, aşiretler arasında yaygın olduğu üzere Türkiye-Suriye sınır hattı üzerinde sürekli geçiş yapabilmişlerdir. Bu aşiretlerin konumları sınırın bir yakasından diğer yakasına karşılıklı haber taşıyabilmek için oldukça da uygun bir durumdadır. Hoybun örgütü Türkiye, İran ve Irak'da etkinlik gösteren Kürt hareketleri ile de temas halindedir. Yardım gereksinimi olan Kürt yurtseverleri, örgütün mali kaynakları elverdiği ölçüde destek görmektedirler. 1930 isyanı önderlerinden İhsan Nuri bu ödeneklerden yararlananlar arasındadır; kendisi daha sonra servet yaparak Tahran'da yaşamını sürdürmüştür.

Az önce Kürt ulusal hareketinin feodal imtiyazlara yönelik Türk saldırısına karşı bir tepki olarak doğduğunu belirledik. Ancak modern Kürt hareketinin yalnızca eski pozisyon ve güçlerinde inat eden aşiret reislerinin ajitasyonu ile örgütlenebildiğini düşünmek yanlış olur. Hareketin önderlerinin, bir bölümü öyle olmazsa da, çoğunun aynı zamanda aşiret reisi olduğu doğrudur. Ne var ki, bu da Kürtlerin öteden beri, aynı zamanda doğal önderleri olan feodal önderlerine liderlik vasıflarını yüklemeleriyle ilgilidir. Benzer bir argüman Filistin'deki Araplar içinde geçerlidir.

İki dünya savaşı arasındaki dönemde Türklerle karşı yapılan üç ayaklanmayı –1925'de Piranlı Şeyh Sait, 1930'da İhsan Nuri önderliğinde ve 1937'de Dersim'de– feodal önderlerin ajitasyonundan çok daha derin, çok daha zorunlu ivmeler belirlemiştir. 1919'da sekiz ay boyunca bir Kürt aşiretiyle birlikte yaşadığım için, onları iyi tanıdığımı söyleyebilirim. O günlerde bir çok yönetim alternatifi arasında seçim yapma şansı belirmişti ve benim tanıdığım aşiret kesinlikle Türkleri seçmeye eğilimliydi. Açıkça Kürt bağımsızlığına karşıtılar ve bunu açıkça söylüyorlardı. Kendilerine iyi ekin, ekmek, konuklar geldiğinde kesilmek üzere kurbanlık koyun, akşamları için bir şişe arak (rakı), kan davalarında kullanılmak üzere yeterli miktarda mühimmat verildiği sürece, aşiret Kürtleri kimin idaresi altında yaşayacaklarını pek önemsemiyorlardı o günlerde. Türkleri tanıyorlardı, başları sıkıştığında kime rüşvet vereceklerini biliyorlardı ve bu yüzden Türkleri eleştirmekten imtina ediyorlardı

(sakınıyorlardı).

O günlerden bu yana eğitim sayesinde çok şey değişti. Sözelimi şu benim yaşı a şiret liderinin oğlu, Aqualar(Aşiret belgede geçtiği gibi yazılmıştır) diye bilinirler, Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi'nde eğitim görmüştü, mükemmel İngilizce konuşuyordu. Bugün artık aşiretler dış dünyanın ürünleri arasına girdiler, çağdaş uygarlığın okul gibi, hastane gibi nimetleriyle tanıştılar ve bütün bu nimetleri kendilerine aşiret reislerinin, kendi bütçeleriyle sağlayamayacağını gördüler. Feodal geleneklerin (usüllerin) zayıflaması yönünde bir eğilim var karşımızda. Yine de Kürt ulusal hareketinin giderek güçlendiğini görüyoruz. Nasıl açıklamalıyız bu durumu?

Bence bunun nedenini ulus (aslında rase,ırk) gururunda aramalı. Kürt, Kürt olmakla, kadim bir soydan gelmekle gurur duyuyor ve ne Türk, ne Arap, ne de Farşlılar tarafından asimile olmamakta inatçı davranıyorlar. İki savaş arası dönemde yaşanan üç büyük Kürt ayaklanmasına aslında Mustafa Kemal'in özellikle de 1937 Ocağın'da Dersim'de yayınlattığı Kürt karşıtı yasalarla son noktasını bulan, asimilasyon politikası neden olmuştur. Ulus gururu İran ve Irak'ta daha farklı bir yol izlemiştir. Kürtler, Arap ya da Fars hükümetinin tebaası (vatandaşı) olmaktan hoşlanmamakla birlikte, istediklerinin kendilerine verilmesi, yani adil bir anlaşma yapılması halinde, bu hükümetlerle ortak çalışmaya hazır görünüyorlar. İran'da adil bir anlaşmanın yapılmadığına inanıyor Kürtler. Irak'ta ise genelde çok fazla haksızlığa uğradıklarını düşünmüyorlar, ama bu yolda elde edilen kazanımlara aracılık eden Britanya hükümetini affediyorlar. Bağdat'taki Arap hükümetine pek güven duymuyorlar.

Bütün bunlardan Britanya Hükümetinin ve halkının ne çıkarı olabilir gibi bir soru yöneltilebilir. Ortadoğu'da barış ve Ortadoğu halklarıyla iyi ilişkiler içinde olmamız, bana göre en büyük çıkarımız olmalıdır. Barış koşullarını yok edebilecek ve özellikle dış güçler tarafından Ortadoğu barış güvenliğini sarsabilecek her durum karşısında dikkatli mütealalar geliştirmek zorundayız. 17. yüzyılda Kürtlerin İran'a karşı Türklerle yardım ettiklerini gördük. Yakın gelecekte de Kürtlerin İran'a karşı Rusları ya da Türkleri desteklemesi düşünülebilir mi?

Rusların Kürt ulusal hareketini kendi çıkarlarına uygun olarak yönlendirdiğine ilişkin tam bir açıklık olmazsa da, elimizdeki bilgiler biraraya

getirildiğinde ortaya çıkan tablo bu tahmini doğrulayıcı niteliktedir. Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) sonrasında, sınırlar yeniden düzenlenince 20.000 Kürt kendisini Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti vatandaşı olarak buldu.

Ruslar bu ufak sömürgelerinde, Kürtlerin her tür ulusal talebine destek verdiler ve bu etkisi bütün Kürt dünyasında duyulan bir Kürt milli duygusunun gelişmesine yolaçıyordu. Müttefik devletler 1941'de İran'a girdiğinde, Ruslar Kuzey İran Kürtleri tarafından oldukça olumlu karşılan-

dılar. Ne var ki, ilk coşku dağıldıktan sonra, Rusların kendilerine karşı Tahran hükümetini benimseyen dürüst tutumları karşısında düş kırıklığına uğradılar. Keza Güney-Batı İran'da yaşayan Kürtlerde, bizim Kürtlere ve İranlı yöneticilere yönelik tavırlarımızdan ötürü benzer duygular yaşandı. Önce coşkulu beklenti, sonra da hayalkırıklığına kapıldılar. Onlara göre Britanya ve Rusya, İran'da Nazi yanlısı hükümete ve Britanya Irak'ta yine Nazi yanlısı yönetime karşı birlikte savaşım vermişlerdi. Oysa nasıl olurdu da şimdi, bir süre önce Kürtler için bu hükümetlerle savaşan Britanya ve Rusya, kendi gözlerinde pek az değişim gösteren yeni İran ve Irak hükümetlerini destekleyebilirlerdi. Rusların İran yönetimine karşı tutumları sonradan daha az dürüst olma-

ya başladı. Öncelikle Rus işgal bölgelerinde yaşayan Kürtlerin sempatiilerini kazanmaya çalıştılar. sözgelimi Kürt hassasiyetini yaralayabilecek etkinliklere kalkıştıklarında İran yönetiminin başında bittiler. Daha güneyde Kermaşah'ta Rus Konsoloslugu memurları Kürt bölgelerinde turlar düzenleyerek Ruslar için sempati toplamaya çalıştılar. 1943'de "Jiyana Kurd" adı altında Komünist nüveler taşıyan bir örgüt Rus işgal bölgesi Kürdistan'ın da etkinlik göstermeye başladı ve bundan sonra Rusların Kürt politikası daha aktif ve kesin bir nitelik aldı.

Kürt toplumunun Mahabad çevresinde toplandığı ve Gazi Muhammed adında, bölgede sözü geçen bir Kürdün bu işle yakın bağlantıları olduğu öğrenildi. "Niştiman" adında, açıkça sos-

yalizan eğilimler taşıdığı halde, Kürt ulusal hareketine ciddi ivmeler kazandırabilen bir gazete yayınlanmaya başladı. Daha sonra bu topluluk "Komala Kurd" ya da "Kürt Toplumu" olarak anılmaya başlandı. Kendilerinin, Mahabad Kürtlerinin kuşkuyla karşıladığı, açıkça Rus yanlısı bir çizgide olan "Tudeh" Partisinden ayrılıklarını vurgulamak için çabalar harcadılar.

Bu arada Rusların Kürtlere bağımsız bir "Kürt Devleti" vaadettiği ve Gazi Muhammed'in çıkardığı gazetenin de Ruslar tarafından

finanse edildiği söylentileri yayılmaya başladı.

1944'de "Azadi" (özgürlük) ve "Yekitiya Tekoşin" (mücadele birliği) adında açıkça Komünist eğilimler yansıtan iki Kürt dergisi daha yayınlanmaya başlandı. "Niştiman" çevresi, hak mücadelesinde Kürtlerin birliğinin sağlanması gerektiği yolunda dayatıyor, feodal liderlere de kendilerini modernize etmeleri için çağrıda bulunuyordu. „Azadi" ise ulusçuluk davasından uzak durmakla birlikte, yerel gericiğe, emperyalizm ve sömürgeci güçlere karşı mücadele edebilmek için, Kürtleri birlik oluşturmaya çağırıyordu. „Azadi" çevresi açıkça Britanya karşıtı bir çizgide yer alıyordu. Ayrıca Kürt-Arap birliği propagandasına da kapılmıştı azadçılar, ancak

bu çizgi okuyucuların büyük bir bölümü tarafından pek rağbet görmedi.

1945'de Gazi Muhammed'in Mahabad'da Rusların onayıyla milis güçleri oluşturduğu söylendi. Ayrıca Rusların Barzan'daki Molla Mustafa isyanında da parmakları olduğu duyuldu: buna göre Irak ordusunun sabık Subayları Mahabad'a geçerek Ruslardan yardım almışlardı. 1946 baharında Rusya'nın Azerbeycan'dan çekilmesi konusu tartışılırken, Gazi Muhammed'in Mahabad'da Rus himayesinde bağımsız bir Kürt yönetimi kurduğu ve görkemli bir zat olan Molla Mustafa'nın da bu Kürt yönetiminin askeri güçlerinin başına getirildiği öğrenildi. Mahabad'da kendini gösteren bir diğer akıncı da Hama Raşid idi. Raşit 1941 Sonbaharında İran'a

karşı yapılan Kürt ayaklanmasını yönetmiş ve İran'dan sürüldüğünden beri Irak'ın

Süleymaniye kentinde ikamete zorlanmıştı. İran Başbakanı Qavam es Sultaneh koltuğunu henüz sağlamlaştırmadan önce, Ruslar inişe geçmeye başladılar ve İran ordusunun Azerbeycan'a girmesine göz yumdular. Kabak, Gazi Muhammed'in başına patladı. Gazi Muhammed'in akibeti hakkında bilgi edinmemiz ise şimdiye kadar mümkün olmadı. Gerçekten de Rus politikasının, işlerine geldiğinde geri çekilmeye, (özellikle kararlı bir hükümetle karşılaştıklarında) uygun koşullar sağlandıktan sonra ise daha güçlü bir biçimde bastırmaya dayandığını görmüş bulunuyoruz. Gelecekte Rusların İran'da daha kararlı bir çizgi izleyecekleri söylenebilir. Gerçi onlar için bireylerin pek önemi yoktur, ama bundan sonra uygulayacakları planlamalarda kendilerine yardımcı olacak ne Gazi Muhammed ne de başka bir lideri bulamayacaklarına kesin gözüyle bakılabilir.

Molla Mustafa'ya yapılan teşvikler bir yana, Irak'ta Rus nüfuzu en çok da propaganda yöntemleriyle sağlandı. Bağdat'ta Kürt "Rızgarı" ya da "Rescue" Partisi olarak bilinen

bir Kürt grubunun bir yandan da Rus yanlısı, ya da İngiliz karşıtı yayınlar dağıttıkları bilinmektedir.

Irak, İran ve Türkiye Kürtlerinin büyük ölçüde Rus nüfuzu ve İngiliz karşıtı Komünist propagandanın etkisi altına girdiklerine kesin gözüyle bakılmalıdır. Keza Suriye'de de aynı etkinin oluşmakta olduğuna ilişkin işaretler bulunmaktadır. Bu ülkenin Khalid Bağdaş (Halit Bektaş) adındaki genç ve zeki Kürt Komünist Partisi lideri bir süre önce Londra'da toplanan komünizm konferansına katılmıştır.

Bu gelişmeler karşısında neler yapılabilir? Cahil ve yoksul olmasına rağmen Kürt köylüsü, eninde sonunda komünist ajitatörler için kötü bir

malzemedir. Siyasi bilinçten yoksun olan köylü, gerçekte yalnızca kendi ekini ve sürüleriyle ilgilenmektedir. Bolşevizm hakkında öğrendikleri, ağalar ve aşiret şeflerinden tiksinti uyandırmakta ve bu ideolojiyi kesinlikle kendi yaşam tarzlarına aykırı bulmaktadırlar. Irak ve Güney İran'da Kürtlere seçme şansı verilecek olursa, Kürtlerin bizi seçeceği yönünde duyumlara sahibiz. Suriye'de bazı grupların, aşına oldukları ve manda süreci boyunca tercih ettikleri Fransa'ya öncelik

tanıyabilecek olmaları bir yana, bizim lehimize bir tahmin Suriye için de geçerli sayılabilir.

Kürtler kendi hallerine bırakılsalar, herhalde köklü bir değişimden yana tavır almazlardı. Ancak Kürtlerin kendi hallerine bırakıldığını kim söyleyebilir? Gittikçe daha fazla Kürt, istençli ya da istençsiz, yeniden Rusya tarafına çark etmektedir. Ancak içlerinden bazılarını, Britanya'dan medet ummaya iten neden nedir? Kuşkusuz aramızda onları bu yönde teşvik etmek isteyenler bulunmaktadır, ancak politikamız bu olmamalıdır. Kürtlerin yaşadıkları ülkelerin (devletlerin) yönetimleri kendi uyrukluklarında bulunan bu halka karşı daha yapıcı ve liberal bir politika izlemeye ikna edilmelidirler. Bu yönetimler, asimilasyonun olanaksız ol-

duğunu ve halen topraklarında yaşamakta olan Kürtlerle adil bir anlaşma yaptıkları takdirde,

Kürtlerin güvenilir yurttaşlar olarak kazanılabileceğini anlamak zorundadırlar. Eğer bunlar yapılabilirse, Kürtlerin komünist propagandaya alet olmaları tehlikesi azaltılmış olur. Hizmetimizde olan bütün meşru yöntemleri kullanmak süretiyle Türk, İran ve Irak yönetimlerine önerilerde bulunmak, gerçek Kürt gailisine kulak vermek ve reform programları önermek Britanya'nın politikası olmalıdır. Sovyet nüfuzunun önüne geçmenin en iyi yolu budur. Aynı zamanda, Kürt sorununu kullanarak Ortadoğu güvenliğini sarsmak isteyen güçlerin bu arzularını da böylece önlemiş olacaktır.

Kürtlere gelince, kanımca aramızda Kürt dostları olan herkes, onları, bizim (Britanya'nın) bu fevkalade cömert yaklaşımımız konusunda aydınlatmalı ve kendilerini bu yaklaşıma uygun bir tarzda yetiştirmeleri yönünde teşvik etmelidir. Ayrıca, Kürtler tarafından yönetilmeyen bir ülkede seçkin bir yurttaş olarak yaşanabileceğini kanıtlayan Selahaddin Eyubi örneğine işaret etmekte yarar vardır.

Kürt Sorunu -Tartışma Bölümü-

MISS A. K. S. LAMBTON: İran Kürtleri'nin konumlarıyla ilgili bir kaç noktaya değindi. Lambton'a göre, Safevi'lere karşı yapılan ayaklanmalar öncelikle Sünni-Şii karşıtlığına dayanmaktadır. Bu noktayı gözardı ederek, 17. yüzyıl da Safevi Hanedanına karşı yükselen Kürt hareketiyle modern Kürt dalgalanmaları arasında koşutluk kurmak doğru değildir.

İranlı Kürt aşiret liderlerinin otoritesi Rıza Şah (İran Şah'ı) tarafından yok edilmiş (sarsılmış) ve bunun sonucu olarak aşiretler doğal önderliklerden yoksun kalmışlardır. Nitekim eğitim ve toplumsal gelişmeler de çevre ülkelerden farklı olarak İran'da ve özellikle de Kürdistan'da etkili olamamış, buradaki aşiretlerin istemleri tutarlı bir sonuca ulaştırılamamıştır. 1941'de İran'a giren Ruslar, Kürtler tarafından olumlu karşılanmışlardır, çünkü genel olarak asayişsizliğin hüküm sürdüğü bir ortamda Kürtler Rus kaynaklarından silah ve cephanelik temin edebilmişlerdir. Bir kaç yıl içinde Rusların Kürtlere olan ilgisi giderek artmış ve 1944'de Ruslar, aralarında Gazi Muhammed de olmak üzere bazı Kürt liderlerini, Rus yönetiminin avantajlarını göstermek üzere Bakü'ye götürmüşlerdir. Kürtler, Bakü'den oldukça etkilenmiş olarak geri dönmüşlerdir. Ancak açıktır ki, ziyaretleri boyunca Kürt liderlere Komünist ideoloji değil, Komünist bir rejim kurulması halinde toprak ağalarına karşı köylülüğün elde edeceği yararlar anlatılmıştı. Bu saptama genel olarak Rus propagandasının egemen olduğu başka bölgeler içinde geçerlidir. Rusların Azerbaycan'dan çekilmesiyle Kürtler her türlü destekten yoksun kaldılar. İran, Mahabad saldırısı sırasında Gazi Muhammed ve kardeşini tutuklatmış ve hemen sonra idam ettirmiştir. Bu arada Molla Mustafa ile Zaroola iki bin kadar Kürt ve Ermeniyle ayaklanma başlatmışlar ve herhalde hükümetin silahlı güçleri karşısında ricat (geri çekilme) et-

mişlerdir. Bundan sonra, ne yazık ki İran ordusu, aşiretleri yine eski yöntemleriyle baskı altına almış ve aynı yılın başlarında esaslı bir kargaşa başgöstermiştir. Aşiretler, Serdeşt'te yaşanan arbedeler sonucu yoksul düşmüş ve şubat ayı sonlarına kadar süren şiddetli muhalefete rağmen askeri düzenin kurulmaya başlamasıyla, Mianeh'e geri çekilmişlerdir.

F. STOAKES: Konuşmacının, Kürtlerin yaşadıkları ülkelerin yönetimleri tarafından bazı olanakların sunulması halinde istikrar sağlanabileceği yolundaki görüşüyle ilgili olarak iki sözü yöneltmek istedi. Colonel Elphinstone'un da belirttiği gibi, Irak'taki Kürt köylüsü politikaya ilgi duymamakta ve Ruslardan da hoşlanmamaktadır. Halk özerklikten korkmaktadır, çünkü özerklik ordu subayları, doktor ve başka meslek sahibi gruplar ve öğrencilere dayanacak olan bir sınıfın oluşmasını sağlayacaktır. Nitekim Irak'taki ulusçu hareketi destekleyenler bu kesimlerdir. Ayrıca, hükümet tarafından Kürtlere sağlanacak her yeni olanak-eğer burda kastedilmek istenen, hastahane, eğitim ve öğretim olanaklarının sağlanması ise-köylülerin kayıtsızlığını arttırmaktan başka bir işe yaramayacak, ulusçu kesimler üzerinde de pek etki uyandırmıyacaktır. Kürtler, ekonomik gelişmelere bağımlı olmadıkları gibi, bu tür reformların dışsal baskıların bir sonucu olduğunu anlamakta da gecikmeyeceklerdir. Ayrıca, Irak'ta Kürt pozisyonunu güçlendirmeye çalışmak ne derece yararlı olabilir? Kürtlere, güneyde yaşayan Araplardan daha kötü davranılmamaktadır. Irak hükümeti her ne kadar kabalcılıklarıyla Kürt milli duygusunun alevlenmesine çanak tutmakta ise de, sonuçta etkisiz bir hükümettir ve baskıcı olarak değerlendirilemez. Öte yandan, kuzeyde yaşayan Kürtlere ayrıcalıklar tanınması halinde Arap toplumunun göstereceği tepki de merak konusudur. Kürtlerle Irak hükümetinin uzlaştırılması durumunda Kürtlere, Araplardan daha çok ve daha iyi bir muamele gösterilmiş olur. Zaten bu ülkede yaşayan hiç bir halka diğerinden daha iyi davranılmamaktadır. Aksi takdirde bu kez Araplar arasında huzursuzluk baş gösterirdi. Mr. Edmonds'dan bu konuda açıklamalar bekleyebilir miyiz?

W. S. EDMONDS: Kendisinin Irak konusuna vakıf olan Edmonds olmadığını, kendi deneyimlerinin Türkiye Kürtleri ile sınırlı olduğunu

söyledi. Edmonds, dünyadaki Kürt nüfusunun yarıya yakın bir bölümünün, yaklaşık olarak 1.5 Milyon Kürdün, Türkiye'de yaşadığını tahmin ettiğini söyledi. Edmonds şöyle devam etti: Türkiye'nin bu konuda kurnazca davrandığı bilinmektedir, ancak Türk yetkililere bakılacak olursa (elbete ki çok fazla öne çıkarmıyor) Kürtler, Türkiye'nin doğu sınırından merkeze doğru olan bölgesinde nüfusun %40-80, Van ve Elazığ'da %30 ve ve batıda %40'ını oluşturmaktadır. Türkler nüfus sayımlarında Kürtleri azınlık olarak değil de, Türk yurttaşları olarak değerlendirmeye alıyorlar. Bu yüzden Kürt nüfusunun toplum içindeki gerçek orantısını yansıtan veriler elde etmek olağanüstü zor bir iş oluyor. Konuşmacının ele aldığı üç ayaklanmayı, yalnızca yükselen ulusçuluk ivmesinin sonucu olarak değerlendirmek mümkün değildir, bunları etkileyen daha pek çok neden bulunmaktadır. Mustafa Kemal'in din yasağını bir neden olarak görebiliriz. Bu, özellikle de 1925/1926 yıllarında gerçekleşen Şeyh Said isyanı için geçerli sayılmalıdır. Buna karşılık 1936/1939 isyanlarına ekonomik yoksunlukların neden olduğu gibi, feodal haklarını yeniden elde etmek isteyen Kürt liderleri de neden olmuştur. Türkiye'nin politikası ilk etapta acımasızca ezmeye dayanmaktaydı, neredeyse yarıya yakını silah ve uçaklarla donatılan Türk ordusu ayaklanmayı bastırmak için harekete geçmişti. Önemli görülen başlıca Kürt liderleri tasfiye edilmiş, daha az önemli görülenler ise batıya sürülmüştür. İsyancı unsurlar ortadan kaldırıldıktan sonra kalan Kürt aşiretleri ise asimile edilmeye çalışılmıştır. Okul ve tarımsal yöntemlerin geliştirilmesi çalışmalarının yanı sıra, ücra bölgelere nüfuz etmeyi kolaylaştıracak kara ve demiryolları yapımı da planlanmıştır. İnsan bütün bu çalışmaların başarısızlıkla sonlanmasına şaşırmadan edemiyor. Anlaşılan yapıcı yöntemler Türklere zor gelmektedir; doğudaki demiryolları yapımı ağır aksak yürütülmüş, kuzeyde ancak Erzurum'a, güneyde ise yeni Demiryolları ancak Diyarbakır'a kadar ilerleyebilmiştir. Gerçi bir dizi okul yaptırılmış ve buralardaki az sayıda Kürt'e Türkçe ders verilmiştir, ama genel olarak tasfiye edilen feodal sistemin yerini alabilecek hiç bir yenilik getirilememiştir. Ayaklanmaların yaşandığı bölgeleri gezenler, karşılaştıkları tahribata uğramış ve boşaltılmış şehir manzaralarından ister istemez etkilenmektedirler. Gerçi bir kaç kasaba yeniden inşa edilmiştir, ama bunların da ekonomik durumları oldukça kötüdür. Kürt bölgelerine gönderilen subaylar

hoşnut değiller ve olumlu bir iş yaptıkları da söylenemez. Asimilasyon politikası ise daha pek çok yol katedeceğe benzer.

Bununla birlikte Türk hükümeti Kürtler üzerinde şimdiye dek hiç olmadığı kadar otorite kurabilmiştir ve oldukça verimli bir politika yürütmektedir, ordu ise her yerde hazır ve nazırdır. Hükümet bugünkü koşullarda, herhalde dışsal müdahalelerden çekinmemektedir. Şimdilerde en çok hangisinin, ulusçuluk hareketinin mi, yoksa asimilasyon politikasının mi zaferle çıkacağı merakla beklenmektedir.

Mr. Edmonds konuyla ilgili bir kaç olguya daha değindi: 1946 Aralık ayında Türkler, Tunceli (Dersim) bölgesini kapsayan askeri yönetime son verdi ve sivil yönetimi yürürlüğe koydu. Parlamento ve basında güvensizliği ifade eden açıklamalar yapıldıysa da, yönetim, bölgede asayişin yeniden sağlandığına emin olduğunu dile getirdi. Bu da Kürtlerle verimli anlaşmalar yapılabileceğini gösteren bir dönemin başladığının işareti sayılabilir. Görüşlerim fazla iyimser görünebilir, ama her şeye rağmen bunların umut verici gelişmeler olduğunu düşünüyorum.

COLONEL.W.G.ELPHINSTON: Mr. Stokakes'in sorusunu ele aldı. Onun, iki ayrı Kürt sınıfını temel alarak çizdiği tablonun açılanması gerektiğini söyledi. Elphinston: Ulusçu harekete siyasi bilince sahip olmayan köylüler, sabık, yığın subaylar ve dar gelirli Öğretmenler katılmış olabilir, ancak destek veren üçüncü bir sınıf daha vardır. Özellikle Irak'ta kısmen anayasayı da kontrol edebilen, anayasa çerçevesinde Kürtlerin durumunun iyileştirilmesi için çaba gösteren, iyi eğitim almış pek çok sorumlu lider bulunmaktadır. Hali vakti yerinde olan Kürt köylüsü ajitatörlerin tuzağına kolay düşmüyor. Son zamanların Barzan ayaklanmasına büyük ölçüde kıtlık, battaniye ve giysi gibi eşyaların yokluğu neden olmuş; verilen sözlerin yerine getirilmemesi bardağı taşıran damla olmuştur. Arapları hırslandırmadan Kürtler için reformlar yapma düşüncesinin pratikte ne kadar uygulanabilir olduğu sorusuna gelince; geçmişte bu konuda, sanırım Mr. Edmonds'un yardımıyla bazı projeler hazırlanmıştı. Projenin adı 3 ya da 5 "Liva-Planı" idi. Irak'ın Kürt, Sunni Arap ve Şii Arap biçiminde üç Liva'ya bölünmesini öngörüyordu. Projeye göre her Liva kısmi özerkliğe sahip olacaktı. Tütün ekiminin ve pazarının geliştirilmesi, Kürtçe konuşanlara memuriyet verilmesi ve Kürtçe okul kitaplarının artırılması konularını

içeren başka projeler de bulunmaktadır. Tugay Komutanı Clayton, geçenlerde Irak hükümetinin Kürtlerin hemen bütün makul istemlerini tatmin edebilecek bir proje üzerinde çalıştığını açıkladı. Üç Liva Projesi, hem Şii Araplar, hem de Sunni Kürtler için aynı derecede adil bir çözüm öngörmektedir. Hükümet, büyük ölçüde Sunnilere dayanmaktadır, ama Sunni Kürtlerle, Sunni Araplar birleşecek olsalar Şiiler azınlık durumuna düşerdi.

A. M. HAMILTON : Colonel Elphiston'un Kürtler üzerine yaptığı sunuştan memnunluk duyduğunu söyledi. Hamilton, Kürtlerin dünyanın en stratejik bölgesinde yaşadığını ve o bölgede gerçekleşen her eylemin büyük yankılar uyandırdığını, ancak buna rağmen Kürt sorununa yeterince ilgi gösterilmediğini söyledi. Bu konuda bazı gazetelere yazılar gönderdiğini anlatan Hamilton, Arap karşıtı bir eğilim yansıttığı gerekçesiyle yazılarının geri çevrildiğini açıkladı. Bunun sağduyusuzluk örneği bir bakış açısı olduğuna işaret eden Hamilton, geçmişte Irak hakkında olumlu düşünceler beslediğini ve bölgenin istikrarını gözeterek, sulama ve yol yapımı alanlarındaki birikimlerini danışmanlık sıfatıyla Irak hükümetine sunduğunu söyledi. Bu gün artık olaylara daha gerçekçi bir gözle baktığımıza inandığını belirten Hamilton, Kürtlerin oldukça kibar ve ölçülü insanlar olduğunu ve Rus etkisi altına girmeleri tehlikesinin bulunmadığını söyledi. Hamilton, Rus tarafına geçenlerin kendi yönetimleri tarafından dışlanan Kürtler olduğu tahmininde bulundu. Bu tahminin özellikle Molla Mustafa için geçerlik taşıdığını ifade eden Hamilton, Molla Mustafa'nın, kendisinin Barzan'da sulama projesi üzerinde çalıştığı bir dönemde projeye büyük yardımlarda bulunduğunu söyledi. Kürtlerin bizden hoşlanmadıklarını hiç bir zaman inanmadığını ekleyen Hamilton, Kürtlerin sürekli Ruslarla ilgili konularda tartışmalarını doğal saymak gerektiğini, çünkü Rusların kanunsuzca Rewanduz'a girmelerini bağışlamadıklarını, bu nedenle De Major Haig geleneğine yakınlık duyduklarını da anlattı. Kürtler için ne yapabiliriz? Bir çok şeyi hesaba katmalıyız, diye konuşan Hamilton, kendisinin, Kürtlerin, Araplardan daha üstün bir ırk olduklarını görüşünde olduğunu söyledi. Hamilton, Türklerin, değişik Aşiretleri birbirine düşürmeyi ve özellikle de, Asurlulara karşı (çok önemli bir halk olan Hristiyan Kürtleri) kışkırtmayı alış-

kanlık haline getirdiklerini unutmamamız gerektiğini de söyledi. Hamilton, doğudaki gücünü yitirdiğini fark ettiği zaman Hristiyanlıktan Müslümanlığa geçen Abdul Ahmet örneğini verdi. Mr. Hamilton İran'dan yola çıkarak Urmiye üzerinden Irak'a geçtiğini ve Rusların 1946'da Azerbaycan'ı terk ederken gerçekleştirdiği son katliamın berbat manzarasını gördüğünü söyledi. Kürt ve Asurluların Ruslardan neden bu kadar nefret ettikleri sorusunun yanıtını ataerkil sistemle ilgili olabileceğini anlatan Hamilton, aşiret Kürtlerinin belki güvenlik temelinde bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra, Ortadoğu'da en istikrarlı güç olarak gördükleri Britanya'ya yöneleceklerini sandığını da sözlerine ekledi. Zafer kutlamaları vesilesiyle İngiltere'yi ziyaret eden Asurlular, Britanya'nın güçlü bir komunda olduğunu anlamakta gecikmediler diyen Hamilton, ayaklanmalara rağmen aşiretlerin çoğunun Britanya yanlısı olduğunu ileri sürdü ve Kürt bölgelerinde hiç saldırıya uğramadıklarını söyledi.

Hamilton devamla: Rus nüfuzunu kırmak için bağımsız Kürt devleti'ni amaçlayan hareket destek vermeliyiz. Irak ve Türkiye hükümetleriyle Kürtlerin durumunu garanti altına alan önlemler üzerinde pazarlıklar yürütmeliyiz diye konuştu. Bu düşüncelerini Dışişleri Bakanlığı'na da ilettiğini, ancak önerilerinin geri çevrildiğini söyledi. Hamilton, buna rağmen, o günden bu yana Hindistan'da, istemleri prensipte Kürtlerinkinden farklı olmayan Pakistan üzerinde anlaşma sağlanabildiğini de sözlerine ekledi. Bu soruların yanıtlarını kendisinin de bilmediğini, ancak Asurlular probleminin Pakistan sorunu ile benzerlik taşıdığına dikkat çekti. Asurluların Britanya önderliğine hazır olduklarını ve hem Kürtlerin, hem de Asurluların Britanya'nın kendi gelecekleri için oynayacağı rolün bilincinde olduklarını ekledi. Hamilton şöyle devam etti: Onlara işbirliği ve etkin yardım olanakları sunabilirsek, kendilerini güvende hissedecekler. Zira bugüne kadar onları bir çok kez yarı yolda bıraktık ve onları önemsemediğimizi açıkladık.

SIR ANGUS GILLAN : Colonel Elphinston'a konunun çok ilginç bir panoramasını verdiği için teşekkür etti ve tartışmalara alışılacağı üzerinde zaman ayırdığı halde, daha söz almak isteyenler olduğunu, ancak süre dolduğu için toplantıyı bitirmek zorunda olduğunu söyledi.

Dî Kurdîstanê de erdên Êzîdiyan-2

Kemal Tolan

Navên hinek gundên ku Êzîdiyên Xendeqî lê diman ev in:

<i>Baherziq</i>	<i>Dêrikê</i>	<i>Memika Pêşîm.</i>	<i>Sîxura</i>
<i>Barisil</i>	<i>Feqîran (Pîrê Zeynîka)</i>	<i>Mezirka</i>	<i>Şahsim</i>
<i>Basorkê</i>	<i>Gêdûk (Kaşaxî)</i>	<i>Mirdêsi</i>	<i>Şêhê</i>
<i>Bazbût</i>	<i>Girê Reş</i>	<i>Mizaresê</i>	<i>Şêkestekê</i>
<i>Bazîwan</i>	<i>Keverzo (Êz. Fil.)</i>	<i>Qulibdor</i>	<i>Şimzê</i>
<i>Bêdalê</i>	<i>Korik (Êz. Fil.)</i>	<i>Sîlexer</i>	<i>Zercil (Êz. Fil.)</i>
<i>Çinêriyan</i>	<i>Malê Biniyê</i>	<i>Sinê(Bakuftê)</i>	<i>Zêwa Mîran (Ziyaretbû û Feqîr tê de bûn)</i>

Ji bo ev navên gundên Êzîdiyan yên bi Kurdî, ji vir û weha de jî bêne kufşkirin û wenda nebin, min lewma navên gundan yên bi Tirkî ne nivîsandîye.

Em dizanin, niha jî di destên Ezîdiyan de Tapo (qoçan) yên gelek gundan hene û herkes jî dizane ev êrdan erdên kê

bûne. Lê ji ber ku hemû navên wan di kûtukan de hatine guhastin, êdî Êzîdî hew karin di rêya qanunan de dawa milk û talanên xwe bikin.

b) Qizilanî

Warên Êzîdiyên Qizilî:

Ji ber Ziyerata Şêxevindan û Awîskê (ku li ber Çemê Delan e) li ser milê çepê

heta diçe Bilwerîs (Çêlikê Eliyê Remo û Ridwanê) û heta diçe Çiyayê Xerzan (Gurdilan û Bîrîka Kurêdiyê).

Gava serleşkerê Osmaniyan (Reşî Paşa û Hafîz Paşa) bi alîkariyan beg û dîndarên Kurd ê nezan, serhildana Êzîdiyên Anqosî (ya Şêx Mîrzayê) li Xerza; di sala 1828 de perçiqandine, êdî ewan bi hevkarîya nijarperestên Musilman (bi pêşengiya Derwêşê mala Dewrêş Nebî) re, berê êrîşên xwe di sala 1830'î de didine ser gundên Êzîdiyên li

Niqîba (pêşîn ser Feqîrên li gundê Delan) û dîsa di eynî demê de bi hevkarîya nijarperestên Musilman (bi pêşengiya Hesabê Cibo)

Aşîk
Bêleka
Bêtam
Bîrka Kurêdiya
Cim Sarîbê
Cimzeq
Darosel
Dûsadek
Ênxala

Girê Çelo
Hemdûna
Kanî Sorkê (Pîr.Hesmanan)
Kelemaran
Kuşana
Marîpê
Mêrga Êlî
Milêha (Gund.Kir.ŞêxŞîrza)
Qumaro

Ridwan
Sulan
Terno
Şêx Osel
Şêx Ünîs
Şêxevinda Xe.
Wahzdê
Xanikê
Xindok
Xindûka
Zengav
Zêwika Şêxan
Zorava
Zuxêr
Qinask Fqîrê Ormaxal
Dêra Hemzo (Metînî)
Şikevtê Emer (Metînî)
Duşa (Metînî)

re, davêjine ser gundên Êzîdiyên Qizilî; gundên Êrenzê, Bajare Ridwanê û mala Mîzikê Zaza.

Li gor saloxdanên hinek nivîskaran, tenê hinga Sultan Mehemedê Î ferman da serleşkerê xwe, hingê: "Reşîd Paşa êrîşî ser Kurdistanê kiriyê û ewî 40 000 evdên Êzîdî kuştine. (8:292)" Eger em qetliam, ferman û şerên li ser Ezîdîyan bi bîr bînin, wê eyan be ka dîrokê de Êzîdiya çi zulûm û zor dîtine.

Dema meriv karîbûya ew stranên di singê dengbêjê Êzîdîyan de ketine binê erdê guhdarî bikira an jî hinek ji wan stranên ku fermanên li ser Êzîdiya ve hatine diyar dîkin guhdarî bike, hingê ev gotinên nivîskarê Kurda yê mezin, yê Heciyê Cindî tîn bîra meriv: « Gava dengbêj Şero bi dil û hinav, bi agir û alav vê Beytê distra, meriv digo, zare-zara wan belangazan di nava beytê da dihat digihîşte me, qîje- qîja kulfet, zarê ber bistîn digihîşte ezman. Û bûkek tê ber çavê me. Zara wê ye çilî dest da, digrî, sing û berê xwe dikute, agir bi guliyê wê digre, dibe qîjîna wê û zarê, pêçekê va ji nava agir davêje derva: 'Boy Xwedê be, kurê min', dibêje, lê zabîte Romê zarûyê li ber çavê dê singû dike û nolanî topekê dîsa şûn da davê agir. Diya belangaz dergûşa xwe bi herdû milan hemêz dike û alava sor xwe pê ra digihîne, dibe hewar û gaziya wê. Êrd û ezman ji dengê dê dilerizin.(...) Tê bîhna goştê inerv û zabîte "Roma reş" dikene, dibe hire- hîra wî (...) Lê na, na kenê wî dirêj nadûmîne, hema li wê derê, Mîrza axa yê kela Red-

wanê bi xwe li pêşiya wî merivxûrî disekine û serê wî eskerî ji cendekê genî dipekinê.(13: 66-67) »

Hinek navên bavikên Qiziliyan ku hêjî hene ev in:

Amerkî, Metînî, Takorî, Şemsikan û Bavbina ûwd.

Navên hinek gundên ku Êzîdiyên

Qizilî lê dîman ev in:

Ji bo ev navên gundên Êzîdîyan yê bi Kurdî, ji vir û weha de jî bîne kufşkirin û wenda nebin, min navên gundan yê bi Tirkî ne nivîsandiye.

c. Neqîbî (Reşkotî)

Warên Êzîdiyên Neqîbî:

Ji çiyayê Qozlix- Gaza Kursî- hetanî ber Sîlvânê (Tepa Berava û Pira Malê Badê) û Bekir-Şêx Doda.

Hinek ji bavikên Neqîbiyan yê hêjî hene ev in:

Şedikî, Şewrikî, Mehemedkiyê Rêza Gundî, Mehemedkiyê Dermankî, Pîvazî, Kavari, Dirbêsi.

Denî; Di zargotinên me de jî tê xuyanê ku Denî eşîreke kevn û bela ne. Gelo çi girêdan di navbera vê eşîrê, ya heremên deşta Herrana Sûruc û Nizîpê, deşta Wêranşehîrê, deşta Qiziltepe û Dêrika Çiyayê Mazî, deşta Amedê û yê li Xaltiyânê de hene?

Li gorî lêkolîna John S. Guest;" Malbata Hisseyînê Qenco, ji ber zilma Osmaniyan di sala 1893 de îslamî qebul kirine û ew tevî eşîra xwe ve dikevî nava Alayên Sultan Hamid de cîh digrin(26:241)".

Vêca ka eşîran Deniya di kîjan demê de û ji kîjan cihî hatine herema Sêrtê (Sewdiqê)? Ez nikarin bersiva vê pirsê bidim. Bî gotina mezi-

na: "Di van salên dawî de Dena bi tenê li gundê Sewdîqê rudiniştin. Di vî gundî da Midûrîya Osmaniye. di destê Axayekî denî **Bişarê Ferho** de bûye. Gava ev hew dikarin xwe li Sewdîqê biparêzin, hinek ji wan (Xalid, Reşid, Fermanê Mirad, Birahîmê Rizgo û .w.d) têt xwe li Êzîdiyên Neqîbiyan digrin û bi taybetî jî li nava Anqosiyan de dimînin.

Berekî, Herêma eşîra mala Çelikê û mala Zirçî Axa lê diman re tê gotin.

Berekî du eşîr in:

1. Kesên ji eşîran **mala Çelikê** (Hesînê Mihemed, Mala Hamidê Rewşê)
2. Kesên ji eşîran **mala Zirçî Axa** (Mala Aqoyê Simo ; Salih, Îskan û Dewrêşê)

Hinek ji navên gundên ku Êzîdiyên Neqîbî lê diman ev in:

<i>Alavê</i>	<i>Enapê</i>	<i>Gaza Kursî</i>
<i>Apka</i>	<i>Germik</i>	<i>Kela Şêxevindan</i>
<i>Awîska Êlî</i>	<i>Gozel Derê (Güzeldere)</i>	<i>Kelhok</i>
<i>Awîska Omo</i>	<i>Gundikê Golo</i>	<i>Kurtikê</i>
<i>Bîmêr</i>	<i>Hecir</i>	<i>Liçkê</i>
<i>Bolindê</i>	<i>Helwîk</i>	<i>Malegir</i>
<i>Cerdeka</i>	<i>Herfasê</i>	<i>Mêrîna</i>
<i>Darabiyê</i>	<i>Hêshêşê</i>	<i>Milka</i>
<i>Dela</i>	<i>Hethetkê</i>	<i>Newalê</i>
<i>Dêra Qêre</i>	<i>Hiznemîr</i>	<i>Qorix</i>
<i>Dirbêsa</i>	<i>Kaçka</i>	<i>Qubîn</i>
<i>Eco</i>	<i>Kara Xwê</i>	

Ji bo ev navên gundên Êzîdiyan yên bi Kurdî, ji vir û weha de jî bêne kufşkirin û wenda nebin, min lewma navên gundan yên bi Tirkî ne nivîsandiye.

d. Anqosani

Warên Êzîdiyên Anqosî:

Li rêya Awîskê- Qurtelanê heta Sêrtê û Gelîyê Bitlîsê. Paytextê Anqosiya Koçika Gûmêrdî bûye.

Hinek ji bavikên Anqosiyan yên hêjî hene ev in:

Batranî (Ev navê gundekî ye, ew kesên li vî gundî diman jî Anqosî ne), **Reşî**, **Canikî**, **Dena**, **Stûrkan** (Eşîra Îstûrkî-Ûstûrkiya, Pîr Xetîp dibêje: "Eşîra Stûrka jî mirîdê me ne. (Çavk. 12)". Ev niha jî li li Ermenîstan û Gûrcîstanê dijîn.

Navên hinek gundên ku Êzîdiyên Anqosî lê diman ev in:

Li gorî zargotinê, berê 67 gundên Anqosiyan hebûn.

<i>Daqotê (Gundê Şêx Mîrza ye)</i>	<i>Kezerê</i>	<i>Berhurik</i>
<i>Sewdîq (Dent)</i>	<i>Betran</i>	<i>Gumerdê</i>
<i>Bey Satûn</i>	<i>Kelhok</i>	<i>Xişênê</i>
<i>Zozanê Şêrînê</i>		

Ji bo ev navên gundên Êzîdiyan yên bi Kurdî, ji vir û weha de jî bêne kufşkirin û wenda nebin, lewma min navên gundan yên bi Tirkî ne nivîsandiye.

e) Bisiyan, Bletinî, Emeran, Mamereş

Nivîskarê Ereb S.Balucî, di sala 19000 de çûye li nav heremên Êzîdiyên bakurê Kurdîstanê

nê geriya ye

Şêxevinda (Ziyaretbû)

û li ser rewşa

Tapoyê (Tapî)

Êzîdiyan ni-

Texerî

vîsiye. Wê

Zivingê

demê de Êzî-

Baximiz (Berekî-Çelkê)

diyên Xalti-

Baximiz (Berekî-Çelkê)

ya gotine:

Cinesker (Berekî-Feqîr)

"Ev eşîran

Dumbêşkê (Berekî)

Bisiyan, Ble-

Êynkerm (Berekî-Feqîr)

tinî, Mame-

Êzika Jor (Berekî)

reşa (civata

Êzika Xwar (Berekî)

Mamereşa) li

Aqçeqlê bû (2:320)", "**Emeran** a berê Êzîdî bûne, lê ew vêga li herêma me de heliyane û nemanê (10)"

b- Rewşa Êzîdiyên li herêma Bota (Basa):

Li ser rewşa eşîrên Êzîdiyên li Bota gelek nivîskar û lêkolînvanan jî weke zargotinê me gotine:

"Gelek ji eşîrên li derûdora Cezîrê (Bota) diman, heta sala 639z ku hêja Îslamî qebul nekirîbû ne, ew tev Êzîdî bûne. Li bajarê Cezîrê û derûdora wê, gelek keleyên sipehî û navçeyên balkêş hene. Di Nehiya Gurgilê de, li derûdora Çiyayê Cûdî de heft eşîrên mezin hebûne, sisê ji wan eşîran: **Niwickawun**, **Şoreş û Hiwdil eşîrên Êzîdiyan bûn**. Di Çavk.2 rûp:156 - 184 an de, navên gelek eşîrên Êzîdiyan dinê jî hene.

Gelek ji van eşîran heliyane û nemane. (2: 156-158) ”

Warên Êzîdiyên li Basa:

Êzîdiyên Basî, li der û dora Sêrt û Eruh (Dêhe) bûn. Dîsa: “Gundên Êzîdiyên Basî, dikevîne nava wêlayeta Sêrtê li herêma Qeza Dihê (Erûhê) û çiyayên Keverê heta ava Mîrgeha Botanê. Pêşiyên Basa ji Xalta (ji Neqîba) hatine Bota û dema fermalû dibin dîsa hinek ji Basan xwe li Xaltan girtine. (14:32-38)”

Hinek ji navên eşîrên Êzîdiyên li Bota ev in:

Şedikî, Basî, Hewêrkî; (Li ser tixûbê Bota û Badîna diman, lê niha kes ji wan di Bota de nemaye, hinek kesên ji vê eşîrê hêja di nava Êzîdiyên Çêlkan de hene.), **Dinbilî** (Tarîxa vê eşîra Êzîdiya ye kevn û sereke diçe digîje wextekî dût, “di destpêkê de mîr eşîretên Dinbilî girêdayî dinê batîni yê Êzîdîtî bûne (2:325) û ya rast ev e ku eşîreta Dinbilî û Mehmûdî gelek kevin de ji Cezîrê derketine (2:158).” Agehdariyên wekî dinê jî birênin li (2:320-331 û 514).

Eger Êzîdiyên bi navê eşîra Dinbilî, îro di nava êzîdiyên bakurê Kurdîstanê de ne mabin jî, dibe ku qebîlên wê hêja di nava êzîdiyên Ermenîstanê û w.d. de hebin.

Hinek ji navên gundên ku Êzîdiyên Basî lê diman ev in:

Berî fermanê Basiyan (14.5.1916), gelek gundên Êzîdiyên Basî hebûne û Di wexta fermanê sala 14.5.1916 de, 350 heta 400 evdên Êzîdiyên basa hatine kuştin.

Basa Êzîdiyan Basa Siloyê Ferho. Butara

Di zargotinê vê heremê de îro jî tê gotin;” Heta berî fermanê 14.5.1916. Êzîdiyên mirîdên Pîr Xetîp li gundê Butara hebûne. Gelek Êzîdiyên Basa di wexta Ferman de reviyane çûne nav Mîrgehan Şêxan (Iraqê) û heta îro jî du malên wan li gundê Kelebedrê dimînin.” Dîsa di (14:32-38) de dibêje: “Gundekî jêre digotin Zivig (ev gunda tev Şikeft bûne) hebû.”

Mîrgeha Êzîdiyên li deşta Diyarbekirê

Warên Êzîdiyên li derûdora Amedê:

Li herêma Bajarên Farqînê, Bismilê û Çînarê diman.

Asinc
Başko
Baxçeçik
Boshar
Caferkê
Celebdar
Çemê Reşa
Çetelê
Cilibdar
Dareqol
Dawidiyê
Dêrik

Navên hinek gundên Êzîdiyên ku li derûdora Amedê diman ev in:

DikênîMele	Eliyê Xwarî	Qozel Şêx
Diş	Melkîş	Sarê Hisseyin
Girhebeş	Merkotatê	Salman
Heyderqul	Mezirê	Seydekê
Kaci Xaskê	Misilmanî	Sînanê
Kanîsipî	Mîr Qûliya	Têlabûş
Kelemo	Mîrza Bega	Şêx Çopanê
Kîfrê	Perîşanê	Tilhebeşê
Koçik	Qarqartik	Tirbesipî
Meforatê	Qerepal	Tawisî
Melcahir	Qipik	Qencoxas
Mele Eliyê Jorîn	Qizilê	Mîr Êliya

Ji bo ev navên gundên Êzîdiyan yên bi Kurdî, ji vir û weha de jî bête kufşkirin û wenda nebin, lewma min navên gundan yên bi Tirkî ne nivisandiye.

Hinek ji navên eşîrên Êzîdiyan ku li derûdora Amedê diman ev in:

Xendeqî, Qizilî, Neqîbî, Suhani, Baravî: Zargotina Êzîdiyan de tê gotin:”Eşîra Baraviya berê li herêma ku dikeve nava qeza Çînarê û wêlayeta Mêrdînê diman û hingê ev gund (Xanika Xarîn û ya Jorîn, Xidûr û Avgewir) yê wan bûn. Mixabin, niha tu kes ji vê eşîrê Êzîdî nemaye.”

Dawudî, ne eşkere ye ka pêşiyên eşîra Dawudî li kîjan herêma Kurdîstanê jiyanê? Kurdzanê Rus M.S.Lazarev, di pirtûka xwe ye “Pîrsa Kurdan” da malûmatên wa dide: “Eşîretên Dawudiya, Dizaya, Şikaka û Gulferiha, ku li ser sînorê Tirkîyê-Iranê û navçeyên Suleymaniyê û Rêwandizê da diman, bi xurtî dijminaya tîrka dikirin. (5)”

Dawudiyên ku heta van salên dawî li gundê Dawidiyê diman dibêjin: “Di demên kevn de Dawudî li ser eşîran Reşî dihatine naskirin, dû ra bûne çar bavik: **Hemzoyan, Merhoyî, Tarî û Usiv Reşî**” Dîsa zargotina Êzîdiyan de tê gotin, ku gundê Dawidiyê navê xwe ji navê **Pîr Dawid**, yê ji kevin de li Dawidiyê bi nav û deng bû, girtiye. Heta îro jî gelê heremê diçe ber ziyareta Pîr Dawid û herdû birayên wî:

Pîr Birîm, ziyareta Pîr Birîm, li herêma qeza Çînarê, li ber çemê Goksorê di gundê Baxcexê ye û ji gundê Dawidiyê nêzîkî 8 km. dûr e, Pîr Xetab, ziyaret Pîr Xetab li herêma qeza Dêrika Mazîdaxê ye û ji gundê Dawidiyê nêzîkî 25 km. dûr e.

Wekî dinê, dîsa li herêma gundê Dawidiyê

de parêzgeheke Êzîdiyan ku gelekî kevn û bi nav û deng jî, Ziyareta Siltan Şêxmûs e. Bîranî-nên pêşiya de tê gotin: "Siltan Şêxmûs bi xwe jî pîrekî Êzîdiyan bû û ewî gelekî Xwedê dayibû. Li gorî baweriya me; gava zarokên hinek kesan çê nedibûn, ku ew diçûne li ber Ziyareta Siltan Şêxmûs ziyaret dibûn û şûnde, êdî Xwedê zarok dida wan."

Dema Mîrê Êzîdixanê Êlî Begê Î. di sala 1899'ê de hatiye nava Êzîdiyên li Kurdistanê bakûr geriyaye, hingê çûye gundê Dawidiyê û li mala du eşîrên Êzîdiyên Dawidiya; Mala Banzo û Mala Zor Mihemmedê Keya maye.

Mîrgeha Êzîdiyên li derûdora Ruha (Urfa)yê

Warên Êzîdiyên li wilayeta Ruha yê:

Li herêma Bozova (heliyane), Nizîpê (heliyane), Suruc (heliyane), Sêwerekê (heliyane) û li Wêranşehîrê (mane).

Navên hinek gundên Êzîdiyan ku li derûdora Wêranşehîrê diman ev in:

<i>Axmastê</i>	<i>Girê Sirt</i>	<i>Krinko</i>
<i>Axmazut</i>	<i>Hilhêlî</i>	<i>Nakt</i>
<i>Baluc</i>	<i>Hecî Zêdê</i>	<i>Minminîk</i>
<i>Başko</i>	<i>Îşxênê pişûk</i>	<i>Mozana</i>
<i>Birc</i>	<i>Îşxênê Mezin</i>	<i>Mozikê Êzedîn</i>
<i>Bicanik</i>	<i>Kerma çem</i>	<i>Mozikê sîrûciyan</i>
<i>Çarçana</i>	<i>Kerma Zoro</i>	<i>Oxlakî (Gundê Dewrêşê Êvdf)</i>
<i>Festeqê</i>	<i>Kevirbelê</i>	<i>Qorî</i>
<i>Gedê Kato</i>	<i>Kindor</i>	<i>Qozberî</i>
<i>Gedê Naso</i>	<i>Kindor</i>	<i>Qesra Hisseyînî Qenco.</i>

Ji bo ev navên gundên Êzîdiyan yên bi Kurdî, ji vir û weha de jî bêne kufşkirin û wenda nebin, lewma min navên gundan yên bi Tirkî ne nivîsandîye.

Navên hinek eşîrên Êzîdiyan ku li herêma wilayeta Ruha yê diman ev in:

Dena an jî Denî; wekî tîye xuyanê Denî hem navê eşîrê ye û hem jî navê heremê ye. Ev mintîqa Dena (612 berê zayina Îsa) li derûdora Wilayeta Sêrtê, Riha û Mêrdînê yê; li Nizîpê, Sîrûcê, Sêwerekê, Dêrika Çiyayê Mazî û li Qiziltepe. "Heta sala 1893 ê mala Husseyînê Qenco bi xwe jî Êzîdibûn (26:241)" Gelo Denî di wexta xwe de çiqas mezinbûye û çend eşîrên wê hebûne û îro hêja çend jê mane? Bersîva van pirsan gelekî qels e.

"Eşîrên Dinaî Reşikî, Mezîkûrî û Bedirkan

(20:57)" ne û Denî jî mêj de li gelek hereman belabûne. Lewma jî hetanî îro hêja di hemû heremên Êzîdiyan de navên Dena heye. Li aliyên dinê niha jî hinek bavikên Denan li derûdora Nizîpê, Sîrûcê, Sêwerekê, Dêrika Çiyayê Mazî û li Qiziltepe hene û ew qulibî ne. Gelek ji wan yên ku dinê xwe guhastine, hêja jî xwe weke Êzîdiyan qebl dikin.

Di van demên dawî de Êzîdiyên li wilayeta Ruha yê:

Bi tenê li derûdora Wêranşehîrê mabûn. Wekî ku di strana Dewrêşê Êvdf de jî xuya ye, Êzîdiyên Li herêma Wêranşehîrê bi navê Şerqiyan hatine naskirin.

Hinek navên eşîrên Êzîdiyan ku li derûdora Wêranşehîrê diman ev in:

Şerqiyan (Dema mirov li mişewra Pîr Xetîp ya ku di salên 1270 bi destê xwe nivîsandîye dirêne, ew dibêjê: "Eşîra Şerqî jî mirîdê me ne.

(12)". Wer xuya ye

Qizu açik ku hingê ev eşîra
Suhaniya hêja yek êl bûye û
Tiltîrîq dûre bûye çend êl.
Xerbê Ariyê Suhanî (li bakurê
Xerîbê Kurdîstanê ne ma-
Xirbekoyu ne, lê hêj li Suriyê
Xirbê Belek û Ermenîstanê he-
Yaban ne), *Merwanî*, *Bi-likî*, *Adî*, *Qo-panî*, *Torînî* û *Şen-*

galî Mastekî, *Dawudî*, *Xaltî*, *Gergerî* (li bakurê Kurdîstanê ne mane, yên li Îraqê hebûn, ew jî qulibî ne.)

Kesên ku dîroka Ruhayê nasdikin, ew jî dizanin gava mirov bahsa Ruhayê dike, divê mirov pêşîn li berxwedana Derwêşê Evdfî ya di sala 1790'an birêne, hingê mirov kare jî dîroka Êzîdiyên li derûdora Ruhayê jî baş fahmbike.

Mîrgeha Êzîdiyên li herêma Cizîrê û Mêrdînê

Rewşa eşîrên Êzîdiyên li derûdora Cizîrê û Mêrdînê:

Me got, gava dijmin bi destê zorê hatine ketine nava Kurdîstanê, ewan pêşîn eşîrên Êzîdiyan ji hevdû cûdekirine, çûyin û hatina di nava wan de qedexa kirine. Lewma jî heta îro mirov nikare agahdariyên rast li ser Êzîdiyên di vê he-

rema Çêlkiyan û Mîrgehên din de tam bigre. Weke di zargotina Êzîdiyên vê heremê de xuya ye: "Bingeha Êzîdiyên Çêlka digîji Mîrekên Cizîra Bota. Li ser fikra ku **"hemû beglerê Cizîrê bi xwe jî, Êzîdî bûne"**, dîsa Şerefxanê Bidlîsî di Şerefname de weha nivîsiye: "Di destpêkê de kesên vê xanedana han ên xwedî paye, li ser rêça Dînê Êzîdîtîyê, li pey rêça 'melekê ne baş' di-meşîyan (2:156) "

Dîsa dema em li (2:157) birênin, ew jî di wê demê de li ser eşîrên Nahiya Gurgilê de jiyane weha nivîsiye: "Eşîrê-tên vê nahiya han di bin navê heft şaxan de berhev dibin. Şerewerî, Şehrîlî û Esturî, ev herçar eşîrê-tên han Huseynî ne. Niwîdkawûn. Şoreş û Hîwdil, ev hersêkên han jî Êzîdi ne."

Wekî ku di çavkanî 21, rûp: 237 de zêlê tê xuyanê, dêmek heta

salên 1834-1839'an, hinga ku Reşît Paşa li dijî Kurdan şerkirîye jî, gelek Êzîdî di nava bajarê Cizîrê de diman. **Helmuth von Moltke** dibêje: "Dema Reşît Paşa pey gelek êrîşên xwe yê bi mehan domkirî ra bajêrê Cizîrê kire bin bandora xwe. hingê piraniya mîrên bineciyan wê yê Êzîdî an jî evdên ku ji 'melekê nebaş' bawer dikirin kuştibûn, zarok û jinên wan jî hêşîr girtibûn. (21:237)" Wisa di (2:158) de jî dibêje: "eşîreta Cilekî (Cilkî) jî nişteciyan wir in."

Êzîdiyên li Çêlkiya

Çêlkanî jî du heremên Êzîdîyan re tê gotin:

1- Êzîdiyên Qûlika (Çolî- anjî Êzîdiyên Qelaçê Dasika).

2- Êzîdiyên Torê.

Êzîdiyên li Qûlika (çolî):

Berê ew li derûdora Cizîrê, Silopî û heta van demên dawî jî li derûdora Nûsaybînê diman

Warên Êzîdiyên li Qulika:

Gava mirov li ser sînorê Tirk û Suriyê; jî gundê Hacîlo derkeve here Şamaxê, jî vir here Geliyê Pîra (Mezrê), jî vir here Rebena Bagîş (Kîwexê), jî vir here Bahminê, jî vir here Ewşê hete Badîbê, jî vir jî here Bîrgurya û Bagokê, here Qesra Belek û cardin vegere were Hacîlo. Ev hereman warên Êzîdiyên Qulika bûn.

Eşîrên Êzîdiyên Qûlikan ku hina hene:

Şêxê Berhokê, Bahcolî, Kelikan (Behminmî, Êvşî, Mihokî, Kîwexî), **Dasikan** (Berê li bîstûşes gundan hebûn û pîrê wan jî binemala Pîr Eli ye), **Hewêrî** (eşîreke Kurdi ye, ne tenê Êzîdî her wisa Xaçparêz û Musilman jî hene), **Seydokî** û.w.d.

Navên hinek gundên Êzîdiyên ku li herêma Çolîyan diman evin:

<i>Ahcîlo</i>	<i>Geliyê Kelê</i>	<i>Mitwana Jor</i>	<i>Şahrata</i>
<i>Bamil</i>	<i>Geliyê Pîra</i>	<i>Mitwana Xwar</i>	<i>Şekrîn</i>
<i>Baqurdan</i>	<i>Geliyê Sora</i>	<i>Pelaşû</i>	<i>Şemqî</i>
<i>Bazar</i>	<i>Hebnat</i>	<i>Pûlme</i>	<i>Şûşaniya (Ewta) jorîn</i>
<i>Berhok</i>	<i>Kemîna</i>	<i>Qesira Belek</i>	<i>Şûşaniya (Ewta) xarîn</i>
<i>Bêzdana</i>	<i>Kengelok</i>	<i>Qubika</i>	<i>Tîlê (Ziwing)</i>
<i>Bîrguriya</i>	<i>Kirşê</i>	<i>Qulika</i>	<i>Xanika Şêxan</i>
<i>Dîrpû</i>	<i>Kunar</i>	<i>Sêlwan</i>	<i>Xastû</i>
<i>Efsê</i>	<i>Mezrê</i>	<i>Sêwîlîtîk</i>	<i>Xîrbê Cinatê</i>
<i>Êlîn</i>	<i>Mezrêya Rebena</i>	<i>Spîwaniya Gelî</i>	<i>Xîrbê Remê</i>
<i>Evsê (Avşîn)</i>	<i>Mişawil</i>	<i>Tellê</i>	<i>Xîrbik</i>
<i>Fisqîn</i>	<i>Temelîng</i>	<i>Zîrîqa</i>	

Ji bo ev navên gundên Êzîdîyan yê bi Kurdî, jî vir û weha de jî bîne kufşîkirin û wenda nebin, min navên gundan yê bi Tirkî ne nivîsandiye.

Ji ewqas gundan, îro çend kesên Êzîdî tenê di gundê Mezrê de mane.

b) Êzîdiyên li Torê:

Êzîdiyên vê heremê li derûdora Mêrdînê, li Midyadê û Kercewsê diman.

Warên Êzîdiyên li Torê:

Êzîdiyên li Torê, heta van salên dawiyê di navbera van gundan de dijiyan: Gava ku mirov jî gundê Bacînê derkeve ber bi rojhilat ve biçe gundê Quzrê, Xêrbê Pêbinêrê, Bizê, Badîbê, Kîwexê û jî vir jî cardinê were Bacînê.

Hinek navên eşîrên Êzîdîyan ku li Torê diman û niha jî hene ev in:

Botoka, Heloka (Eynoka), **Misurka** (Musurka-Musuka-Musana), **Nasirkî, Bahcolî, Ma-la Teyêr, Dekşorî, Zeynikî** (Zeyna), **Şeroka, Çomerka** (wêga kesên Êzîdî ne mane), **Şivqetî, Simoka, Salihkan, Hewêrkî** (eşîreke Kurdi ye ne tenê Êzîdî ne her wisa Xaçparêz û Musilman jî hene), **Botî** û w.d.

Hinek navên gundên Êzîdiyan ku li Torê diman evin:

<i>Bacîn</i>	<i>Kefnas</i>	<i>Taqa</i>	<i>Sîfelî</i>
<i>Baqîk</i>	<i>Kîwex</i>	<i>Xeraba</i>	<i>Badîb</i>
<i>Bizê</i>	<i>Koçan</i>	<i>Xirbê Bênerê</i>	<i>Bizênka</i>
<i>Cefan</i>	<i>Mizîzêxê</i>	<i>Xirbê Hûrîka</i>	<i>Bizêziyê</i>
<i>Cixşan</i>	<i>Nemûrdan</i>	<i>Xirbê Reş</i>	<i>Qûbanê</i>
<i>Dêrwan</i>	<i>Qûhîka</i>	<i>Xirbê Xelo</i>	<i>Hevindeka</i>
<i>Kasiya</i>	<i>Qudbê</i>	<i>Yucan</i>	<i>Gozikê</i>

Ji bo ev navên gundên Êzîdiyan yên bi Kurdî, ji vir û weha de jî bîne kufşkirin û wenda nebin, min navên gundan yên bi Tirkî ne nivîsandiye.

Mîrgeha Êzîdiyên li herêma Hekkarî û Serhedê Êzîdiyên li Serhedê, li derûdora van bajarên diman:

Wan, Tendûrek, Alazix, Qers, Îxdir, Muş, Bedlîsê, Bazîdê, Sarikamiş, Karakose, Axrî, Varto, Ardehan, Patnos û.w.d.

Lêkolînan jî dibêjin: "Piraniya kurdên Soviyetê jî Tirkîyê; Beyazîd, Bitlîs, Mûş, Diyarbekir, Êrzûrûm, Qers, Îxdir, Mardîn, Wanê û gundên dorberê wan hatine. (24:34-35)"

Rewşa Êzîdiyên li herêma Hekkarî û Serhedê:

"Kurdên bûsilman û Êzîdiyên li mîrgeha Hekkarîyan heta sala 1195'a serokatiya Şêx Mend qebûlkirine. (15: 22)"

Gava Tirk ji Asiya navîn hatine, ewan hingê bi darê zorê gelek deverên ku Êzîdî bi serexwe tê de dijîyan xistine bin desthilatdariya xwe. Li gorî lêkolînên nivîskar John S. Guest: "Gava leşkerên Bedreddîn Lulu û Moxoluyan di sala 1254 de Laliş şewitandine, hingê serokê eşîrên Kurdên li herêma Malatiya û Hekkarîyê Şerfeddînê kurê Şêx Hesên(Şêx Adî II ya k.t.) bûye. (26:53)"

Em dizanin Mîrgehan Çolemêrgê, ji berê ve ciyê sed û hedên Êzîdiyan e û bi taybetî jî ciyê Êzîdiyên ku heribîne çûne Soviyetê (Êrmenîstan û Gurcîstan). Eger diroknas dikaribin rastiye bêtin, wê xuya be ku berî Êzîdî ji welatê xwe derkevin, ewan gelekî bi mêranî û bi tenê li dijî "Roma reş" berxwedane.

Êzîdiyên li derûdora Mîrgeha Hekkarî, di he-

remên xwe de, di nava Dewleta Osmaniyan de, çiqas ji aliyên leşkerê Osmaniyan û paşwerûyên Qomendanên Alayên Hemidiya ve hatine perçiqandin, çiqas cûdetî ketiye navbêna malbent û ola wan jî, ewan serxwebûna çand û olê xwe heta 1914'ê, salên berî fermanê Xaçparêzan, bi hêzeke mezin û gelekî zêde zexim parastine.

"Dema dewleta Osmanî zilma xwe li ser tevaya Êzîdiyan û bi taybetî jî li ser Êzîdiyên li bakurê Kurdîstanê; yên di herema Qersê de diman zêdekirine, hingê Êzîdî ji hev belabûne. Qismekî Êzîdiyan xwe daye nava dewletê û gelekî jî koçî nava dewleta Rus, Ereb û Fariziyan bûne. (16:LXXXXV)"

Navên hinek eşîrên Êzîdiyan ku li Serhedê diman ev in:

Çavkanî didine xuyanê: "Dîroknivîsekî Kurd bi nav û deng **Melle Mehmûdê Bayazêdî**, di sedsala 19'êde, di derheqa Êzîdiyan de weha dinivîse: "Jîmara teyta Êzîdiyan gelekî pir e;

a) **Eşîrên wanî li wîlayeta Beyezîdê ev in:** *Husenî, Şasakî(Kaşaxî), Çux Reşî, Kele Sorî û Desînî.*

b) **Li wîlayetên Wanê û Mehmudî ev êlên Êzîdiyan dijîn:** Barvî, Reşî, Şendakî, Başamî, Şanda Sorî, Kurtakî, Darkazînî, Botekî û Hurî.

c) **Li Muş û Bedlîsê ev tayîfên Êzîdiyan dijîn:** Çakoyî, Avokî, Akusînî û Bellî. (18:20)"

Li goriya Zargotên me, eşîrên Êzîdiyan yên ji mîrgeha Çolemêrgê heribîne nav Êrmenîstan û Gurcîstanê û hêjî hene ev in:

"**Eşîran Hesenan**, Ev di salên 1820 -1830 de ji Eyntaba Serhedê fermalû bûne çûne nava Ermenîstanê; Gundê Şamrane. Îro hêja jî nêzîkî 300-350 malî lê dijîn. (18:16)"

Sîpîkî: "Dema Justin Parkins`î di sala 1837 de ji Urmiyê diçe here Erzuromê, ew hingê li başûrê çiyayê Agriyê û li tevayîya derûdora çemê Firatê rastî eşîra Êzîdiyên Sîpîkî dibe.(26:141)"

"**Eşîran Sîpîkan**, ev heta sala 1914'e jî li Întabê (Eyntabê) gundên weke: Xanîk, Esmer, Melle Şemdîn, Tutek, Bedboriya û çend hebên dinê gundê Êzîdiyan bûn. Dûre Sîpîkî ji vir jî fermaludibin tene Qersê. (18:19 û 18. tevayî."

"**Eşîran Bazîfiya**, li Wanê li gundên:Şemse-

dîn. Qerkend, Dêcad, Unî û Êynzafê bûne. Eşîran Reşa li Beyazîdê, li Qeza Mahmudî hingê 2500 nefer bûne.(19)"Ev eşîran Şêxên Şêxûbekirîya ne.

Eşîran: Qilka, Zuxirî, Torînî, Mendikî, Hewêrî, Şemsika, Dasînî, Cibran, Şerqî (Şêxên Şêxûbekirî), Mendorî, Reşî, Çaxreşî, Musêsanî, Rojkî, Xaniyan, Anqosî, Mahmûdiko, Mantacî, Memreşî, Gerdenzerî, Pîvazî, Belî, Beravî, Suhanî, Qoçî, Lokî, Selmîkî, Pîrpîrkî, Remoşî, Dawudî, Budî, Bîkî, Mastekî, u.w.d.

Siltanên dewleta Osmanî, çiqas xwastine derheqa Êzîdiyan de malûmeta nedin, lê dîsa jî mecbûr bûne. Dema ku wan lêkolîn û dokument li ser dîrok û çanda bajarê Wanê nivîsandine, mecbur bûne bahsa Êzîdiyan bikin û wan kiryarên xwe veşêrin. Lewma jî ew timî "weke gurê xwe bixe eyarê pez" xwe dixine gelek şiklan û îro jî di çapemeniya xwe de bahsa netew, ol, cîh û warên me Êzîdiyan dîkin û weha dibêjin:

"Di dema berî sala 1591'ê de 18 eşîrên mezin li Wanê û derdora wanê hebûn, lê belê îro ne mumkun e ku meriv rastî navên wan hemuyan bê.

hinek çavkaniyan eşîrên li derdora wanê weha birêzkirine:

Mahmudiyan: Êzîdiyê li derdora Hoşabê, **Dunbliyên Bohtî,** Êzîdiyên li deşta Sekmênê,

Mam Reşan, li Hoşabê,

Bazukî, li Ercîşê,

Bradost, Tirgeverê,

Rujikî, li her deverî,

Eşîra Şikan: Reşî, Baravî, Mendekî, Bele, Kurtî, (Ev Tev Êzîdî ne), Şîkak, Dakurî, Şevlî, Ademî, Şemsikî, Mukrî, Livî, Sî Çarikî.

Eşîra Ertuşî (Hertoşî): Weke Gevdan, Giravî, Zirkî,

Eşîra Dunblî (Zaza): Çarik, Hormik, Lolan-Haltî, Hatî,

Eşîra Haydaran, Spikî(Hatî), Cibranî, Haseniyan (Halidî) (Çavk:23)"

Li gorî lêkolînên nivîskarê ereb ;" Ibn Fadlallah , Êzîdiyên ji eşîra Mahmudiyan li herêma

bajarê Wanê, li derûdora kela Xoşabê û di nava çiyayên rojhilata Gola Urmiyê diman.(26:87)"

Navên hinek gundên Êzîdiyan ku li derûdora Mîrgehan Hekkarî diman ev in:

Çavkanî dibêjin: "Li **Muşê** qezeyek hebû, navê wê **Kasur**. Di vê Qezayê da sî û heşt gundê Êzîdiya hebûn, gundê: **Sîpanokê, Bîrkan, Melekan, Bagçe, Pizong, Sûsbêrd, Mizgeft, Qîştan, Pîrmelek, Neynûk, Arî, Çuxur û w.d.** (13:279) "

Dîsa birêne li Çavkanî: 17

Navê Gund

Tûtekê

Qerequê (130 Malbuye),

Soyhilaxê,

Zorê

Qizigulê,

Sûsîzê û Digorê (Ev gundên Pîrên

Ormexalan hune)

Ûtê, " Hemzoyê Bedo dibêje: Li der û dora

Wanê nêzîkî donzde gundên Êzîdiyên ku bi eşîran

Cangîr Axa, ku ji sala 1914 heta 1918 li dijî

leşkerê Romê şerkirîye, girêdayî bûn, hebûn."

Pîştîk

Xuya ye ku gava Cantirkan di 1914 heta 1918 de, li derûdora Mîrgehan Hekkarî de gelê Ermenî qetil û fermalû kirine, hingê ewan Êzîdî û Ermanî ji hev cûde nekirine. Di vê demê de Êzîdî û Êrmenî direvine Rusyayê.

Êzîdiyên ku di wê demê de nikarîbûne birevin, xwe ji zilm û zora leşkerên Romê û Musilmaniyê biparêzin, qulibî ne. Ji vê demê şûnde, êdî Êzîdî li derûdora Mîrgeha Hekkarî, li ser ol û axa bav û kalan nemane. Kesên ji Êzîdiyên bakurê Kurdîstanê ku dikaribe îro agahdariyan li ser Êzîdiyên Mîrgeha Hekkarî raste rast bide nemane. (Kesên dixwazin li ser Êzîdiyên Mîrgeha Hekkarî agehdar bive, bila ji kerema xwe re li kitêba çavkaniyên: 13 û 17 bixwîne.)

Niha ji vaqas eşîran tu evdekî Êzîdî li derûdora Çolemêrgê (Hekkariya) ku di bin bandora Tîrkan de ne mane.

Mîrgeha Êzîdiyên li derûdora Mereş û Meletê

Warên Êzîdiyên li derûdora Mereşê û Meletê:

"Berê Êzîdî di devera Kilîs, Heleb, Antakiya, Hims, Hema û Serêkanî uhwd. de hebûn û ev ji warên kevnarên Êzîdiyan e .(15:21)"

"Gava di sala 1257 an de ku herêma Meletê û Hekkari di bin destê Mîrekî kurd de bû, hingê herêma Harputê (Elazixê) hêjî di bin destên Şerfedînê kurê Şêx Hesên bûye. (26:53)"

Rewşa Êzîdiyên li derûdora Mereşê û Meletê:

Li gorî ku dîroknas dibêjin, hinga Tirk ji Asiya navîn hatine, ewan hingê bi darê zorê gelek deverên ku Êzîdî bi serexwe tê de dijiyan xistine bin desthilatdariya xwe. "Tirkan di sala 1071 de herêma Meletê jî xistine bin bandora xwe (26:43)". Xuya ye ku hêja hingê gelek eşîrên kevneciyan vê herêmê ji cîhên xwe heribîne û bi deverên dinê ve çûne.

Dîsa li gorî ku hinek çavkanî diyardikin: "Dema di sala 1257 de herêma Meletê û Hekkari di bin destê Mîrekî kurd de bû, hingê herêma Harputê (Elazixê) jî di bin destê Şerfedînê kurê Şêx Hesên (Şêx .Adî yê II ye K.T.) de bû (26:53)".

Li ser rewşa Êzîdiyên li derûdora Mereşê û Meletê de gelek kesan nêrînen xwe ji hinek ciyan an jî ji hinek kitêban komkirine û nivîsandine. Ya rast ew e ku dîrok hêja jî eşkere ne hatiye vekirin. Ez dikarim li ser rewşa îro bibêjim ku Êzîdî li vê heremê ne mane. Lê, Êzîdî hêja li derûdora Şamê û Serêkaniyê he ne.

Wekî dinê jî Çavkanî dibêjin:

"Tirkan di sala 1071 de herêma Malatiya-yê xistine bin bandora xwe (26:43)"

"Di wexta dewleta Eyyubîyan di sala 1252 de "Şêx Mend mezinê Êzîdiyên li dora Mereşê, Hama û Meletiyê bû. (2:177) "

"Heta hatina Osmaniyan di sala 1516'ê de jî mîrgeha Kilîsê û Helebê di bin hêzên Êzîdiyan de bûye. (15: 23) "

"Kilîs: Beglerên Kilîsê ji Hekkari û Amadiyê hatine. Quweta (Hukmê) van Began li derûdorên Kilîsê û Antiok (Antakya) hebû. Evan Êzîdiyên li Kuzer, Hama û Maraşê jî xistibûne bin îdara xwe . (19:31)"

Li gorî ku Konsolosê Rusan **J.S.Kartzevs** ku di kitaba xwe ya Zamjetki o turetz-kisch Jezidach. Tiflis 1886. in den Zapiski XI, S.225-263 de, (Çavk:16) diyar dike, xuya ye heta sala 1884'an Êzîdî di nava tirkan

(Osmaniyan) de li van hereman dijiyan." Li derûdora Musilê

Dinan (Êzîdiyên li derûdora Sincar-Şengalê), li Mezopotamiyan (li herêma Cizîrê 70 gundên Êzîdiyan hebûn. Du gund, Musana û Musaka û li derûdora Bota), li herêma wîlayeta Mêrdînê de (eşîrên Çêlka û Dûna), li herêma wîlayeta Urfayê (Wêranşehrê, Sûruc û Sêwerekê), li herêma Aleppo, li herêma Ridwanê, (bîst gundên Êzîdiyan bûn), li herêma Xerza li derûdorê wîlayeta Sêrtê û Bişêriyê, li herêma wîlayetê Diyarbekirê, Li derûdora Wanê, Li derûdora Elezîzê, li derûdora Beyazîdê, Êzîdiyên di wê demê de bi Koçerî digeriyan:

Li Mezopotamiyan 7 000 kon, li derûdora Urfayê 800 kon, li derûdora Sincarê (Şengalê) 1 500 kon .(16:CXVI)"

Ew Êzîdiyên, ku koçberî welatên **Qafqasiyan** û ciyên dinê bûne, tenê yê **Qafqasiyan** karibûn Êzîdiyatî û çanda xwe bi zahmetê giran biparezin. Hemû Êzîdiyên ku di nava sinorên Cumhuriyeta Tirkî de mabûn; **Êzîdiyên Xaltiyan, Amedê, Hekkari-Serhedê, Botan (Basa), Çêlka (Tur-Abidin), Meletê û Ruhayê-Wêranşehrê** ev bi piranî hatine qirkirin, helandin û reviyane, hatine Ewropayê. Di waqas herêman de, îro çend malên Êzîdiyan bi tenê li devera Xaltiyan û li herêma Wêranşehrê de mane. Belê, eger mirov îro wan tevan bîne li ser hev, weke gundekî piçûk jî tûnene.

Em ji bîra nekin hemu netew û dewletên ku Kurdistan dagirkirine, naxwazin tucara meriv di derheqê Êzîdiyan de tiştekî rast bizanibe. Ewan gelê Kurdîstanê yê herî kevnare di nava xwe de helandin û mecbûrî koçberiyê kirine. Ji bo ew dikaribin cî û warên Kurdên Êzîdî li hev parebikin û şopa hebûna Êzîdiyan tam wenda bikin, ewan hemû qanun û nîzamên xwe li gorî menfêatên xwe çêkirine, lewma jî çiqas navên gund û paşnavên Kurdan hebûn qedexe kirin, çî mulkê Êzîdiyayî hebû, tev ji destên Êzîdiyan derxistin, tapû û qoçanên wan yê heyî çirandin û bi sedan gundên Êzîdiyan li hev parevekirin.

Her weha ji ber wan neheqîyan e, tu kes nikare di derheqê hêjmara Êzîdiyan de agahdariyeke rast bide. Tiştên hatî û tê gotin, tenê gumanên evdan e. Çendeyek berî vêga dewleta Tirk li gorî hîlbijartinên xwe yê fermî hêjmara Êzîdiyên li bakurê Kurdîstanê mabûn

weha diyar dikir: "Ji sala 1985 heta 2000 an, hêjmara neferên Êzîdîyan ku di nava sînorên Tirkîyê de mayî weha ye:

Di sala 1985 de 22632 nefer, Di sala 2000 de 423 nefer (25: 6)"

Vêca ez hêvîdar im ku hinek ji dîroknas û lêkolînerên dîrokê, karibin ji van agahdariyên min li jorê bahs kiriye fêdebikin û evê bibine alîkariyek ji wan re, ku karibin hê zaniyarên zêde li ser wan babetan kombikin û lêkolînen

xwe eşkere bikin. Dîsa ezê gelekî dilxweş bim gava ku ewê ji vaqas bûyerên bûyî, wekî çawa V.O.Klyûçewskî gotiye: "Em gereke demên derbazbûyî fêr bibin, ne ji bo wê ku ew îdî derbaz bûne, lê herwaha bona wê, ku ew dema derbazbûyî nikaribûye paşmayînen xwe bide paqijkirinê.(5)" bikin.

Ez ji tekoşîna netewa rizgariya Kurdistanê ya îro hêvîdar im ku, ewê ji vir û weha de, zêde ji mafên Êzîdîyan re xwedî derkevin.

Çavkanî:

1. Pîr Xidir Suleyman, Êzîdiyatî, 1996 Dihok. Rûp:21.
2. Şerefîxanê Bidlîsî, ŞEREFNAME, Tarîxa Kurdistanê ya kevn 1579, Wergera kurmancî-ya ji aliyê Zîya Avcî ve di sala 1998 de çapa yekem a Kurmancî ji Weşanxaneya Apecê,
3. Burhan Oğuz, Türkiye halkının kültür Kökenleri -Teknikleri, Müessesleri, inanç ve Adetleri- Cilt .I: Giriş, Beslenme ve Teknikleri. İstanbul 1976.
4. Helmut von Moltke, Versamelte Schriften und Denkwürdigkeiten. Berlin. 1892. Band.2.
5. M.S.Lazarev, Pîrsa Kurda (1891-1917)-Weşanên Roja Nû, Stockholm 1999. Wegera ji rûsî: Têmurê Xelîl.
6. Austen Henry Layard, uf der Suche nach Ninive, Leipzig 1850.
7. Austen Henry Layard, Discoveries in the ruins of Nineveh and Babylon, V.I.p.45) Nineveh and Babylon (Nebst Beschreibung seiner Reisen in Armenien, Kurdistan und der Wüste. Übersetzt von Th.Zenker. Mit Bildern des Leipzig Dyk. (1855).
8. Dr.P.Müller Simonis, Durch Armenien, Kurdistan und Mesopotamien. Mainz 1897
9. Baron Eduard Nolde; Reise nach Innerarabien, Kurdistan und Armenien. 1892. Braunschweig 1895.
10. Sedîq Demelûcî, Êzîdiyatî. 1949
11. Hayrî Başbuğ, Yezidilik İnancı- İstanbul, 1987
12. Pîr Xetîp. Ev Mişêwra di sala 1270 de bi destnîşana gelek Xasên Êzîdîyan hatiye tomarkirin . Mamoste Pîr Xidir Suleyman ev ji min re xwand û jêderê jî da min.
13. Romana Heciyê Cindî, Hewarî, Weşanên Roja Nû, 1999.
14. Kovara Bingeha Laliş. Duhok. hejmar.6.
15. Kovara ROJ hejmar 6. Kanun 1998. Almaniya
16. Dr.Theodor Menzel(Odessa). Ein Beitrag zur Kenntnis der Jeziden. Leipzig 1930. Rûp: CXVI. De. Ev li ber Kitêba Mustefa Nûrî Paşa ku bi tirkî hatibû nivîsandin wergerandiye Almanî. Li gorî ku Konsolosê Rusan J.S.Kartzev (di Kitaba xwe: Zamjetki o turetzkisch Jezidach.Tiflis1886. in den Zapiski XÎI, S.225-263 diyardeke).
17. Ordixanê Celîl û Celîle Celîl - Zargotina Kurda para Î Moskau 1978, rûp: 506-507. Weşanxana Rêdaksiya sereke ya edebiyata Rohilatê.
18. Kovara Roj hejmar 7 û 8, Îlon 1999. Almaniya
19. Garo Sasunî-Kürt Ulusal Hareketleri ve Ermeni-Kürt ilişkileri, Stockholm-1986.
20. Ziya Gökalp-Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler-TokerYayınları İstanbul-1995
21. Helmut v. Moltke-Unter dem Halbmond - 1835-1839.
22. Kemal Tolun, Hebûn û tûnebuna Êzîdîyan tev romanên zindî e. Mijdar 2000. Weşanên Mala Êzîdîyan ya li Oldenburgê- Almaniya.
23. <http://www.folklorurumu.org/folklorayoreler/van/asiretler.htm>,
24. Ordixanê Celîl û Celîle Celîl - Zargotina Kurda Para I. Moskva 1978.
25. http://www.kultur.gov.tr/portal/kultur_tr.asp?belgeno=20074,
26. John S. Guest -Yezidilerin Tarihi- Avesta Yayınevi. 2001 İstanbul

Geçmisten günümüze Kürt Kadını-2

● Mehmet Bayrak

Kürtler'de Anaerkillik

Daha önce sunmaya çalıştığımız toplumsal modeller ve kadın-erkek ilişkileri, kuşkusuz bir bütün olarak Kürtler için de geçerlidir. Ancak tarihtenberi yaşadığı coğrafyada farklı inançsal, dinsel, kültürel ve toplumsal bir yaşambişimini de içinde barındıran Kürtler; gerek mensubu bulundukları *melek kültüne* bağlı din ve inançlar, gerekse içinde bulundukları üretim ilişkileri ve yaşam koşulları dolayısıyla anaerkillik yaşam tarzı-

nı da uzun süre yaşatagelmışlerdir. Özellikle, millileşmenin ve yurtseverliğin doruğa vardığı 19. yüzyıl, bu konuda bir dönemeç oluşturur.

Başta Minorsky ve Nikitin gibi ünlü Kürdologlar olmak üzere Batılı bilimadamları bu hususa dikkat çekerken; Kürt toplumunun içinden çıkan çeşitli araştırmacı-yazar ve aydınlar da bu konuya özellikle vurgu yapıyorlar.

Ünlü Kürdolog Martin van Brainesen, "Kürdistan'da Anaerkillik ve Kürt

Tarihinde *Kadının Rolü*" konulu incelemesinde; 17. yüzyıl başlarında italyan gezgin Pietro della Valle'yi ağırlayan Doğu Kürdistanlı kadın lider **Hanım Sultan**'dan başlayarak yine aynı dönemde Soran ve Harir çevresini yöneten **Hanzade Sultan'a**, 19. yüzyılın ikinci yarısında yöneticilik yapmış **Kara Fatma**'ya ve yine 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Güney Kürdistan'ın ünlü aşiretlerinden Caf aşiretinin yöneticisi **Edela (Adile) Hanım'a** varıncaya kadar birçok Kürt kadın yöneticiden söz etmekte ve şöyle demektedir: "*Kürt tarihi boyunca kendi toplumlarında yüksek mevkilere ulaşmış, politik olarak söz sahibi olmuş ve hatta askeri komutanlıklar yapmış kadınlara rastlamak olanaklıdır. Bu kadınlar, Kürtler arasında bir ulusal sembol ve Kürtlerin komşularına karşı ahlak üstünlüğünün bir göstergesi olmuşlardır.*" (11)

Daha sonraki bölümlerde "**Kürt Amazonu Kara Fatma**" dolayısıyla değineceğimiz gibi, birçok Batılı gezgin ve araştırmacı Kürt kadınının bu konumuna dikkat çekmiş, 1930'lu yıllarda ünlü Kürt aydını **Kamuran Bedirhan** da bu hususa vurgu yapmıştır:

"*Kürdistan ve özellikle Kürt kadını üzerine yapılan değişik incelemeler çok ilginç ayrıntılarla doludur. Yazarlar şu noktada birleşmektedirler: Kürt kadınının yaşamı öteki bütün Doğulu kadınların yaşamından daha serbesttir. Avrupalı gezginler, Kürt kadınının evinde erkek hizmetçiler bulundurduğunu, saraylardaki harem ağalarına yapıldığı gibi onları hadımlaştırmaya maruz bırakmadığına dikkati çekmişlerdir. (. . .) Ayaklanmalarda genellikle kocasının yanındadır, bazen kocası gibi, alışıldığı gibi silahlıdır. İşlerinde canlı ve neşelidir. Daha küçük yaşta şu katı gerçeği öğrenmiştir: Yaşamak için ölmek gerekir; ne yazık ki bu trajik ve karmaşık kural ezilen halklar için geçer-*

lidir. Savaşçılara cephane taşımak, yaralıları yardıma koşmak savaşçıların eşleri, anaları ya da kızlarınca örgütlenip yerine getirilir. Kürtler'de yiğit ve savaşçı bir kadının adı çocuğa vermek ulusal bir alışkanlıktır." (12)

Yazar, başka bir yazısında da; Kürtler'de "aile" kavramının çok gelişmiş olduğunu, oriental Müslüman geleneği olan "görücü usulüyle evlenme"nin Kürtler'de hiç bir zaman görülmediğini ve Kürt kadınlarının hiç bir zaman örtü takmadıklarını vurguluyor. (13)

Tanınmış Kürt aydını ve yazarı Musa Anter de, ölümünden kısa süre önce kendisiyle yapılan bir röportajda; "Kürtler'de kadının kutsal ve yerinin çok yüksek" olduğunu vurguladıktan sonra şu belirlemelerde bulunuyor:

"*Kürtler'in İslam'dan önceki dinleri olan Zerdüşt Peygambere göre, kadın kutsaldır. Kadına el kalkmaz ve kurşun sıkılmaz. Kadın tüm Kürt milletinin anası, bacısı, kızı ve de namusudur. İslamiyet'le Kürtler, eski milli dinleri olan Zerdüşt'lük'ten zorla koparıldığı halde, Arap dininin emperyalistleri birçok sahalara girememiştir. Bundan 1600 yıl önce, yani Muhammed dininden 300 sene önce,*

Hristiyanlığı kabul etmiş bir Kürt filozofu, Kürt kadınlarının liberal düşüncesi üstüne yazı yazmıştır. Kürt filozofun adı Mefa'dır. Mezarı Irak Kürdistanında Duhok ve Zaho arasında bir dağın tepesindedir. Hem Kürt Müslüman, hem de Kürt Hristiyanlarca kutsal sayılmaktadır." (14)

Anter, kendisiyle yapılan konuşmanın devamında, "*çok kere, bir aşiret reisi veya aile reisi öldüğünde, kadın kocasının yerini eksiksiz doldurur*" dedikten sonra çeşitli Kürt aşiretlerinde reislik yapmış **Perihan, Adile, Şemse, Fasla** gibi "Hatun"ların adını sıralar.

Osmanlı-Kürt tarihinin çeşitli dönemlerin-

de birçok kadın aşiret reisi, aşiretlerinin başında Osmanlı'ya karşı savaşıyor. Fizhdarlı Mama Pura Halime, Şivan aşireti lideri Mama Kara Nergiz ve Milan aşiret lideri Mama Perseng bunlardan yalnız birkaçı. 1849 yılında Babizm hareketinin kadın lideri Tahire Qurretu'l-Ayn, herkesin içinde eşarbını indirerek "*kadın ve erkeklerin eşit olduklarını*" ilan ediyordu. (15)

Maraşlı aşiret reisi Kara Fatma'nın, 19. yüzyıl ortalarında Kırım Savaşı dolayısıyla 300 süvarinin başında İstanbul'a gidip Saray'la görüşmeler yapması ise, dönemin Batılı gazetelelerine yoğun biçimde konu oluyor ve kendisi "*Kürt amazonu*" olarak nitelendiriliyordu.

Melek Kültüne Bağlı Kürtler'de Kadın

Kürtler'in bağlı bulunduğu Zerdüş düşüncesi ile onun güçlü ve yenilikçi devamı niteliğindeki *Mazdekçilik* öğretilerinde, kadın-erkek eşitliğini esas alan bir anlayış vardı. Hatta Mazdek öldürüldükten sonra karısı Hurreme, onun yerine geçerek düşüncelerini yaymaya devam ediyor. Peşine takılanlara *Hurremdin* adı veriliyor. Hurremdinliler, İran-Kürdistan-Mezapotamya bölgelerinde geniş alanlara dağılarak bu öğretiyi yayıyorlardı. Bugünkü *Alevilik*le *Ahle Haqlık'a* ve *Yezidilik'e* damgasını vuran birçok düşünce, kaynağını onun kuramcısı ve isim-anası olduğu *Hurremilik'ten* alıyor.

"Onlar, dünya düzenindeki adaletsizliğin kökünü toprak ve sosyal eşitsizlikte görmekte-dirler, işlenebilen bütün toprakları toplumsal mülke dönüştürmek ve özgür köy toplumlarının yönetimine bırakmak istemektedirler. Hurremiler, aralarında kadınların da olduğu genel eşitliği, haraçlardan ve vergilerden kurtulmayı istemişlerdir. Baskı ve sosyal eşitsizliğin 'karanlığı' oluşturduğunu kabul eden Hurremiler, gerek Arap hanedanlığına gerekse İslamiyet'e karşı uzlaşmaz bir mücadele yürütmüşlerdir" (16).

İsa'dan sonra V. yüzyılda Mazdek'le başlatılıp, karısı Hurreme ile devam eden bu *kaba kamulcu devrim*, yaklaşık beşyüz yıl sürmüştür.

Bizans İmparatorluğu'nu yenerek Anadolu'nun kapılarını Türkler'e açan Sultan Alpaslan'ın veziri Nizamülmülk, *Siyasetname* adlı eserinde, suçlayıcı bir tavırla Mazdekçi öğretiyi şöyle özetliyordu: "*Mal insanlar arasında ortaktır, diyordu. Çünkü insanlar tanrının kulları ve Adem'in çocuklarıdır. Her biri ihtiyacına göre ötekinin malını kullanmalı, hiç kimse bu*

haktan yoksun kalmamalıdır. Herkes malca eşit olmalıdır. Mazdek'in bu sözleri üzerine herkes, malını ortalığa koymuştu. . ." (17)

Koyu bir Müslüman olan Nizamülmülk, *Mazdekçilik ve Hurremilik*'te savunulan kadın-erkek eşitliğini ise *kadınların da bütün insan-larca eşitçe paylaşılması* olarak değerlendiri-yordu.

Kimi sosyologlarca Marksizmin temeli ola-rak da kabul edilen **Mazdekçilik**, Batı literatü-ründe *Mazdekçi Komünizm* olarak nitelendirili-yor. (18)

Görüldüğü gibi İslami kafa, kadın-erkek eşitliğini öngören ve doğrudan bir kadının da katkısıyla geliştirilen bir anlayışı üstteki gibi suçluyor ve bu yaklaşım, bugün de kadına topl-umda ortak yer veren *Aleviler'e*, *Ahle Haqlar'a* ve *Yezidiler'e* yönelik olarak sürdürülüyor.

İslamiyetin etkisine girmeden Kürt toplu-munda kadınların da tıpkı erkekler gibi, ekono-mik ilişkilerin yanı sıra politikada, dinde ve as-kerlikte görev aldıklarını görüyoruz. (19)

Araştırmacı Erdal Gezik, Batılı kaynaklar-dan yola çıkarak dinin Kürt kadını üzerindeki etkileri bağlamında şu değerlendirmeyi yapı-yor:

"Dinin Kürtler üzerindeki etkisinin zayıflı-ğını gösteren başka bir olgu da, kadınların, di-ğer İslami topluluklarla karşılaştırıldığında sahip oldukları özgür konumdur. İslam dininin bu konuda oldukça belirgin şartları olmasına rağmen, Kürt kadınlarının, en azından kırsal bölgedekilerinin, yüzlerini kapamadıkları, ya-bancılarla rahat diyalog kurdukları, savaşlara katıldıkları ve eşleriyle eşit durumda oldukları, tüm gözlemcilerin dikkatini çekmiştir. Yine bu gözlemciler, bu olgunun, yerleşik hayata geçen ve Türk idaresiyle ilişkide olanlarda geçerlili-ğini yitirdiğini, bu kesimlerde kadınların daha çok kapandıklarını da vurgularlar. Sykes, bu konuda, Zaza kadınlarının diğer Kürt kadınla-rından daha fazla özgür olduklarını da belir-tir." (20)

Alevi, *AhleHaq* ve *Yezidi Kürtler'de* dini tö-re ve törenler kadın ve erkeklerce birlikte yapı-lır. *Alevilik* ve *Ahle Haqlık* gibi *Melek Kültüne* bağlı Kürt kökenli topluluklarda, Kürt kadını-nın önemli bir rolü vardır. Bu öğretilerde top-lumu yönettiğine inanılan *Kırklar Meclisinin* (*Çihiltan*) 40 üyesinden 17'sinin kadın oldu-ğu-na inanılır. Öte yandan, 20. yüzyıl

başlarında faaliyet gösteren dini lider Ni-metullah Ceyhunabadi'nin beraberindeki 1145

sufinin yaklaşık 500'ü kadın olduğu gibi; Ahle Haq (Yarsanizm) dininin kutsal metinlerinden bazıları da Mama Nergiz Şahrazuri gibi kadınlarca yazılmıştır.

Cem (Ciwat) ve Sema gibi Alevi törenleri kadın ve erkeklerle ortaklaşa yapıldığı gibi; şiirin ve şairliğin horlandığı İslami öğretilere karşılık Alevi ve Bektâşi topluluklarında birçok kadın şair de yetişmiş ve bunların sayıları Batılılaşma hareketiyle birlikte artmıştır.

Bu konuda da kadını dışıyalayan İslamiyet, bu durumu sürekli olarak bu inanç toplulukları üzerinde bir suçlama konusu yapmıştır.

Bence tüm bunlardan önemlisi de bu dinlerde (Alevilik, Ahle Haq ve Yezidilik); çok kadınla evlilik yasak olup, tek kadınla evlilik esastır. İslamiyet gibi "talak-ı selase" ile (üç kez 'boşsun' demekle boşamak) kadın boşanmadığı gibi, çok haklı ve somut bir gerekçe olmadan da kadın boşanamaz.

Batılı araştırmacılarından S. R. Trowbridge; daha 1909 yılında "The Alevis or Deifiers of Ali (Aleviler Yada Ali'yi İlahlaştıranlar)" konulu ilginç makalesinde, Antep yöresindeki Aleviler'e ilişkin şu anekdotu aktarıyor:

-Evlilik konusunda Sünnilerden farklılık gösteriyor musunuz?

-Ali'nin öğretisinde (yani Alevilikte M. B.) çok evlilik konusunda bir buyruk bulunmamaktadır. Geleneklerimize göre bir kadın ile evleniriz. Ancak karımız akıl hastası olursa ya da artık ev işlerini yerine getiremiyorsa ikinci bir eş alabiliriz. Ancak ikiden fazla olmaz. Biz köle tutmayız ve bu haksız uygulamanın birgün yer-yüzünden silineceğine inanırız.

-İslam'da çok eşliliğin birgün sona ereceğine inanıyor musunuz?

-Bunun için yeni bir Muhammed gerekli.

-Aleviler'de kadının konumu nedir?

-Ruhsal açıdan ve sevgi açısından kadın ile erkek arasında fark yoktur. Bu anlamda iki cins de eşittir. Zeka ve idareciliğe gelince, kim daha iyi ise idareyi o alır. Örneğin tembel, beceriksiz bir adam, çalışkan, asil bir kadın ile evlenirse idare kadında olur; dünyayı bile yönetebilir. Aleviler köle almazlar. Bu onlara göre yanlış kabul edilir. Ancak savaşlarda esir alınanlar köle olarak kullanılabilir; bu da günümüzde pek görülmez.

Biz kızların okutulması gerektiğine inanırız. Kadınlarımıza örtünme konusunda emir verme hakkına sahip değiliz. Bu, tamamen kadınlara kalmış bir şev. (21)

20. Yüzyılın başlarında Binboğalar yöresi Alevi-Kürtler'ini inceleyen Alman araştırmacı Hugo Grothe ile bir köylü arasında geçen şu anekdot da bu konuda ayrıca fikir vermektedir:

"-Sizde nişa, ydüğün nasıl yapılır?

-Nişan, çiftlerin ana-babası ya da onların vekillerinin de hazır bulunmasıyla yapılır; on gün sonra da düğün. Eğer köyde Dede bulunuyorsa, nikahı o kıyar. Eğer yoksa kızın babası nikahı kıyar ya da damat üç tanığın huzurunda kızı karılığa kabul ettiğini açıklar.

-Sizde tek eşlilik mi, çok eşlilik mi hakim?

-Töremize göre tek kadın alırız.

-Öğretelerinizi yazan ve yayılmasını sağlayan bir kitabınız var mı?

-Bende yok, zaten okumasını da bilmem. Yaradan'a ve insanoğluna karşı yükümlülükleri emreden kitap, erdemli insanın kendi içindedir." (22)

Yukarda da vurguladığımız gibi, kadını aşağılayarak toplumda gerilere iten İslamiyet, başka toplumlarda olduğu gibi Kürt toplumunda da kadının aleyhine bir düzenleme getiriyor. Kadını erkeğin kaburgasından türeten, çok kadınla evliliği meşrulaştıran (bizzat Muhammed'in 20'den fazla kadınla evlendiği biliniyor), kadına boşanma hakkı tanımayan, erkeğe talak-ı selase (üç kez 'benden boşsun' demekle boşama) yöntemiyle kadın boşama hakkı veren, zina yapan kadını taşla tutarak öldürme yetkisi veren, kadına örtünme zorunluluğu getiren, kadınları eksik akıllı sayan, kadına erkeğin yarısı oranında miras hakkı veren, kadını yarım şahit kabul eden çağdışı, sakat anlayışların hemen tümü İslamiyet yoluyla toplum yaşamına giriyor. (23)

Oysa İslam'da Alevi-Tasavvufu'nda insan-ı kâmile verilen "tanrı-insan" sıfatı, cins farkı gözetilmeksizin tüm insanlar için geçerlidir. Ünlü mutasavvıf ozan Seyyid Nesimi'nin ise, şu dizeleri doğrudan sevgilisi için söylediği kabul ediliyor:

Seni cemal (güzellik) ile kemal (olgunluk, akıllılık) ile görenler

Korktular Allah demeye, insan dediler.

Bilindiği gibi İslamlık, şeri düşüncenin gereklerini yerine getiren mensuplarına Cennet, erkeklere de o cennette Yetmişiki Huri vaadedir. Alevi ozanı İbreti, bu anlayışı şöyle yerer:

İbreti, emelim insana hizmet

Eşim bana Huri, evim de Cennet

Hacıya, hocaya edemem minnet

İbriği, teşbihi kırdım da geldim.

Dipnotlar

11- Martin van Bruniessen: *Matriarchy in Kurdistan? Women Rulers in Kurdish History*, The International Journal of Kurdish Studies, Sayı: 6/1993'den aktarılarak; **Kürdistan'da Anaerkillik ve Kadın Hükümdarlar**, (Çev. Özlem Yalçın), Özgür Ülke gaz. 4. 12. 1994

Aynı yazar, bu konuyu şu bildirilerinde de işler:

1) Von Adela Khanum zu Leyla Zana: *Weibliche Führungspersonen in der kurdischen Geschichte*, Ed. E. Savelsberg -S. Hajo-C. Börek: *Kurdische Frauen und das Bild der kurdischen Frau* içinde, *Kurdologie*, Cilt-3, Münster, 2000

2) From Adela Khanum to Leyla Zana: *Women as Political Leaders in Kurdish History*, Ed. Ş. Mojab: *Women Of A Non-State Nation: The Kurds* içinde, California, 2001

12- Kamuran Bedirxan: **La Femme Kurde** (Kürt Kadını), Hawar, Sayı: 19/1933

13- Kamuran Bedirxan: **Le Soleil Nor** (Siyah Güneş), Hawar, Sayı: 26/1935

14- Nilüfer Akbal: **Yayımlanmamış Musa Anter Söyleşisi: Kürt Kadını ve Kadın Sorunu**, Özgür Gündem gaz. 13- 15 Ekim 1992

Anter, Kürt **Tarihinde Kadının Yeri** bir başka yazısında da aynı konuyu işler. Bkz. **Fırat Marmara'ya Akar**, Avesta yay. İst. 2. bas. 1999, s. 108- 110

15- Mehrdad R. İzady: **Kürdistan'da Kadının Rolü ve Aile Hayatı**, (Çev. Devrim Bayrak), Ronahi gaz. 12-18 Ekim 1996

16- Arşak Poladyan: **xII-x. Yüzyıllarda Kürtler**, (Çev. M. Demir), Özge yay. Ank. 1991

17- Orhan Hançerlioğlu: İnanç Sözlüğü, "*Mazdekçilik*" maddesi, İst. 1975, s. 386

18- Prof. Arthur Christensen: **Le Regne du Roi Kawadh I et le Communisme Mazdekite** (I. Kavad Döneminde Mazdekçi Komünizm), Kopenhag, 1925 (Eserin ilgili bölümlerinin çevirisi için bkz. M. Bayrak: *Alevilik ve Kürtler*, Özge yay. Ank. 1997, s. 767-780

19- Bu konuda bkz. M. R. İzady: aynı yazı

20- Erdal Gezik: **Alevi Kürtler**, Kalan yay. Ank. 2000, s. 42-43

21- M. Bayrak: **Alevilik ve Kürtler**, s. 341

22- age, s. 381

23- Bu konuda bkz. İlhan Arsel: **Şeriat ve Kadın**; Oral Çalışlar: **İslam da Kadın ve Cinsellik**, İst. 1994

Kemal Burkay'dan yeni bir kitap

İsteme Adresleri

Yurtiçi: Deng Yayınları

Tarlabaşı Cad. No: 95/1 Beyoğlu/İstanbul
Tel: 0.212 292 66 26 - 27-Fax: 0.212 292 66 35

Yurtdışı: Roja Nû Yayınları

C/O KOMKAR Box: 150 10
161 15 - Stockholm- SWEDEN
Tel: 08-26 23 75-Fax: 08-25 38 57
E-Mail: roja_nu@Kurdistan.nu

ANILAR
BELGELER
Cilt 1

Anılar Belgeler

Cilt 1

Deng Yayınları

Dilê me li başûrê Kurdistanê lê dixê!

Doza gelê me ya rewşa îroj ketiye qonaxêke pîrî dijwar. Di vê demê de ji alîyêkî ve gefên ku bi armanca tarîkirina pêşeroja me û nehiştina destkevtiyên me yên dîrokî li me kurdan tînin xwarin û ji alîyê din ve jî îmkânên ji bo çareserkirina pîrsa me ya kevnare derketine ortê, bi hevdu re xuya dibin. Di tu demên dîrokê de, ne xetereke weha mezin peyda bûye û ne jî firsendeke weha-baş ketiye destên kurdan.

Tevî hemû kêmaniyên xwe jî gavên li başûrê welatê me tînin avêtin û avakirina her ku diçe di jîyana me kurdan de bêtir bi cîh dibe, pêşeroja gelekî mezlûm misogertir dîkin û ji bo parastin û pêşdebirina dozeke rewşa îmkânên bêhempa pêşkêş dîkin. Lê dewleta Tirkîyeyê ya ku raya dinyayê ya giştî li hin guhartinên wê yên vê dawîyê -bêyî ku navê gelê me û hebûna wî telafûz bike- yên bi zora Ewrûpayê ve li ser kaxeze çêbûne bi şik mîze dîke, bi xeta xwe ya li Rêhilata Navîn dîyar dîke ku ew ê li dijî her mafekî kurdan raweste û li kîjan devera dinyayê dibe bila bibe, dê nehele ku kurd bigîhêjin tu mafan. Rejîma ku li ser bîngehê înkarkirina ziman, çand û hebûna me kurdan hatiye avakirin, îroj di vê dema me ya nazik de, tehdîda herî mezin pêk tîne. Ew qîma xwe bi tehdîdan bi tenê nîne, herweha hevalbendên xwe dixwaze bi dewletên herêmê yên din re jî vê tehdîdê diwartir bike.

Rejîma dagîrker ji 1991ê vir de bi her awayî xwestiye ku destkevtiyên başûrê Kurdistanê yên siyasî ji holê rake. Ji bo vê armanca xwe her metod bi kar anîye. Helwêsta Tirkîyeyê ya êrîşkar di van demên dawîyê de başûrê welatê me bêtir tehdîd dîke. Lê dewleta başûrê

welatê me ya federal jî bi helwêsteke zelaltir û mîrxastir li dijî êrîş û planên Tirkîyeyê yên qirêj radiweste. Ev helwêsta birêvebirên dewleta me ya federal bawerîya me xurttir dîke û di nav kurdan de dibe sedema xweşbînîyeke mezin.

Ev helwêsta ku li ser bîngehê parastina hêjayî û destkevtiyên neteweyî bilind dibe, divê ji me hemûyan re bibe rehber. Nema axavtina birêz Mesûd Berzanî ya li Parlamentoya Kurdistanê û bersivên wî yên li hember êrîşên Tirkîyeyê yên vê dawîyê û herweha daxuyanîyên wî yên li ser çareserkirina pîrsa kurd û êrîşa Emerîkayê ya muhtemel hêviyên me kurdên bakur xurttir dîke.

Hemû partiyên Tirkîyeyê yên siyasî tevî ku nakokîyên xwe yên hindurîn jî hêzên xwe kirine yek û di şexsiyeta PDK-Iraqê de êrîşî kurdên Başûr û dewleta wan dîke. Tirkîye Kerkûk û Mûsilê mîna bajarên tirkmenan nîşan dide û di vî warî de gefan li Dewleta Federal dixwe. Em, Platforma Kurdên Ewrûpayê dê bi her awayî li dijî van planên Tirkîyeyê derkevin, tehdîdên wê yên li ser başûrê Kurdistanê bi tundî rûreş bikin û zîlm û çavsorîya wê mehkûm bikin.

Gelê Kurdistanê her roj bi hêjayîya destkevtiyên xwe yên neteweyî bêtir dizane û ew ê tu caran destûrê nede ku zerareke herî piçûk ji bigîhêje wan.

Em bangî raya gelê Kurdistanê ya giştî dîkin ku li dijî êrîşên Tirkîyeyê dagîrker bi tundî rawestin.

26-8-2002

Platforma Kurdên Ewrûpayê - PLATFORM

Divê em destkevtiyên xwe biparêzin

Di vê demên dawî da dewleta dagîrkera Tirk bona ji holê rakirina destkevtiyên me li Kurdistana Başûr, ku herhema xwîna sedanhezar şehîd e, gefa Kurdistana Başûr dixwe.

Piştî serhildana gelê me li Kurdistana Başûr, rêvabirina herêmê bi alîkarîya hêzên navnetewî kete destê rêxistinên wî beşê welatê me. Rêxistinên Kurd yên Kurdistana Başûr ji bona cîhgir bûna desthilatdariya netewî gavan davêjin; sazî û mûesseyên netewî li başûrê welatê me herku diçe di jîyana Kurdên başûr da bêtir bi cîh dibe, avakirin û nûvesazkirina welêt xewa dagirkerên welatê me direvîne.

Yek ji wan dagirkeran dewleta Tirkîyê ye. Dewleta Tirk a nijadperest gelek caran nîşan daye, ku li dijî her mafekî Kurdan e, li kîjan devera dinyayê dibe bila bibe, xebat dîke ku Kurd nagîhêjin tu mafên xwe. Rejîma ku li ser bîngehê înkarkirina ziman, çand û hebûna me kurdan hatiye avakirin, di vê dema me ya nazik da, tehdîda herî mezin pêk tîne. Ew qîma xwe tenê bi tehdîdan nayîne, herweha bona ruxandina desthilatdariya Kurd li başûrê welatê me, dixwaze ligel dagirkerên din ve hevalbend be, bi van ra bikeve hevkarîyê.

Rejîma dagîrker ji 1991ê vir de bi her awayî xwestiye ku destkevtiyên başûrê Kurdistanê yên siyasî ji holê rake. Ji bo vê armanca xwe her metod bi kar anîye.

Helwêsta Tirkîyeyê ya êrîşkar di van demên dawîyê da başûrê welatê me bêtir tehdîd dîke. Lê desthilatdarên başûrê welatê me jî bi helwêsteke zelaltir û mîrxastir li dijî êrîş û planên Tirkîyeyê yên qirêj radiwestin.

Hemû partiyên Tirkîyeyê yên siyasî tevî ku nakokîyên xwe yên hindurîn jî, hêzên xwe kirine yek û di şexsiyeta PDK-Iraqê de êrîşî Kurdên Başûr û destkevtiyên wî dîkin. Tirkîye Kerkûk û Mûsilê mîna bajarên tirkmenan nîşan dide û di vî warî de gefan li Dewleta Federal dixwe. Divê hemû partî, rêxistin û sazîyên Kurd beramber gefa dewletê dagirker bîdeng nemînin, dengê xwe dijî karbidestên Tirk yên şovînist bilind bikin.

Em 18 partiyên Kurd ji her çar parçeyên Kurdistana, bi her awayî li dijî van planên Tirkîyeyê derkevin, tehdîdên wê yên li ser başûrê Kurdistanê bi tundî rûreş dîkin û zîlm û çavsorîya wê mehkûm dîkin.

Em bangî raya gelê Kurdistanê ya giştî dîkin ku li dijî êrîşên Tirkîyeyê ya dagîrker bi tundî rawestin.

Em bangî raya giştî ya navnetewî, Yekitiya Mîlletan û Endamên Hêza Çakuç dîkin, ku dijî êrîş û gef xwarina dewleta Tirk derkevin, Kurdistana başûrê tenê nehilin.

27.08.2002

HEVKARÎ – **Platforma Rêxistinên Kurdistanê** **Elmanya**